

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA**

INSTITUTUL DE ISTORIE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 94 (=112.2)(478) "1814/1917"(043.2)

CHIRTOAGĂ VALENTINA

**ETNICII GERMANI DIN BASARABIA:
EVOLUȚIE DEMOGRAFICĂ, SOCIAL-ECONOMICĂ
ȘI CULTURAL-SPIRITUALĂ (1814-1917)**

SPECIALITATEA: 611.02 - ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător științific:

Eșanu Andrei, dr. hab.
în istorie, academician,
profesor cercetător,
membru de onoare
al Academiei Române

Autor:

Chirtoagă Valentina

CHIȘINĂU, 2018

© Chirtoagă Valentina, 2018

CUPRINS

ADNOTĂRI	4-6
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	8
1. ETNICII GERMANI DIN BASARABIA: REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE	
1.1. Istoriografia problemei	15
1.2. Izvoare	28
1.3. Concluzii la capitolul 1	32
2. COLONIZAREA BASARABIEI CU ETNICI GERMANI. EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ ȘI ADMINISTRATIVĂ.	
2.1. Cauzele și itinerariile colonizării	33
2.2. Evoluția demografică	43
2.3. Organizarea administrativ-teritorială	54
2.4. Concluzii la capitolul 2	64
3. VIAȚA ECONOMICĂ A LOCALITĂȚILOR GERMANE DIN BASARABIA	
3.1. Dezvoltarea agriculturii	66
3.2. Relațiile agrare	81
3.3. Activitatea industrială și comercial-bancară	96
3.4. Concluzii la capitolul 3	115
4. EVOLUȚIA CULTURAL-SPIRITUALĂ	
4.1. Învățământul primar	117
4.2. Învățământul secundar	125
4.3. Viața cultural-spirituală	137
4.4. Concluzii la capitolul 4	148
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	150
BIBLIOGRAFIE	155
ANEXA 1. Date cu privire la aspectele demografice și social-economice	171
ANEXA 2. Lista volostelor germane	209
ANEXA 3. Date privind situația din domeniul școlar	210
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	216
CV-ul AUTORULUI	217

ADNOTARE

CHIRTOAGĂ Valentina, Etnicii germani din Basarabia: evoluție demografică, social-economică și cultural-spirituală (1814-1917), teză de doctor în istorie, Chișinău, 2018.

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, 3 anexe, bibliografie din 288 titluri, 154 pagini text de bază.

Cuvinte cheie: Basarabia, colonist, fond funciar, impozit, arendă, proprietate, învățământ primar, învățământ secundar, parohie, luteran, catolic.

Domeniul de studiu: 611.02 – Istoria românilor (pe perioade).

Scopul cercetării constă în elucidarea obiectivă a constituirii, evoluției și consolidării comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917.

Obiectivele cercetării: 1. expunerea gradului de cercetare a problemei; 2. analiza cauzelor și itinerariilor colonizării Basarabiei cu germani; 3. cercetarea evoluției demografice a populației germane în perioada 1814–1917; 4. examinarea organizării administrativ-teritoriale în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă; 5. elucidarea dezvoltării agriculturii la germanii basarabeni; 6. reliefarea specificului relațiilor agrare în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă; 7. investigarea activității industriale și comercial-bancare la germanii din Basarabia; 8. analiza constituirii și afirmării învățământului primar și secundar în localitățile germane în raport cu politicile țariste; 9. identificarea particularităților evoluției vieții cultural-spirituale a germanilor basarabeni.

Noutatea și originalitatea științifică constă în investigarea complexă a evoluției demografice, social-economice și cultural-spirituale în localitățile germanilor în perioada administrației imperiale ruse atât în baza surselor publicate, cât și a unui substanțial material arhivistic.

Problema științifică importantă soluționată constă în elucidarea evoluției comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917, fapt care a condus la aprecierea obiectivă a rolului acestei minorități etnice în dezvoltarea economică, socială și cultural-spirituală a sudului regiunii date.

Semnificația teoretică rezultă din originalitatea acesteia și se exprimă în argumentarea științifică a rezultatelor și concluziilor obținute în cadrul investigației problemei propuse. Studiul oferă științei istorice un model teoretic de cercetare a evoluției unei minorități etnice care a conviețuit într-un mediu diferit de cel din patria de origine. Rezultatele obținute vor contribui la includerea în circuitul științific a unor date și viziuni noi referitoare la evoluția demografică, social-economică și cultural-spirituală în localitățile germane în raport cu politicile administrației țariste în Basarabia în anii 1814–1917.

Valoarea aplicativă a tezei. Teza cuprinde un material factologic substanțial și documentat, care poate fi valorificat în scopuri multiple (educative, didactice, instructive, cognitive). Studiul este util pentru elaborarea, reevaluarea și completarea unor lucrări de sinteză, a unor cursuri ce țin de evoluția minorităților etnice din Basarabia în perioada țaristă. Cercetătorii etnologi, interesați de acest domeniu, pot găsi informații utile, ce au fost sistematizate în baza documentelor de arhivă și a studiilor elaborate privind contextul istoric în care a evoluat comunitatea dată pe parcursul a peste 100 de ani.

Implementarea rezultatelor științifice: Rezultatele științifice au fost implementate prin publicarea a 19 lucrări științifice și prin participarea la două proiecte științifice naționale vizând minoritățile etnice din Republica Moldova.

АННОТАЦИЯ

КИРТОАГЭ Валентина, Этнические немцы Бессарабии: демографическая, социально-экономическая и культурно-духовная эволюция (1814–1917). Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук, Кишинэу, 2018.

Структура диссертации: введение, четыре главы, основные выводы и рекомендации, 3 приложений, библиография из 288 наименований, 154 страницы основного текста.

Ключевые слова: Бессарабия, колонист, земельный фонд, налог, аренда, собственность, начальное образование, среднее образование, приход, лютеранин, католик.

Область научного исследования: 611.02 – История Румын (по периодам)

Цель работы состоит в объективном освещении формирования, эволюции и консолидации немецкой общины в Бессарабии в 1814–1917 гг.

Задачи исследования: 1) изображение степени изученности проблемы; 2) анализ причин и путей колонизации Бессарабии немцами; 3) исследование демографического развития немецкого населения в 1814–1917 гг.; 4) рассмотрение административно-территориальной организации немецких населенных пунктов до 1871 года и в послереформенный период; 5) отражение развития сельского хозяйства у бессарабских немцев; 6) отображение специфики аграрных отношений в немецких поселениях до 1871 года и в послереформенный период; 7) исследование промышленной, коммерческой и банковской деятельности немцев в Бессарабии; 8) анализ организации и утверждения начального и среднего образования в немецких населенных пунктах в соответствии с царской политикой; 9) выявление особенностей развития культурно-духовной жизни бессарабских немцев.

Новизна и научная оригинальность работы заключается в комплексном изучении демографической, социально-экономической и культурно-духовной эволюции в немецких поселениях в период Российской имперской администрации на основе опубликованных источников и существенного архивного материала.

Важная решенная научная задача состоит в выявлении эволюции немецкой общины Бессарабии в 1814–1917 гг., что привело к объективной оценке роли этого этнического меньшинства в экономическом, социальном и культурно-духовном развитии юга данного региона.

Теоретическая значимость исследования обусловлено его оригинальностью и выражается в научной аргументации результатов и выводах, полученных при исследовании данной проблемы. Диссертация представляет исторической науке теоретическую модель исследования эволюции этнического меньшинства, проживающего в среде отличной от страны происхождения. Полученные результаты будут способствовать введению в научный оборот новых данных и концепций, относящихся к демографической, социально-экономической и культурно-духовной эволюции в немецких поселениях в соответствии с царской политикой в Бессарабии в 1814–1917 гг.

Практическая значимость. Диссертация включает существенный и документированный фактический материал, который может быть использован в образовательных, дидактических, воспитательных и когнитивных целях. Исследование необходимо для разработки, переоценки и дополнения комплексных работ, дисциплин, связанных с эволюцией этнических меньшинств в Бессарабии в царский период. Этнологи, занимающиеся данной областью, могут найти полезную информацию, которая была систематизирована на основе архивных документов и исследований исторического контекста, в котором развивалось общество на протяжении столетия.

Внедрение научных результатов: результаты исследования отражены в 19 научных публикациях и участии в двух национальных научных проектах, направленных на изучение этнических меньшинств Республики Молдова.

ANNOTATION

CHIRTOAGA Valentina, Ethnic Germans from Bessarabia: demographic, socio-economic, cultural and spiritual evolution (1814–1917), thesis for the degree of Doctor in History, Chişinău, 2018.

Structure of the thesis: introduction, four chapters, conclusions and recommendations, 3 annexes, bibliography of 288 names, 154 pages of base text.

Key words: Bessarabia, colonist, land resources, tax, land rent, property, primary education, secondary education, parish, Lutheran, Catholic.

Field of scientific research: the modern history of Romanians (according to time periods).

The goal of the research is the unbiased coverage of establishment and consolidation of the German community in Bessarabia during 1814–1917.

The objectives of the research: 1) to reveal the level of the research of this problem; 2) to analyze the causes and the ways of colonization of Bessarabia with Germans; 3) to investigate the demographic evolution of the German population during 1814–1917; 4) to examine the administrative-territorial organization in the German settlements during 1814–1871 and after the reform's period of time; 5) to elucidate the development of the agriculture in German localities; 6) to outline the specifics of agrarian relations until 1871 and after the reform's period; 7) to investigate the industrial, commercial and banking activities of Bessarabian Germans; 8) to analyze the establishment and affirmation of the primary and secondary education in the German settlements and the influence of tsarist policies on them; 9) to outline the peculiarities of the evolution of cultural and spiritual life of Bessarabian Germans.

Scientific novelty and originality of the research consists in the complex investigation of the demographic, socio-economic, cultural and spiritual evolution in the German settlements of Bessarabia during the Russian imperial administration on the basis of published sources and a substantial archival material.

The main resolved scientific problem is the elucidation of the evolution of the German community in Bessarabia during 1814–1917, which resulted in the objective assessment of the role of this ethnic minority in the development of the southern part of this region.

Theoretical value of the study is due to its originality and expressed in the scientific argumentation of the results and conclusions, obtained for researching of this problem. For historical science this thesis presents theoretical model for investigation of the evolution of an ethnic minority living in an environment distinct from the origin country. The obtained results will facilitate the introduction of new data and concepts relative to the demographic, socio-economic and cultural-spiritual evolution in German settlements in accordance with tsarist policy in Bessarabia in 1814–1917.

Practical significance. The thesis includes substantial and documented factual material that can be used for educational, didactic and cognitive purposes. The study is necessary for the development, re-evaluation and supplementation of complex works, disciplines related to the evolution of ethnic minorities in Bessarabia during the tsarist period. Ethnologists working in this field could find useful information, that was systematized on the basis of archival documents and studies of the historical context in which a community developed over a whole century.

Implementation of scientific results: The results of this research were reflected in 19 scientific publications and participation in two national scientific projects, aimed at studying of the ethnic minorities of the Republic of Moldova.

LISTA ABREVIERILOR

ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova

arș. – arșin

bărb. – bărbat

cop. – copeică

d. – dosarul

des. – desetină

F. – fondul

f. – fila

fem. – femeie

gar. – garneț

inv. – inventar

nr. – numărul

lut. – luteran

ort. – ortodox

p. – pagina

rub. – rublă

st. – stânjien

tipogr. – tipografia

vol. – volumul

в. – век

вв. – века

г. – год

гг. – годы

ЖМВД – Журнал Министерства Внутренних Дел

М. – Москва

Спб. – Санкт-Петербург

с. – страница

тип. – типография

т. – том

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate.

După Pacea de la București (1812) și anexarea Moldovei de Est (Basarabia), Bugeacul a trecut în proprietatea statului rus, fiind colonizat cu imigranți din regiunile interne ale Imperiului Rus și cu grupuri etnice de peste hotarele lui, inclusiv și cu germani. În rezultatul acestei politici, în sudul Basarabiei au avut loc procese demografice, social-economice și cultural-spirituale, care au fost reflectate în istoriografie insuficient și în mod diferit.

La etapa actuală, sporirea interesului cercetătorilor față de problema diasporelor este condiționat de procesele migraționiste globale, apariția unor noi comunități etnice, de rând cu cele istorice sau clasice, de formarea în baza grupurilor de imigranți a comunităților transnaționale și de faptul că ele joacă un rol semnificativ în diferite sfere ale societății, influențând relațiile interetnice și implicit politica națională. Prin urmare, studierea formării și evoluției unor diaspore concrete, evidențierea generalului și particularului, a legităților și specificului diferitor grupuri etnice au importanță teoretică și practică. Din considerente politice, în perioada sovietică evoluția demografică, social-economică, și spiritual-culturală a etnicilor germani din Basarabia a fost studiată mai puțin și tendențios, creându-se un gol în istoriografie, care urmează a fi acoperit prin elaborarea unor noi lucrări la nivelul științific respectiv, în baza documentelor de arhivă. Acest fapt este imperios necesar, deoarece în perioada contemporană au loc mișcări intense de populație, care produc modificări esențiale în dezvoltarea economică a țării, în mentalitatea oamenilor, generează anumite probleme de ordin etnic, social și cultural. La găsirea unor soluții adecvate în rezolvarea acestor probleme pot contribui și studiile referitoare la etnicii germani din Basarabia în perioada modernă. În condițiile când Republica Moldova tinde să adere la Uniunea Europeană, să efectueze un șir de reforme de modernizare a societății, orice practică sau model din trecut este binevenit și poate fi valorificat în acest sens.

Examinarea în contextul istoric a specificului și evoluției sub aspectele demografic, social-economic și cultural-spiritual a comunității germane din Basarabia va contribui la evaluarea mai judicioasă a multor fenomene și procese ce au loc în prezent, dar care sunt generate de fenomenele din perioadele istorice precedente. Acest lucru este actual în contextul cursului proeuropean al Republicii Moldova, care cere și o armonizare a relațiilor interetnice din țară.

Scopul cercetării. Ținând cont de actualitatea și importanța temei, complexitatea și caracterul multilateral al problemei, gradul de accesibilitate la izvoare și literatura de specialitate

și pornind de la cerințele actuale de cercetare, obiectivul principal trasat de noi este elucidarea obiectivă a constituirii și consolidării comunității germane în perioada 1814–1917, din punct de vedere demografic, economic, social, administrativ, cultural și etno-religios. Lucrarea reprezintă o primă încercare de elucidare complexă și aprofundată a specificului și evoluției diasporei germane din Basarabia în perioada administrației țariste. Având în vedere spectrul variat al subiectului cercetat, ne-am propus, în procesul de elaborare a prezentului studiu, să realizăm următoarele **obiective**:

- expunerea gradului de cercetare a problemei;
- analiza cauzelor și itinerariilor colonizării Basarabiei cu germani;
- cercetarea evoluției demografice a populației germane în perioada 1814–1917;
- examinarea organizării administrativ-teritoriale în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă;
- elucidarea dezvoltării agriculturii la germanii basarabeni;
- reliefarea specificului relațiilor agrare în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă;
- investigarea activității industriale și comercial-bancare la germanii din Basarabia;
- analiza constituirii și afirmării învățământului primar și secundar în localitățile germane în raport cu politicile țariste;
- identificarea particularităților evoluției vieții cultural-spirituale a germanilor basarabeni.

Cadrul cronologic și geografic. Cadrul cronologic (perioada între 1814–1917) a fost stabilit conform următorilor parametri: limita inferioară, anul 1814, este cel al apariției primelor colonii germane în sudul Basarabiei, iar limita superioară coincide cu sfârșitul dominației țariste în Basarabia. Aceste limite cronologice delimitează o epocă istorică de dominație a unui regim politic care și-a pus amprenta asupra evoluției demografice, administrative, economice, sociale și culturale a Basarabiei, inclusiv și a localităților cu populație germană din regiune. Studiarea acestor procese în limitele cronologice menționate permite o elucidare mai profundă a problemei date.

În lucrare, acordăm o atenție sporită localităților din sudul Basarabiei, întrucât nu s-au păstrat multe informații despre cele din partea de nord și centru, mai ales că unele dintre ele au fost fondate de către imigranții din Imperiul Habsburgic, care nu au acceptat cetățenia Imperiului Rus.

Metodologia cercetării științifice. Suportul metodologic și teoretico-științific al lucrării îl alcătuiesc concepțiile științifice despre dezvoltarea societății umane. Cercetarea de față s-a bazat pe metoda concret istorică și cea cronologică de studiere a fenomenelor și evenimentelor,

utilizând informațiile concrete referitoare la etnicii germani din Basarabia. În măsura în care ne-au permis izvoarele s-a recurs la metoda statistică de studiere a fenomenelor social-economice din mediul german. În anumite cazuri s-a apelat la metoda comparativă de cercetare, făcându-se o paralelă cu coloniștii germani din alte țări sau cu populația băștinașă. În cadrul abordării istorice s-a făcut uz de metoda analizei și sintezei. Studiul nostru, în acest mod, se axează pe principiile: obiectivității, istorismului, abordării sistemice, dialecticii și abordării sincronice.

Noutatea științifică și originalitatea cercetării. Ținând cont de faptul că în literatura de specialitate evoluția demografică, social-economică și spiritual-culturală în cadrul comunității germane din Basarabia au fost tratate insuficient, lucrarea de față reprezintă o abordare amplă și multilaterală, la nivel de microsistem, a subiectului enunțat. Studiul reprezintă o cercetare multidirecțională a evoluției comunității germane din Basarabia în perioada țaristă, tema fiind abordată până în prezent fie tangențial, în cadrul unor lucrări cu o tematică mai generală, fie în lucrările dedicate unor episoade și momente strict determinate de perioada în cauză.

Cercetarea documentelor de arhivă cu referință la realitățile istorice din cadrul comunității germane basarabene și a literaturii de specialitate ne-au favorizat aprofundarea cunoștințelor în domeniu. Elucidarea aspectelor generale și particulare ne-au permis conturarea unei viziuni de ansamblu asupra triadei – aspectul demografic, social-economic și spiritual-cultural – în comunitatea germană din perioada țaristă.

Problema științifică importantă soluționată constă în elucidarea evoluției comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917, fapt care a condus la aprecierea obiectivă a rolului acestei minorități etnice în dezvoltarea economică, socială și cultural-spirituală a sudului regiunii date.

Importanța teoretică a tezei rezultă din originalitatea acesteia și se exprimă în argumentarea științifică a rezultatelor și concluziilor obținute în cadrul investigației problemei propuse. Studiul oferă științei istorice un model teoretic de cercetare a evoluției unei minorități etnice care a conviețuit într-un mediu diferit de cel din patria de origine. Rezultatele obținute vor contribui la includerea în circuitul științific a unor date și viziuni noi referitoare la evoluția demografică, social-economică și cultural-spirituală în localitățile germane în raport cu politicile administrației țariste în Basarabia în anii 1814–1917.

Valoarea aplicativă a lucrării. Teza cuprinde un material factologic substanțial și documentat, care poate fi valorificat în scopuri multiple (educative, didactice, instructive, cognitive). Studiul este util pentru elaborarea, reevaluarea și completarea unor lucrări de sinteză, a unor cursuri ce țin de evoluția minorităților etnice din Basarabia în perioada țaristă. Cercetătorii etnologi, interesați de acest domeniu, pot găsi informații utile, ce au fost sistematizate în baza

documentelor de arhivă și a studiilor elaborate privind contextul istoric în care a evoluat comunitatea dată pe parcursul a peste 100 de ani.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere. Cercetarea asupra evoluției comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917 a condus la: 1. conturarea unei dimensiuni europene cu germani în Imperiul Habsburgic, Prusia și Imperiul țarist, în scopul evidențierii cauzelor și condițiilor în care s-a desfășurat acest proces; 2. stabilirea esenței și obiectivelor de bază ale imigrării germanilor în această regiune, privite într-un cadru istoric și geografic mai larg și interesele urmărite de guvernul țarist prin colonizarea Bugeacului; 3. examinarea condițiilor de înființare a localităților primare rurale și de împroprietărire a coloniștilor germani; 4. evidențierea evoluției demografice în prima jumătate a sec. al XIX-lea și în perioada post-reformă; 5. analiza sistemului administrativ colonial până în 1871 și transformările survenite în mediul rural german după implementarea Regulamentului privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia (1871); 6. dezvoltarea procesului de adaptare a germanilor la condițiile naturale diferite de cele din patria lor de origine, influența practicii activității economice a germanilor asupra vecinilor de altă origine etnică; 7. elucidarea aspectelor ce țin de dezvoltarea agriculturii: evoluția principalelor ramuri ale agriculturii (cultivarea cerealelor, vini-viticultura, legumicultura, creșterea animalelor), ponderea diferitor culturi cerealiere în diverse perioade și modificările survenite în legătură cu implementarea noilor tehnologii agricole, tipurile de asolament, evoluția șeptelului, înzestrarea coloniștilor cu echipament agricol și cu animale de tracțiune, măsurile întreprinse de autorități în vederea aprovizionării cu alimente a populației; 8. examinarea căilor și a mijloacelor de formare a fondului funciar al etnicilor germani în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și după reforma agrară; 9. analiza politicii de lichidare a proprietății germane, promovată de către guvernul țarist începând cu 1915; 10. elucidarea cristalizării specializărilor în rândul etnicilor germani, a evoluției de la stadiul de meșteșugărit și manufactură la cel de fabrică, a condițiilor apariției industriei și instituțiilor financiar-bancare la coloniștii germani; 11. analiza axelor principale pe care s-a sprijinit cultura și întreaga spiritualitate germană: religia, învățământul primar și cel secundar.

Aprobarea rezultatelor științifice. Teza a fost elaborată și aprobată în cadrul Secției Istorie Modernă a Institutului de Istorie al AȘM (proces-verbal nr. 3 din 23.06.2015) și în cadrul Seminarului Științific de Profil al Institutului de Istorie al AȘM (proces-verbal nr. 2 din 23.02.2016).

Principalele rezultate științifice au fost reflectate în 19 publicații științifice și susținute în cadrul conferințelor științifice naționale și internaționale, organizate de Institutul Patrimoniului

Cultural al AȘM, Institutul de Istorie al AȘM, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, ULIM etc., (Conferința științifică cu participare internațională „Probleme actuale ale Arheologiei, Etnologiei și Studiului Artelor” (Chișinău, 22-23 mai 2014) cu comunicarea: „Considerații privind situația germanilor basarabeni în timpul Primului Război Mondial”; Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători (ediția a VI-a, 12 aprilie 2012, Chișinău) cu comunicarea: „Evoluția agriculturii în localitățile cu populație germană din Basarabia în sec. XIX”; Conferința științifică internațională „Probleme actuale ale Arheologiei, Etnologiei și Studiului Artelor” (Chișinău, 14-16.05.2009) cu comunicarea: „Considerații privind ocupațiile agrare în localitățile etnicilor germani din Basarabia (1814-1917)”; Conferința științifică internațională „Păstrarea patrimoniului cultural în țările europene” (Chișinău, 25-26.09.2008) cu comunicarea: „Unele considerații privind viața culturală în localitățile etnicilor germani din Basarabia în sec. XIX – înc. sec. XX” etc.

Publicațiile la tema tezei. Aserțiunile din teză și-au găsit reflectarea în 19 articole științifice.

Volumul și structura tezei. Din punct de vedere structural, teza de doctorat este constituită din adnotări (în limba română, rusă și engleză), lista abrevierilor utilizate în teză, introducere, patru capitole, care includ subcapitole, concluzii și recomandări, lista bibliografică din 288 de titluri, 3 anexe, 154 pagini de text de bază, declarația privind asumarea răspunderii, CV-ul autorului.

Cuvinte cheie: Basarabia, colonist, fond funciar, impozit, arendă, proprietate, învățământ primar, învățământ secundar, parohie, luteran, catolic.

Sumarul compartimentelor tezei.

În *Introducere* se argumentează actualitatea și importanța problemei abordate, se prezintă scopul și obiectivele cercetării, noutatea științifică și tezele înaintate spre susținere. Este consemnat suportul metodologic al tezei, precizându-se importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. În același perimetru se înscriu datele privind aprobarea rezultatelor cercetării și sumarul compartimentelor tezei.

În **Capitolul I *Etnicii germani din Basarabia: repere istoriografice și surse istorice*** sunt analizate principalele direcții și cei mai importanți exponenți ai istoriografiilor română, rusă și germană, care au investigat aspecte ale istoriei germanilor basarabeni până la 1917. În capitolul dat se face un inventar amănunțit a celor mai importante momente evolutive ale acestei istoriografii. Ca urmare a acestei poziții, accentul este pus pe perioade și autori, dar și pe surse documentare, arhivistice. Această perspectivă diacronică implică și identificarea diferitor

abordări istorice de-a lungul timpului, a temelor ce reapar și a modalităților de investigare a acestui segment din trecut, în încercarea de a ordona și a înțelege evoluția comunității germane în intervalul 1814–1917.

Capitolul II *Colonizarea Basarabiei cu etnici germani. Evoluția demografică și administrativă*, conține trei paragrafe.

În primul paragraf, *Cauzele și itinerariile colonizării*, este conturată dimensiunea europeană a colonizărilor cu germani în Imperiul Habsburgic, Prusia și Imperiul țarist, în scopul evidențierii cauzelor și condițiilor în care s-a desfășurat acest proces. Această exemplificare ne-a permis reliefarea evoluției setului de privilegii acordate strămutaților în diverse perioade istorice. După analiza aprofundată a cauzelor interne și externe ale colonizării Basarabiei cu germani, stabilirea esenței și obiectivelor de bază ale imigrării lor în această regiune, privite într-un cadru istoric și geografic mai larg, sunt descrise printr-o tipologie complexă condițiile de înființare a coloniilor primare (coloniilor-mamă) și de împrăștiere a coloniștilor germani.

În următorul paragraf, *Evoluția demografică*, au fost elucidate următoarele aspecte: originea principalelor contingente de germani și identificarea dialectelor vorbite de către aceștia în Basarabia, mișcarea naturală și formele mișcării mecanice a populației, precum: transferul dintr-o colonie în alta și emigrările populației germane peste hotare și în alte gubernii ale Imperiului Rus în perioada post-reformă. Este analizată ponderea bărbaților în structura gender a populației până la implementarea reformei militare și după aceasta. Un aspect important, în această ordine de idei, îl constituie schimbările pe care le-a cunoscut numărul populației și contribuția pe care au avut-o în acest sens mișcarea naturală și cea migratorie pe fundalul social până în 1871 și în perioada post-reformă.

În paragraful trei, *Organizarea administrativ-teritorială*, este analizată arhitectura administrativă în coloniile germane, sunt scoase în evidență elementele de autoguvernare ale noii structuri de care au beneficiat germanii în intervalul 1814–1871. În partea a doua a secțiunii sunt examinate transformările survenite în mediul rural german după implementarea Regulamentului privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia (1871), noua organizare administrativă și coliziunile legate de incorporarea fostelor colonii în volostele cu populație etnic mixtă.

Tematica **Capitolului III *Viața economică a localităților germane din Basarabia*** gravitează în jurul a 3 aspecte de bază.

În paragraful *Dezvoltarea agriculturii* este analizat procesul de adaptare a germanilor la condițiile naturale diferite de cele din patria lor de origine, influența practicii activității economice a germanilor asupra vecinilor de altă origine etnică. De asemenea, sunt elucidate următoarele aspecte: evoluția principalelor ramuri ale agriculturii (cultivarea cerealelor, vini-

viticultura, legumicultura, creșterea animalelor). Un interes deosebit se acordă evoluției tipurilor de asolament, ponderii diferitor culturi cerealiere în diverse perioade și modificărilor survenite în legătură cu implementarea noilor tehnologii agricole, înzestrării coloniștilor cu echipament agricol și cu animale de tracțiune, evoluției șeptelului, măsurilor întreprinse de autorități în vederea aprovizionării cu alimente a populației. În baza surselor de arhivă au fost identificați proprietarii care se ocupau de creșterea cailor de prăsilă.

În paragraful *Relațiile agrare* sunt analizate drepturile, obligațiile și statutul de colonist, sunt examinate căile și mijloacele de formare a fondului funciar al etnicilor germani în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în special după reforma agrară, este elucidată evoluția proprietății funciare, apariția noilor localități germane pe pământ arendat și cumpărat, este realizată o categorisire temeinică a proprietății și impozitării în coloniile germane. Ultima parte a paragrafului este dedicată politicii de lichidare a proprietății germane, promovată de către guvernul țarist începând cu 1915.

În compartimentul *Activitatea industrială și comercial-bancară* sunt studiate următoarele direcții: cristalizarea specializărilor în rândul etnicilor germani, evoluția de la stadiul de meșteșugărit și manufactură la cel de fabrică, condițiile apariției industriei: construcția de care, fabrici textile, morărit, industria de unelte agricole etc. O atenție sporită se acordă coagulării unor centre meșteșugărești și industriale în mediul coloniștilor germani. Sursele de arhivă ne-au permis prezentarea detaliată a activităților enunțate într-un șir de localități germane. În a doua parte a paragrafului sunt analizate activitățile comerciale și financiar-bancare. Accentul este pus, în temei, pe comerțul intern, afirmarea și consolidarea comerțului permanent și, într-o măsură mai mică, pe cel ambulant. De asemenea sunt elucidate condițiile apariției și activității unor elemente de suprastructură: bănci, institute de credit, societăți pe acțiuni.

Capitolul IV *Evoluția cultural-spirituală* abordează axele principale pe care s-a sprijinit cultura și întreaga spiritualitate germană: învățământul primar și cel secundar, religia. În măsura în care ne-au permis izvoarele sunt nuanțate și alte elemente culturale prezente în cadrul comunității etnicilor germani din sudul Basarabiei: presa, producția literară și didactică, unele genuri ale artei, activitatea asociațiilor culturale. De asemenea, sunt reliefate tentativele de rusificare a școlilor germane și reacția, în acest sens, a etnicilor vizați.

În ***Concluzii generale și recomandări*** au fost expuse concluziile la care s-a ajuns în urma investigării evoluției comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917 și au fost înaintate un șir de recomandări practice.

1. ETNICII GERMANI DIN BASARABIA: REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE

1.1. Istoriografia problemei

Ansamblul problemelor științifice studiate de noi cuprind o istoriografie multiaspectuală. Evoluția istoriografiei problematicii abordate include câteva etape, fiecărei fiindu-i caracteristic un anumit nivel științific al investigațiilor și un concept referitor la tema dată.

1.1.1. Istoriografia de la mijlocul sec. al XIX-lea până în 1917.

Un portofoliu documentar și bibliografic privind istoria coloniștilor germani din sudul Basarabiei, precum și politica țarismului în această zonă vis-à-vis de diferite etnii a început să se profileze din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest subiect a fost abordat de geografi, publiciști, etnografi și istorici, cu prioritate în cadrul unor lucrări referitoare la istoria regiunii.

Întrucât Basarabia reprezenta un cap de pod pentru expansiunea Imperiului Rus în Balcani, erau efectuate sistematic cercetări de ordin statistico-militar. La finele anilor '50 ai sec. al XIX-lea, din ordinul Marelui Stat Major al Imperiului Rus, un grup de ofițeri a colectat materiale statistice referitoare la populația unor gubernii din partea europeană a țării. Au fost adunate materiale și despre populația Basarabiei, care ocupa o situație strategică deosebită în cadrul Imperiului Rus. Informații despre populația Basarabiei întâlnim în lucrarea lui A. Zașciuk, care în calitate sa de membru al Societății geografice ruse și al Societății de istorie și antichități din Odesa a colectat un material bogat despre trecutul regiunii. A. Zașciuk a publicat un amplu material statistic privind condițiile naturale, economia, populația, meșteșugăritul și meseriile, anumite ramuri ale economiei, categoriile de țărani, date ce scoteau în evidență situația Basarabiei în componența Imperiului Rus [224; 225]. Cu toate acestea, A. Zașciuk n-a pătruns în mecanismul evoluției coloniilor germane în perioada enunțată. În prim-planul atenției lui s-au aflat aspecte în privința cărora autorul trebuia să fixeze niște date foarte exacte, în dependență de interesele dictate de Statul Major.

Informații cu caracter general despre germanii din Basarabia se conțin și în unele lucrări de statistică referitoare la populația regiunii. În lucrarea lui P. Köppen despre situația etno-demografică a părții europene a Imperiului Rus sunt informații sumare și despre germanii din Basarabia și sudul Rusiei (actualmente Ucraina) [232].

Majoritatea monografiilor din perioada țarista sunt dedicate istoriei și economiei, descrierii geografice a Basarabiei. În acest context se înscriu lucrările lui P. Svinin [264], N. Moghileanski [248; 249], A. A. Skalkovski [266] etc. În majoritatea cazurilor autorii erau

funcționari de stat, în lucrările lor fiind expus un bogat material statistic și descriptiv, dar mai puțin analitic.

Unele aspecte ale colonizării sudului Basarabiei cu germani sunt abordate de P. Batiuşkov în lucrarea sa de sinteză dedicată trecutului Basarabiei [204]. Descendent dintr-o familie de nobili ruși, el a ținut cu tot dinadinsul să demonstreze caracterul progresist al aflării Basarabiei în componența Imperiului Rus. Făcând o cercetare a coloniilor din Basarabia, autorul acordă o atenție sporită coloniștilor bulgari, deși putem întâlni și informații despre cei germani. El aduce date statistice privind numărul populației, afirmând că colonizarea cu etnici germani nu a dat rezultatele scontate, reprezentanții acestei etnii „îmbogățindu-se” pe contul statului rus.

Primul istoriograf oficial al germanilor din Imperiul Rus a fost A. A. Klaus, om de stat, originar din mediul coloniștilor. În 1869 el devine membru al comisiei Ministerului Domeniilor Statului. În această perioadă vede lumina tiparului studiul său social-economic. În lucrare autorul subliniază că modul de viață al etnicilor germani din Basarabia coincide cu cel al reprezentanților acestei etnii din Novorosia. Lucrarea sa, “Наши колонии”, a fost nu doar prima lucrare de sinteză privind istoria germanilor din Imperiu, dar a pregătit teoretic reformarea școlilor germane. Apariția cărții a coincis cu începutul lucrărilor Ministerului Domeniilor Statului privind reformarea coloniilor germane. El dedică un capitol problemei școlii și a bisericii. Klaus susține politica statului, militează pentru învățământul laic, introducerea limbii ruse în școli, critică influența bisericii asupra procesului de învățământ. Autorul îi învinuiește pe slujitorii cultului că nu doresc să reformeze școala conform imperativelor timpului, unul dintre care era introducerea limbii ruse [234].

La finele sec. al XIX-lea unii exponenți ai istoriografiei ruse apreciază negativ colonizarea Imperiului Rus cu germani. Schimbarea de atitudine față de reprezentanții acestei etnii se accentua pe fundalul amplificării rivalității dintre Petersburg, pe de o parte și a Berlinului secundat de Viena, pe de altă parte, în Balcani și alte părți ale lumii.

În acest context se înscrie cartea lui A. A. Velițin, care prezintă istoria și situația coloniilor din sudul și estul Rusiei [210]. Această lucrare are un caracter mai degrabă polemico-publicistic, decât științific și este tendențioasă. Ea atrage atenția asupra consolidării germanilor în plan economic în tot Imperiul Rus și pune la îndoială beneficiile colonizării cu reprezentanții acestei etnii.

Publicistul rus N. Zobotkin, care a acumulat date interesante privind activitatea coloniștilor germani în județul Akkerman, atestă în 1910 sporirea numărului populației germane, dar și al proprietarilor funciari, prin urmare și o asigurare mai bună a acestora cu resurse funciare. Cercetătorul atrage atenția și asupra faptului că, în 1910, o jumătate din numărul

germanilor din județul Akkerman nu cunoșteau limba rusă, iar comunitatea lor alcătuia o enclavă izolată în sudul Basarabiei [222, p. 2-4].

În timp ce autorii sus-menționați nu-și ascundeau viziunea antigermană în lucrările sale, alții (Ștah J., Lindemann K., Kamenskii P. etc.) au încercat să analizeze situația reală din colonii și să demonstreze contribuția germanilor în dezvoltarea Rusiei [278; 236; 228].

Astfel, din cele menționate mai sus se vede că până la 1917, în istoriografia rusă, etnicilor germani din Basarabia li s-au acordat mai puțină atenție decât reprezentărilor altor etnii din Basarabia, în particular bulgarilor și găgăuzilor.

Aspecte ce țin de comunitatea germană din Basarabia au fost abordate tangențial și în lucrările de sinteză publicate în limba română.

În lucrarea lui Z. Arbure „Basarabia în secolul XIX” a fost analizată structura etnică a Basarabiei, autorul referindu-se și la situația social-economică a diferitor coloniști care s-au așezat în Basarabia: a germanilor, bulgarilor etc. [101].

1.1.2. Istoriografia din perioada 1918–1940/1944

În perioada interbelică, interesul istoricilor sovietici față de Basarabia poate fi explicat prin evenimentele ce aveau loc în această regiune. Rusia Sovietică tindea să reanexeze Basarabia și era necesar de a demonstra legătura strânsă între regiunea menționată și Rusia. Din acest considerent, datele etnografice, istorice generale ce țin de Basarabia erau analizate prin această prismă. În acest context se înscrie monografia lui L. Berg [205]. Cât privește coloniștii germani, L. Berg, de rând cu datele statistice prezentate, evidențiază metodele de prelucrare a pământului și implementarea de către germani a tehnologiilor avansate în sectorul agrar.

Subiectul cercetat de noi a fost abordat tangențial în cadrul istoriografiei românești interbelice (I. Nistor [133], P. Cazacu [105], A. Boldur [103], Șt. Ciobanu [116, 117]). Majoritatea istoricilor și-au centrat cercetările în această perioadă asupra proceselor politice din Basarabia, caracterului etnic al populației din Basarabia, asupra mișcării naționale din regiune. A fost evidențiată politica de rusificare a țarismului și de transformare a Basarabiei într-o colonie a Imperiului țarist. Acești autori percep colonizarea Bugeacului cu elemente alogene drept una din cauzele de deznaționalizare a românilor din Basarabia.

Prin urmare, istoriografia românească din perioada interbelică lasă în afara intereselor subiectul tezei noastre, neaducând un aport substanțial conceperii problemelor ce țin de tema noastră de investigație. O excepție reprezintă broșura lui L. Marian, care cuprinde considerații istorice, politice și etnografice privind coloniștii din Basarabia [130]. Deputatul L. Marian aprecia în 1920, că în rezultatul muncii, perseverenței și ordinii lor, satele germanilor erau

“înfloritoare, bogate și curate”, că ei „și-au menținut conștiința națională prin școală și prin biserică”, deși erau izolați de alte grupuri etnice [130, p. 11-14].

Studii despre germanii basarabeni în perioada menționată au fost efectuate și de către cercetătorii germani. Subiectul învățământului secundar din localitățile germane din Basarabia este luat în discuție de către W. Mutschall, în care autorul prezintă istoria Școlii Centrale Sărata-Werner în perioada 1844-1894 [174]. O lucrare importantă apărută la Stuttgart în 1926 este cea semnată de Georg Leibbrandt, care conține informații prețioase vizând înființarea și dezvoltarea coloniilor germane din Basarabia și Herson în prima jumătate a sec. al XIX-lea [173].

1.1.3. Istoriografia din perioada 1945–1990/1991.

În perioada sovietică s-a intensificat interesul față de problemele istoriei economice. Însă subiectul etnicilor germani din Basarabia a fost abordat exclusiv în contextul categoriilor de țărani din Basarabia în general și al forțelor și relațiilor de producție în particular. Din motive politice, lucrări speciale despre germanii din Basarabia n-au fost editate.

Una dintre monografiile în care se examinează fundamental categoriile de țărani din Basarabia a fost elaborată și editată de Ia. Grosul [214], primul președinte al Academiei de Științe a Republicii Moldova. În lucrarea sa dedicată țăranilor din Basarabia de până la reforma din 1861, coloniștii germani sunt vizați în cadrul forțelor de muncă din ținuturile de sud sau a zonelor naturale. Este accentuată situația privilegiată a germanilor, ei fiind priviți de la bun început ca exploatare ai populației locale – moldovenii ș. a., pe care autoritățile i-au constrâns să le livreze lemn din ținuturile de nord și centrale pentru construcția caselor și să presteze alte munci etc., coloniștii înstăriți practicând munca salarizată [214, p. 57]. În contextul studierii inventarului agricol, autorul reliefează progresul tehnic în gospodăria coloniștilor germani, introducerea unor mașini agricole avansate [214, p. 89]. Ia. Grosul analizează profund sistemul fiscal al diferitor categorii de țărani din Basarabia, omițând pe cel al coloniștilor din regiune. De asemenea, autorul trece cu vederea pe coloniștii germani în contextul studierii meșteșugurilor de la sate, politicii agrare a autorităților ruse în anii '30-40 ai sec. al XIX-lea în Basarabia, protestelor sociale din regiune. Autorul menționează că în sudul Basarabiei, populată preponderent cu țărani domeniali și cu coloniști, relațiile capitaliste s-au afirmat mai repede decât în alte localități, etnicii străini specializându-se în producerea mărfurilor pentru piață și utilizarea pe larg a muncii salarizate [214, p. 353].

Ia. Grosul revine la unele aspecte din evoluția socială a populației rurale din Basarabia în lucrările elaborate în colaborare cu I. Budak, referitoare la istoria economiei regiunii în perioada modernă.

În monografia referitoare la istoria economiei Basarabiei de până la reforma din 1861, Ia. Grosul și I. Budak, de asemenea, n-au analizat în special chestiunea coloniștilor germani din Basarabia, ci tangențial, în contextul elucidării evoluției economice și sociale a întregii populații a Basarabiei în perioada respectivă [212]. Contribuția privind aspectul etnic, demografic și social referitor la etnicia germani este la fel de modestă și în schițele lui Ia. Grosul și I. Budak cu privire la istoria economiei Basarabiei de după reforma din 1861 [211]. Referitor la reforma agrară se menționează că lotul mediu de împroprietărire a coloniștilor (fără a-i specifica pe etnicia germani) de 11,2 desetine era mai mare decât în cazul țăranilor de stat, iar darea de răscumpărare mai mică. Acest fapt, conform opiniei autorilor, crea condiții mai favorabile pentru dezvoltarea relațiilor capitaliste în gospodăriile foștilor coloniști și contribuia la perfecționarea agrotehnicii [211, p. 92].

Ia. Grosul și I. Budak demonstrează, în baza unor date statistice din 1905, că unei familii din rândul foștilor coloniști, în continuare, reveneau, în medie, loturi mai mari decât reprezentanților altor categorii de țărani. În timp ce la țărani procesul de fragmentare a loturilor decurgea mai intens, în rândul coloniștilor creștea numărul “chiaburilor”. Autorii prezintă informații, la fel în plan comparativ, și despre asigurarea mai bună a locuitorilor din județul Akkerman cu animale de tracțiune [211, p. 166-167].

Ia. Grosul și I. Budak introduc în circuitul științific date care indirect demonstrează faptul că, acordând coloniștilor privilegii, autoritățile țariste le-au creat condiții mai favorabile pentru dezvoltarea lor economică decât altor categorii de țărani din Basarabia. Autorii consideră că după reforma agrară din 1868, în județele din centrul și nordul Basarabiei relațiile capitaliste în agricultură s-au dezvoltat pe calea prusacă, iar în județele din sudul Basarabiei, unde prevalau țăranii domeniiali, cazacii armatei din Novorosia și coloniștii – pe calea americană [211, p. 588-589].

I. A. Anțupov a analizat în teza sa de doctor, pe care a publicat-o ulterior, evoluția forțelor de producție în satele țăranilor de pe domeniile statului din Basarabia (1812–1870), în baza unui bogat material factologic, prin prisma concepției formațiunilor social-economice [200]. Țăranii statului reprezintă, în opinia autorului o categorie socială dependentă de orânduirea feudală ca și țăranii, coloniștii și cazacii. Spre deosebire de țărani, aceștia împreună cu cazacii și coloniștii se aflau sub „tutela feudală” a Ministerului Domeniilor Statului [199, p. 243]. I.A. Anțupov îi abordează pe germani doar în plan comparativ, menționând situația lor privilegiată în raport cu țăranii domeniiali, precum și nivelul lor avansat în sectorul agrar și cel industrial.

În monografia sa referitoare la relațiile agrare din sudul Basarabiei, elaborată în baza unui spectru larg de surse publicate și de arhivă, este investigată evoluția comunității germane până în 1870, în cadrul procesului de valorificare agrară a Bugeacului. Autorul a analizat situația social-juridică a diferitor categorii de țărani, care au fost așezați pe pământul statului; condițiile dearendă a pământului; evoluția diferitor ramuri economice. Autorul abordează chestiunea așezării cu traiul a unor grupuri de imigranți din Polonia, statele germane și sudul Imperiului Rus [197].

În monografia sa despre piața agrară din Basarabia din sec. al XIX-lea, I. A. Anțupov relevă rolul unor localități germane în schimbul de mărfuri din regiune [196]. Autorul scoate în evidență doar două centre mari comerciale: Tarutino și Arțiz, deoarece, după cum stabilim noi în studiul de față, germanilor le-au revenit un rol secundar în comerț. Ei nu au putut să se impună în sensul menționat, deoarece acest segment era controlat de către evrei.

V. M. Kabuzan analizează, în baza literaturii și surselor de arhivă, specificul colonizării Basarabiei și a raioanelor din stânga Nistrului la finele sec. al XVIII-lea – înc. sec. al XIX-lea și evoluția proceselor demografice, abordând tangențial rolul și locul coloniștilor germani în contextul vizat. Demograful relevă anul constituirii unor colonii primare, precum și numărul populației în fiecare localitate menționată în anii 1818, 1827, la mijlocul anilor 50 ai sec. al XIX-lea. Lucrarea este importantă pentru studiul nostru, deoarece în circuitul științific au fost introduse noi date de arhivă cu privire la dinamica numărului populației în intervalul dat [231].

Date despre evoluția demografică a minorităților se conțin în monografiile lui V. Jukov și N. Babilunga. V. Jukov oglindește dezvoltarea social-economică a orașelor basarabene în secolul al XIX-lea. El susține că un rol esențial în formarea populației urbane l-a jucat imigrarea [219; 220]. În sfera cercetărilor lui N. Babilunga s-au aflat structura etnică și dinamica populației urbane în „epoca imperialismului” [201; 202].

La finele anilor '70 ai sec. al XX-lea vede lumina tiparului monografia etnodemografului V. S. Zelenciuk dedicată elucidării problemelor teoretice ale evoluției comunității etnice moldovenești, numărului și amplasării moldovenilor, dar și ale altor etnii conlocuitoare din Basarabia și malului stâng al Nistrului în sec. al XIX-lea [226]. Lucrarea abordează aspecte istorico-etnografice. O atenție deosebită se acordă proceselor etnice și demografice, dar și condițiilor istorice și social-economice în care acestea s-au desfășurat. În acest context s-a înscris și comunitatea germană din Basarabia, abordată în paragraful referitor la așezarea teritorială și numărul populației grupurilor etnice. Autorul reliefează cadrul juridic de înființare pe teritoriul Imperiului Rus a coloniilor cu imigranți de peste hotarele lui, menționând că guvernul le-a oferit germanilor privilegii mai mari decât bulgarilor și găgăuzilor. În lucrare sunt expuse etapele de așezare a coloniștilor germani în sudul Basarabiei, formele de organizare administrativă.

Un aspect relevant al lucrării este poziția critică a autorului față de așa-numita istoriografie „burgheză” germană. În viziunea autorului, cercetătorii germani insistă exagerat asupra rolului germanilor de civilizatori ai Imperiului Rus. Pe de altă parte, V. S. Zelenciuk, susține opiniile etnografilor A. Velițin, N.Varadinov și a istoricului N. Radiukin care pun la îndoială beneficiile colonizărilor cu germani întreprinse în Rusia [226, p. 211]. Prin citarea acestora, autorul perpetuează în monografia sa obsesia istoriografiei imperiale ruse despre „consolidarea germanilor” în sudul Basarabiei.

În calitate de etnograf, V. S. Zelenciuk consideră, pe bună dreptate, că deși coloniile germane au constituit enclave izolate, iar comunitatea lor era închisă, ei au preluat de la localnici diverse îndeletniciri agrare. La rândul lor, vecinii acestora au adoptat modelul de construcție a casei germane, utilizau plugul german, rasa de bovine frislandze etc.[226, p. 212].

În cadrul istoriografiei din URSS, E. Drujinina analizează situația sudului Ucrainei în sec. al XIX-lea, astfel coloniile germane nimerind direct în vizorul autoarei. Supunând unei cercetări detaliate stabilirea germanilor pe aceste teritorii, ea menționează că odată cu ajutorul acordat de jure coloniștilor germani, aceștia, de facto, la sosire s-au lovit de abuzurile funcționarilor. Toate acestea au generat cea mai mare nemulțumire a germanilor, care în 1815 trece într-o revoltă condusă de F. Schnabel. În paralel, cercetătoarea face o scurtă trecere în revistă a situației economice a coloniilor germane în primii ani de dezvoltare a lor, precum și o descriere a coloniei Sărata care inițial, datorită activității pastorului Lindl și în special a predicilor lui, devenise un centru ideologic important al coloniștilor germani [217]. Problemele cu care s-au confruntat germanii în perioada de stabilire în Basarabia au fost elucidate și de cercetătoarea ucraineană E. G. Pleskaia [258].

Istoricii ucraineni atrag atenția, cu precădere, la studiul regiunilor vechi ucrainene (de exemplu, Kiev, Cernigov, Podolia, Galiția), apoi la cel al regiunilor ucrainene mai noi, care s-au format în perioada modernă (care se întindeau de la Harkov până la Nistru). În ceea ce privește sudul Basarabiei și mai ales etnicii germani, care au fost repatriați în 1940, aceștia s-au bucurat de o mai mică atenție din partea cercetătorilor ucraineni, ei nefiind studiați separat, ci în contextul etnicilor germani din întreaga Ucraină. O atare monografie care tratează aspecte demografice și istorico-etnografice în contextul evoluției relațiilor interetnice din Ucraina până la etapa contemporană aparține lui V. I. Naulko [250].

În 1949, sub egida „Societății germanilor basarabeni” (Landsmannschaft der Bessarabiendeutschen) și „Comitetului de Întrajutorare al Bisericii Evanghelice-Luterane din Basarabia” (Hilfskomitee der Evangelisch-Lutherischen Kirche aus Bessarabien) demarează editarea „Anuarului Germanilor din Basarabia” („Jahrbuch der Deutschen aus Bessarabien

(Heimatkalender)”). Revista dată prezintă o cercetare de anvergură, cu subiecte aparte, diferite ca tematică și cadru cronologic, dar și ca valoare științifică, căci unii autori sunt amatori, iar studiile lor poartă un caracter memorialistic. Totuși, având în vedere bogăția de informații rezultată și concluziile la care ei ajung, străduințele acestor cercetători sunt de primă importanță în înțelegerea diverselor aspecte ce țin de viețuirea germanilor în Basarabia. Prin eforturile, în special ale lui H. Häfner au putut fi lămurite o serie de probleme privind înființarea coloniilor, situația confesională, administrativă, domeniul industrial etc. [157-167]. Richard Baumgärtner aduce date noi privind practicarea agriculturii în regiunea Mării Negre, dar și privind istoria unor colonii germane (Gnadental, Teplitz) [149-151]. E. Heer introduce în circuitul științific noi informații cu privire la funcționarea școlilor germane timp de 125 de ani [169; 170]. Christian Necker analizează activitatea instituțiilor financiare germane din Basarabia [175]. E. Seitz investighează stabilirea germanilor în Ducatul Varșoviei și cauzele emigrării lor ulterioare în Basarabia [183, 184]. E. Ottmar varsă lumină asupra localităților basarabene populate de șvabi [176]. Întrucât subiectele se încadrează într-un cadru cronologic mai larg (1814–1940), în unele articole din revista dată tratarea problemelor este adesea superficială.

Prezintă interes lucrarea lui Karl Stumpp, în care sunt analizate detaliat etapele imigrării germanilor în Rusia din 1763 până în 1862, autorul referindu-se și la Basarabia [185].

În istoriografia postbelică germană, un loc aparte îi revine cercetătorului J. Becker. Aportul său principal constă în aducerea în atenția publicului german a unei multitudini de aspecte privind viețuirea germanilor în Basarabia sub cele două administrații: rusă și română. În monografia sa este elucidată și situația germanilor repatriați. Totodată, autorul încearcă în primele capitole, după cum menționează în prefață, să-i familiarizeze pe conaționali cu geografia și istoria teritoriului dintre Prut și Nistru, din perioada romanizării până la pierderea Basarabiei în august 1944; cu locurile istorice, curganele, valul lui Traian, bisericile etc. Printre deficiențele lucrării sunt lipsa suportului documentar și neintegrarea surselor [152].

Monografia lui A. Ziebart furnizează informații valoroase despre localitatea germană Arțiz [188]. Demersul lui A. Kern este și mai impunător prin faptul că autorul a prezentat date privitoare la toate localitățile germane din Basarabia [172]. După un capitol introductiv care prezintă date sumare despre condițiile geografice ale Basarabiei, situația demografică etc., urmează informații despre asistența socială, instruirea, organizațiile obștești ale germanilor. Cea mai mare parte a lucrării este dedicată parohiilor germane și satelor din componența lor în perioada 1814–1940. Cu toate acestea, prin modul de abordare și prezentarea materialului nu le putem considera lucrări științifice, ele având mai degrabă un caracter de popularizare.

Cercetătoarea O. Șcerbinina din Republica Moldova a consacrat un studiu special “istoriografiei germane burgheze occidentale” de la etapa contemporană în care critică lucrările autorilor sus-menționați, catalogându-i drept reacționari și negând aportul germanilor basarabeni în dezvoltarea economică a Basarabiei [279].

1.1.4. Istoriografia din perioada anilor 1990/1991 – 2018.

După declanșarea de către M. Gorbaciov a procesului de transparență, și mai ales, după ce Republica Moldova a devenit independentă, literatura de specialitate privind germanii basarabeni își lărgeste spectrul problemelor abordate. Treptat, abordarea marxistă materialistă este substituită de concepția culturologică civilizațională, conform căreia niciun factor al vieții economice, politice sau culturale nu poate fi apriori considerat ca determinant pentru dezvoltarea societății.

În 1991 apare articolul Luminiței Fassel, care reprezintă o sinteză a evoluției comunității germane basarabene până la momentul repatrierii lor [122]. În monografia publicată în limba germană în 2000, cercetătoarea investighează evoluția învățământului german în spațiul dintre Prut și Nistru dintr-o perspectivă istorică și socio-culturală comparată în perioada țaristă și cea interbelică. Autoarea supune analizei premisele istorice, sociale și culturale ale învățământului german în Basarabia. Autoarea reliefează raporturile complexe dintre școală, biserică și stat, impactul Revoluției franceze asupra educației și gândirii pedagogice, formele de organizare a sistemului școlar, modernizarea mijloacelor și metodelor de instruire pe parcursul secolelor XVII–XVIII în spațiul german, precum și cadrul instituțional și juridic din Basarabia în urma anexării teritoriului dintre Prut și Nistru. Comparând situația diverselor comunități naționale, Luminița Fassel constată că structura administrativă a coloniilor germane era mai democratică decât cea a altor grupuri etnice din Basarabia. Cercetătoarea evidențiază și rolul bisericii, subliniind implicațiile pietismului religios asupra păstrării conștiinței naționale a germanilor basarabeni, evidențiind aportul clericilor la întemeierea și afirmarea primelor școli germane în spațiul pruto-nistrian. Într-un capitol aparte este abordată politica administrației ruse în domeniul educației, birocrăția, rusificarea instituțiilor, cenzurarea abuzivă etc. Autoarea menționează că coloniștii din Basarabia s-au putut bucura de o destul de largă autonomie administrativă, interesele și problemele germanilor și ale altor imigranți aflându-se în centrul preocupărilor Comitetului tutelar al coloniștilor străini din sudul Rusiei, înființat în 1818. Autoarea relevă semnificațiile reformelor din anii ‘60–70 ai secolului al XIX-lea, urmărind și implicațiile instalării regimului reacționar patronat de țarul Alexandru al III-lea (1881–1894). Relativa liberalizare din timpul lui Nicolai al II-lea (1894–1917) a avut consecințe benefice atât pentru

emanciparea națională a românilor basarabeni, cat și pentru evoluția comunității germane. În continuare, cercetătoarea analizează în profunzime fenomenul și politica de rusificare a ținutului, politică ce a afectat, în primul rând, pe românii basarabeni majoritari, dar și grupurile minoritare, în special pe cel german [155].

O lucrare de sinteză referitoare la istoria Basarabiei și Transnistriei este cea editată de A. Moraru în 1995. Referindu-se la toate aspectele istoriei acestor regiuni, autorul analizează într-un paragraf aparte politica de colonizare și de rusificare dusă de țarism în Basarabia [131].

În articolele de sinteză, elaborate de I. Stratulat, este tratată lapidar evoluția comunităților germane din Basarabia de la constituirea lor până la unirea Basarabiei cu România [137; 138].

Deși articolul Svetlanei Guz se referă la situația coloniștilor germani în timpul aplicării reformei agrare din 1918–1920, în el sunt menționate măsurile de lichidare a proprietății germane de la finele perioadei țariste, fenomen neabordat, în mod intenționat, de pleiada de autori sovietici, care fie direct sau indirect au tratat chestiunea germanilor basarabeni [127]. Articolul lui V. Văratec completează subiectul politicii Rusiei față de germanii basarabeni în 1914–1915 și scoate din anonim noi date privind pregătirea și efectuarea operației de deportare a etnicilor germani [146]. Acest subiect a fost abordat și de exponentul istoriografiei ucrainene A. N. Kadol, care analizează „problema germană” din Rusia în cadrul proiectului naționalismului imperial [229; 230]. De asemenea, S. G. Nelipovici introduce în circuitul științific noi date cu privire la situația coloniștilor din Rusia în anii Primului Război Mondial [253].

Horst Fassel face o încercare de sinteză a evoluția literaturii germane basarabene, făcând referire la singura antologie a literaturii germane basarabene – „Patria în stepă”. În prefața scrisă de Friedrich Fiechtner sunt reflectate eforturile literare ale germanilor basarabeni [120].

Din lucrările istoriografiei post-comuniste din Republica Moldova urmează a fi amintite articolele Angelei Neamțu (Furtună) vizând învățământul primar și respectiv activitatea Școlii Werner din Sărata. Făcând o investigație a materialelor de arhivă, autorul demonstrează că introducerea în Basarabia a limbii ruse ca limbă oficială în toate instituțiile, inclusiv în școala și Biserica germană, a avut urmări nefaste pentru comunitățile germane din Basarabia [123; 132]. Subiectul școlii germane din Imperiul Rus a fost abordat de I. V. Cercazianova, care ia în discuție politicile autorităților țariste în acest domeniu în sec. al XIX-lea – înc sec. al XX-lea [272; 273].

Contribuții documentare privind evoluția spirituală a germanilor basarabeni întâlnim în articolul Verei Biliban care a descris fondul „Biserica evanghelică-luterană din Chișinău”

(ANRM, F. 7.) [102] și la K. Böllman – cu privire la istoria comunității germane din Chișinău (sec. al XIX-lea) [104].

Departamentul Relații Interetnice și Comunitățile germane din Republica Moldova publică în 1999 rapoarte ale profesorilor, doctorilor în istorie și alte științe de la diferite universități și de la AȘM. În ele sunt tratate un set de probleme despre migrarea germanilor, despre drepturile minorităților în Republica Moldova, despre arealul de răspândire a populației germane în Basarabia etc. [191; 194; 263].

În 2000, apare o publicație, sub egida Primăriei municipiului Chișinău și Comunităților germane din Republica Moldova și din mun. Chișinău – „Шмидтовские чтения”, o continuare a culegerii de articole, rapoarte și mesaje științifice dedicate germanilor basarabeni, în care se aduce un omagiu edilului de origine germană a Chișinăului – Karl Schmidt [190; 193].

În lucrarea lui S. Z. Novacov despre evoluția economică și socială a bulgarilor și găgăuzilor în perioada de după războiul din Crimeea până în 1918 sunt abordate tangențial și unele aspecte referitoare la germanii din Basarabia: cadrul juridic al reformei agrare din Basarabia, schimbările în organizarea administrativ-teritorială a fostelor colonii, modul de utilizare a resurselor funciare. De asemenea, autorul prezintă date succinte vis-à-vis de activitatea germanilor în diverse ramuri ale economiei, reliefând influența acestora asupra altor etnii și viceversa [256]. Autorul dedică un articol special interacțiunii și influenței reciproce între coloniștii din Balcani și cei germani. Direcțiile punctate de autor în acest sens sunt diferite: sistemele agricol și zootehnic, aplicarea unor unelte și mașini agricole performante, valorificarea unor ramuri ale economiei, inclusiv în ceea ce ține de producția industrială [255].

R. Svetlicinai analizează ponderea numerică, situația economică, politică și socială a minorităților naționale din Basarabia la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX, evidențiind schimbarea atitudinii guvernului țarist față de germani în această perioadă [139].

Istoricul D. Poștarencu, a investigat de pe principii noi procesele demografice din mediul urban, în baza surselor editate și inedite, referindu-se și la populația de origine germană [135].

Ion Gumenai a cercetat evoluția comunităților romano-catolice și protestante din Basarabia în sec. al XIX-lea, evidențiind poziția mai loială a autorităților țariste față de aceste minorități confesionale comparativ cu alte etnii din Basarabia în perioada vizată [125].

La germanii din Basarabia s-a referit și istoricul V. Tomuleț în lucrarea sa cu caracter enciclopedic dedicată Basarabiei în perioada modernă (1812–1918), în care aduce date noi despre sprijinul acordat de băștinași germanilor în perioada stabilirii lor în regiune: încartiruirea provizorie a coloniștilor, transportarea lemnului pentru construcția caselor etc. [140-141].

În 1998 apare, la Moscova, ediția a șasea a lucrării „Germanii în Rusia și CSI”, editată de Uniunea Internațională a culturii germane, unde se descrie succint istoria coloniștilor germani din 1763 până în 1997. Lucrarea este scrisă în două limbi – germană și rusă și include fotografii, hărți ale localităților germane etc. [252].

Cercetări importante care vizează evoluția spirituală a germanilor basarabeni au fost realizate și de către istoricii din spațiul postsovietic. Istoricul rus Olga Lizenberger oferă date noi cu privire la Krasna, prima colonie catolică din Basarabia; la colonia Sărata, care inițial a fost catolică și la fondatorul ei, paterul Ignaz Lindl; la eparhia romano-catolică Tiraspol etc. [237-239]. În monografiile sale privind istoria Bisericii evanghelic-luterane din Imperiul Rus în sec. XVI–XX și cea privind istoria și statutul juridic al Bisericii romano-catolice din Rusia autoarea a reușit să integreze evoluția spirituală a coloniilor catolice și luterane din Basarabia într-un orizont mai larg, ținând de Imperiul Rus [241; 242].

D. Brandes face o analiză comparativă a coloniștilor germani din Novorosia și Basarabia cu cei transdanubieni în perioada 1784–1914, evidențiind inovațiile agrotehnice preluate de bulgari și găgăuzi de la germani [207].

Pe fundalul creșterii interesului pentru cercetarea istoriei regionale se studiază istoria localităților ca alternativă la tendințele contemporane de globalizare. Monografia unui grup de autori ucraineni (A. V. Șabașov, M. L. Orlova ș. a.) este dedicată istoriei satului german Hildendorf (Krasnosilka) din regiunea Odesa, de la fondarea coloniei până în anii '90 ai sec. XX [282].

Într-o monografie recentă, un grup de autori din Ucraina (A. Prigarin, A. Gancev etc.) au analizat aspectele istorico-etnografice ale populației raioanelor din sud-vestul regiunii Odesa, inclusiv și ale germanilor basarabeni [262].

După 2000 au avut loc o serie de sondări ale trecutului germanilor basarabeni de către cercetătorii din RFG. Mai mult chiar, asistăm la o creștere a numărului istoricilor interesați de tema dată. Totodată, remarcăm o diversificare metodologică și o îmbogățire a surselor documentare. Acest fapt a permis și elaborarea unor studii mai aprofundate.

Monografia cercetătoarei K. Schlarb, bazată pe un suport documentar solid expus în anexe, tratează evoluția spirituală a germanilor basarabeni în perioada 1814–1940 [179].

Prin demersul său, Ute Schmidt, sociolog, cercetător la Institutul de Științe Politice a Universității din Hamburg, vine cu o optică originală asupra istoriei germanilor din Basarabia, mai ales asupra perioadei interbelice, a strămutării, a anilor de război, dar și a anilor postbelici, pornind chiar de la mărturiile (interviurile) supraviețuitorilor deportării din 1940 și ale urmașilor acestora. După o introducere detaliată de ordin geografic și istoric, a cărei valoare este însă

afectată de apelul exclusiv la literatura apărută în limba germană, urmează analiza unui număr mare de mărturii. Acest compartiment constituie piesa de rezistență a cărții [181].

Lucrarea de sinteză a lui U. Schmidt, apărută în 2008, „Basarabia. Coloniștii germani la Marea Neagră” varsă lumină asupra unei multitudini de aspecte privind viețuirea germanilor în Basarabia între 1814–1940. O atenție deosebită se acordă particularităților specifice coloniștilor germani: capitalului cultural, mobilității sociale și spiritului de pionierat [180, p. 17]. Autoarea analizează relațiile dintre autoritățile imperiale ruse și coloniștii germani. U.Schmidt subliniază caracterul progresist al reformelor lui Alexandru al II-lea, care era „prietenos cu germanii și deschis pentru o politică reformatoare moderată”. Această atitudine s-a schimbat în timpul domniei lui Alexandru al III-lea, care sub influența teoriilor lui C. Pobedonostev, dorea să țină unit imperiul Rus printr-o politică de rusificare [180, p. 281]. În timpul domniei țarului Nicolae al II-lea, care a continuat politica autocratică a predecesorului său, guvernul a încercat în repetate rânduri să limiteze activitatea economică a țăranilor germani [180, p. 282].

O. Kotzian reflectă procesul de repatriere a germanilor din diferite regiuni istorice (vestul Volîniei, Galiția, Bucovina, Basarabia, Dobrogea și Transcarpatia (Ucraina Carpatică)), aflate în ajunul și la începutul celui de-al Doilea Război Mondial în zone de conflict de interese, abordând retrospectiv și succint unele aspecte ale viețuirii germanilor în Basarabia ce corelează cu studiul nostru [171].

Mariana Hausleitner abordează trecutul germanilor și evreilor din Basarabia din perspectiva politicii față de minorități în Rusia țaristă și în România Mare, autoarea făcând apel la numeroase izvoare edite și inedite din fondurile arhivistice și bibliotecile din Chișinău, Berlin, București, Marburg, Cernăuți, München. Corelează cu studiul nostru elucidarea evoluției comunității germane și a celei evreiești, în perioada țaristă. Mariana Hausleitner prezintă rezumativ reformele aplicate în Basarabia în anii ‘60–70 ai secolului al XIX-lea, evidențiind inechitățile inerente în cadrul unei societăți care nu abandonase tradiția și mentalitatea favorizării unor categorii sociale sau etnice în detrimentul altora. Un subcapitol este consacrat persecuțiilor la care au fost supuși intelectualii români, evrei și germani în anii 1914–1917. Autoarea subliniază implicațiile revoluției ruse din martie 1917 asupra fenomenului de emancipare a etniilor din Basarabia, conturând dimensiunea socială și cea națională a mișcărilor din provincie [168]. Totuși vis-à-vis de relațiile germano-evreiești, autoarea menționează, în mod eronat, în încheiere că până în 1917 majoritatea negustorilor și meșteșugarilor din așezările germane erau germani ceea ce vine în contradicție cu izvoarele de arhivă depistate de noi [168, p. 189].

În concluzie menționăm că deși aspecte ale temei tezei noastre se regăsesc în literatura de specialitate, un studiu complex, bazat pe un suport documentar inedit, care să reflecte evoluția

demografică, social-economică și cultural-spirituală în localitățile germane din Basarabia în perioada regimului țarist nu există deocamdată.

1.2. Izvoare.

Teza de doctorat a fost elaborată, în general, în baza surselor istorice referitoare la perioada supusă investigației. Studiul se bazează pe un ansamblu complex de materiale publicate și de arhivă.

Suportul juridic l-au alcătuit documentele publicate (Colecția completă de legi ale Imperiului Rus), în care este reflectată politica autorităților țariste față de germanii din Imperiul Rus [261].

Suportul factologic al lucrării l-au constituit, în principal, documentele din Arhiva Națională a Republicii Moldova, în circuitul științific fiind introduse un șir de surse noi, care până în prezent nu au fost menționate în istoriografie.

De un real folos ne-au fost informațiile depistate în Fondul 2, *Cancelaria guvernatorului Basarabiei (1812–1917)*, care ne-au permis să reliefăm amploarea achiziționării terenurilor pentru înființarea noilor așezări germane; să specificăm regulile vizând implementarea dreptului de a face împrumuturi de la instituțiile de creditare; să prezentăm date privind activitatea Băncii funciare din Herson în Basarabia.

Indispensabile pentru cercetarea noastră au fost datele din Fondul 6, *Administrația gubernială a Basarabiei (1869–1918)*, din care am desprins informații prețioase privind mersul politicii de lichidare a proprietății germane, în special tabele ce includ comunitățile, tovărășiile sau persoanele fizice ce dețineau proprietatea funciară care urma să fie înstrăinată și date privind licitarea publică a unor domenii din județele Akkerman și Ismail. În acest fond se conțin date vizând renunțarea germanilor la cetățenia rusă, în special în urma introducerii stagiului militar (1874).

Din Fondul 8, *Oficiul gubernial pe probleme țărănești din Basarabia (1868–1892)*, am valorificat dosare privind fondul funciar al localităților, actul de proprietate a satului Șaba (1880); coliziuni juridice în legătură cu cedarea ilicită a gospodăriilor, reclamații vizând includerea satelor germane în volostele străine, neținându-se cont de apartenența etnică și de distanța până la centrul administrativ, plângeri privind abuzurile administrației de voloste etc.

Din Fondul 24, *Oficiul regional al prestațiilor de zemstvă din Basarabia (1851–1874)* analizat listele cu numărul contribuabililor care trebuiau să achite impozitul local.

Fondul 65, *Consiliul zemstvei guberniale din Basarabia (1869–1918)* dispune de un spectru larg de informații ce se referă la unele aspecte abordate în studiul de față: date cu privire la situația școlilor germane, despre predarea diferitor materii; prevederile Regulamentului privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia (1871); liste privind semănăturile de toamnă din anii '80 ai sec. al XIX-lea; informații care se referă la cantitatea ce urma să fie recoltată de pe o desetină fiscală în 1896 în unele localități germane, la numărul de cabaline și la proprietarii care dețineau un număr considerabil de cai în anii '80 ai sec. al XIX-lea.

Fondul 134, *Administrația Financiară a guberniei Basarabiei (1828–1918)*, conține un bogat material factologic care aprofundează aspectele legate de evoluția demografică și economică: recensămintele fiscale din 1835, 1850, 1858–1859, dosare ce oglindesc procesul de transfer dintr-o localitate în alta și de emigrare peste hotarele Imperiului, date despre privarea de statutul de colonist, dosare privind numărul întreprinderilor industriale și meșteșugărești, precum și a unităților de comerț și ambulant din anii '80 ai sec. al XIX-lea, rapoarte vizând activitatea financiar-bancară din sec. XX în unele localități germane.

Informațiile din Fondul 152, *Direcția școlilor publice din Basarabia și instituțiile subordonate (1828–1917)*, ne-au permis să conturăm evoluția instructiv-educativă din localitățile germane din Basarabia. Am depistat date despre activitatea Școlii Centrale Werner din Sărata, listele cadrelor didactice, informații despre mijloacele de finanțare a instituției date, despre dotarea bibliotecii cu manuale și alte cărți, despre inaugurarea unei clase pedagogice în Școala Centrală Werner din Sărata, despre conținutul programei cursurilor pedagogice din cadrul instituției în cauză, despre numărul participanților la aceste cursuri, planul și devizul de cheltuieli vizând reconstrucția clădirii Școlii Centrale Werner din 1885, liste cu numărul de elevi din diferite clase, inclusiv și al elevilor din alte gubernii ale Imperiului Rus, cu numărul absolvenților și a celor ce renunțau la studii din diverse motive; dosare privind deschiderea școlilor de zemstvă în localitățile germane și despre programele de învățământ din cadrul lor; liste cu școli care în 1915, din motive politice, trebuiau închise; rapoarte ale inspectorilor din ținut cu privire la nivelul de predare a limbii ruse în școlile germane și privind concedierea învățătorilor care nu posedau suficient limba rusă.

În Fondul 305, *Biroul coloniștilor străini din Basarabia (1816–1833)*, se conțin informații prețioase de la finele anilor '20 – începutul anilor '30 ai sec. al XIX-lea, care ne-au permis să adâncim un șir de aspecte pe care le-am abordat în studiul de față: rapoarte ale prikazurilor de district privind suprafața coloniilor, cu privire la procedura de încasare a impozitelor la finele anilor '20 ai sec. al XIX-lea și a arendeii surplusului funciar; statistica privind numărul populației, liste cu evidența numărului bolnavilor la fiecare jumătate de lună, a

persoanelor decedate și nou-născuților, a persoanelor transferate prin căsătorie în altă localitate, ponderea diferitor categorii de vârstă; liste cu privire la coloniștii cu și fără gospodării, date statistice privind dotarea gospodăriilor cu inventar agricol; culturile cerealiere predominante în intervalul vizat, numărul de butași de viță-de-vie, de pomi fructiferi, recoltele de culturi cerealiere, boboase, plantațiile de pădure; date despre cășele din colonii, despre numărul de școli, de luterani, de catolici.

Fondul 316, *Inspectoratele școlilor populare din Basarabia*, vine în completarea Fondului 152 cu informații despre încetarea activității școlilor din diverse motive (spre exemplu, din cauza încetării existenței unei localități fondate pe pământ arendat). Am valorificat statistica privind numărul de școli parohiale și de alfabetizare din județele sudice populate cu germani; date despre numărul claselor și elevilor din Școala Centrală Werner, despre taxa pentru studii achitată de către elevii acestei instituții, despre salarizarea învățătorilor ei, despre predarea medicinei; informații despre învățători, diplomele instituțiilor absolvite de ei, nivelul lor de pregătire pedagogică, salarizarea lor; date privind tendința de târăgănare a introducerii limbii ruse ca limbă de predare în școlile germane; informații cu privire la activitatea Școlii Centrale Werner în anii de studii 1916–1917, în pofida faptului că această instituție a fost, oficial, închisă de către autorități; rapoartele inspectorilor din județul Akkerman cu privire la conferințele pedagogice.

În ceea ce ține de Fondul 329, *Oficiul gubernial din Basarabia (1892–1917)*, prezintă interes estimările privind suprafața coloniilor germane, efectuate de către autorități la 5 iunie 1871.

Un interes deosebit pentru efectuarea cercetărilor vizând subiectul nostru prezintă și datele statistice din 1870 și 1875, prezentate de A. Egunov . În sursa dată este menționat numărul caselor din fiecare localitate, cel al cabalinelor, bovinelor, ovi-caprinelor etc. [218]

O sursă documentară importantă pentru studiul nostru reprezintă culegerea de materiale ale recensământului populației din 1897 [261].

După înfrângerea Rusiei în războiul cu Japonia (1904-1905), autoritățile imperiale au întreprins măsuri în vederea colectării materialelor referitoare la situația învățământului din Imperiu, inclusiv și din Basarabia. În rezultatul inspecției au fost depistate și publicate ample informații despre rețeaua de școli din județele Bender, Ismail [276; 277].

O contribuție esențială la studierea componenței etnice a localităților germane prezintă materialele colectate de V.N. Butovici [208].

Interes documentar prezintă și notițele de călătorie ale lui V. Dedlov care a vizitat satele din județul Akkerman [215].

Indispensabile pentru cercetarea noastră au fost datele conținute în „Revista Ministerului Domeniilor Statului” [221] și „Buletinul Eparhial din Chișinău” [233].

De un real folos ne-a fost dicționarul enciclopedic al lui V. F. Diesendorf în care se conțin informații prețioase despre localitățile germane din întreg Imperiul Rus [216].

Acest șir de izvoare ne-au permis să aprofundăm cunoașterea temei care face obiectul studiului de față și să abordăm plenar aspectele ce țin de evoluția comunității germane în perioada 1814–1917 în Basarabia.

Constatăm astfel că reieșind din gradul de cercetare a problemei în istoriografie, se impune necesitatea unei investigații complexe a subiectului vizat. În temeiul celor expuse, a fost formulată **problema științifică importantă soluționată**, care constă în elucidarea evoluției comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917, fapt care a condus la aprecierea obiectivă a rolului acestei minorități etnice în dezvoltarea economică, socială și cultural-spirituală a sudului regiunii date.

Actualitatea și stadiul de investigare a temei abordate, au determinat drept **scop** elucidarea obiectivă a constituirii, evoluției și consolidării comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917. Pentru realizarea scopului propus, au fost trasate următoarele **obiective de cercetare**:

- expunerea gradului de cercetare a problemei;
- analiza cauzelor și itinerariilor colonizării Basarabiei cu germani;
- cercetarea evoluției demografice a populației germane în perioada 1814–1917;
- examinarea organizării administrativ-teritoriale în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă;
- elucidarea dezvoltării agriculturii la germanii basarabeni;
- reliefarea specificului relațiilor agrare în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă;
- investigarea activității industriale și comercial-bancare la germanii din Basarabia;
- analiza constituirii și afirmării învățământului primar și secundar în localitățile germane în raport cu politicile țariste;
- identificarea particularităților evoluției vieții cultural-spirituale a germanilor basarabeni.

1.3. Concluzii la capitolul 1

Indiscutabil, schimbarea periodică de paradigmă este una dintre constantele scrisului istoric. Acest lucru se referă și la istoria germanilor basarabeni. Diferite generații de istorici au înțeles în felul lor această istorie a etnicilor germani. Concepțiile lor s-au modificat în dependență de dezvoltarea științei și a societății, de regimurile politice etc. Analiza istoriografiei și izvoarelor privind germanii basarabeni în perioada 1814–1917 ne-a permis formularea unui șir de concluzii:

1. Istoriografia rusă din epoca modernă nu a depășit nivelul acumulării materialului factologic și al cercetărilor cu caracter local. La finele sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea unii autori au tratat în spirit negativist consolidarea germanilor din punct de vedere social-economic prin extinderea fondului funciar al acestora în Imperiul Rus, în timp ce alți autori au analizat situația reală din coloniile germane.

2. Istoria germanilor basarabeni nu are o tradiție monografică consolidată în istoriografia autohtonă.

În perioada sovietică, scrierile despre populația Basarabiei ating indirect problematica germanilor, rezonând pe diverse paliere cu subiectul elucidat de noi. În acest stadiu al istoriografiei accentul este pus de majoritatea autorilor pe aspectele social și economic (I. Anțupov, Ia. Grosul și I. Budak etc.), care erau tratate prin prisma metodologiei marxiste materialiste. Sunt evitate așa subiecte ca procesul de rusificare a școlilor germane sau politica de lichidare a proprietății germanilor, diverse disensiuni cu autoritățile și în general aspectele negative ce ar fi pus într-o lumină nefavorabilă politica țarismului în regiunea studiată.

3. În istoriografia națională, în mod evident, cercetările privind populația germană nu au cunoscut nici vechimea, nici intensitatea celor din Germania. Atunci când istoria veridică a coloniilor germane era o temă închisă pentru istoriografia țaristă sau sovietică, ea și-a găsit reflectarea în istoriografia germană. Istoria, cultura și limba germanilor din Basarabia au atras relativ de timpuriu atenția cercetătorilor germani, mulți dintre ei fiind originari din Basarabia. Alături de lucrări generale, ar fi de amintit și studii speciale privitoare la genealogie, școală, biserică, economie sau istorie locală.

Concluzia generală care se impune este că reevaluarea lucrărilor istoriografice, precum și exploatarea și punerea în circuitul științific a surselor și informațiilor inedite și mai puțin cunoscute, ne-au permis reconstituirea istoriei și evoluției comunității germane din Basarabia în segmentul cronologic indicat.

2. COLONIZAREA SUDULUI BASARABIEI CU ETNICI GERMANI. EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ ȘI ADMINISTRATIVĂ.

2.1. Cauzele și itinerariile colonizării

În urma Păcii de la București din 1812, guvernul țarist a anexat estul Moldovei (Basarabia), care a devenit provincie de hotar în sud-vestul Imperiului Rus.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, o bună parte a sud-estului Moldovei se afla sub stăpânirea turco-tătară. Pe cursul de mijloc și inferior al Cogâlnicului, în apropierea râurilor Lunga, Sărata, Hagider, locuiau îndeosebi nogaii, care au stopat valorificarea câmpiei de la sud de Codri, numită din secolul al XVII-lea Bugeac, alungând o bună parte a românilor băștinași din apropierea Ialpugului și a Valului Traian de Sus [115, p. 229].

În urma războiului ruso-turc din 1806–1812, Bugeacul, golit de turci și tătari, a trecut în posesia coroanei imperiale. Această conjunctură a fost utilizată de către țarul Alexandru I pentru a întări pozițiile Imperiului, din punct de vedere economic, militar și etnic, în provincia aflată în apropierea Balcanilor, regiune ce se înscria în sfera de interese a Petersburgului. În acest scop, guvernul țarist a promovat o politică de colonizare a Bugeacului cu creștini: bulgari, găgăuzi, elvețieni, germani etc.

Politici de colonizare cu etnici germani au fost promovate în sec. XVIII–XIX de către Austria, Prusia și Rusia în scopul populării și valorificării teritoriilor cu o densitate mică a populației [157, p. 197]. Astfel, fenomenul colonizării cu germani a devenit o practică europeană.

Pătrunderea germanilor în Rusia a demarat înainte de sec. XIX. În Evul Mediu, negustorii străini beneficiau de privilegiul de a se stabili în alte țări și de a trăi conform obiceiurilor și moravurilor proprii. În acest context, distingem uniunea comercială Hansa, ai cărei membri aveau reședințe în diverse orașe din vestul, nordul și estul Europei.

Ioan cel Groaznic (1533–1584) a încurajat stabilirea cu traiul a negustorilor, meșteșugarilor și intelectualilor străini din vest și din regiunile baltice în diverse orașe ale Rusiei.

În Moscova s-a format o suburbie germană – Slobozia germană (Немецкая слобода). Germanii se bucurau de dreptul de a-și practica liber cultul, astfel că în Moscova au apărut primele comunități evanghelice din interiorul Rusiei [148, p. 22].

Petru I (1682–1725), promotorul europenizării Rusiei, a atras în anturajul său mulți specialiști de origine germană. După moartea lui Petru I, adepții politicii acestuia le-au oferit, în

continuare, germanilor posturi în domeniul diplomatic, în organele de conducere și în armată [252, p. 2].

Edificator, în acest context, este și exemplul colonizării Banatului cu germani. În urma Războiului austro-turc din 1716–1718, Banatul a fost anexat de Imperiul Habsburgic. Deja la 21 octombrie 1716, comandantul armatei austriece, prințul Eugeniu de Savoia, propune împăratului Carol al VI-lea ca Banatul să fie organizat și guvernat în așa fel, încât să aducă folos casei imperiale. Astfel se deschide calea pentru colonizări, necesare din rațiuni strategico-politice de extindere a Imperiului Habsburgic, fiind importante și pentru repopularea și revigorarea Banatului, vlăguit economic și demografic de războaiele austro-turce. Împăratul Carol al VI-lea al Austriei a pus accentul pe invitarea țăranilor liberi din regiunile de vest ale Imperiului Habsburgic, din alte state germane, apelând și la concursul principilor din sudul Germaniei. Coloniștilor li se asigurau un șir de privilegii: proprietate funciară, subsidii pentru ridicarea gospodăriilor, de la 3 până la 6 ani scutire de impozite și prestații de muncă, libertate confesională și alegerea liberă a preoților. Aceste acțiuni se înscriau organic în politica habsburgică de întărire economică a zonei Dunării. Merită menționată toleranța religioasă față de coloniștii protestanți într-un Imperiu catolic. Căci, adresându-se contelui de Hessen-Darmstadt, care era de confesiune evanghelică, Carol al VI-lea, putea conta doar pe țărani care împărtășeau cultul religios al nobilului respectiv [148, p. 23]. Acesta era un aspect esențial, deoarece în unele state germane intoleranța religioasă era frecventă. Notorie este însă toleranța religioasă față de protestanți într-un imperiu catolic, deoarece reglementările prin care a fost recunoscut dreptul cultelor protestante, creștin-ortodoxe și mozaice de a funcționa nestingherit în Imperiul Habsburgic țin de domnia lui Iosif al II-lea. Patenta imperială din 13 octombrie 1781 a acordat libertate religioasă protestanților și ortodocșilor, iar cea din 1782 - mozaicilor.

Cu toate acestea, în spatele toleranței religioase transpare dorința de a invita străini pentru a popula și a valorifica pământurile înțelenite ori pustiite de conflicte militare.

Alt exemplu, în aceeași ordine de idei, este și politica lui Friedrich Wilhelm I al Prusiei, care le-a permis, la finele anului 1731, evanghelicilor, expulzați de către arhiepiscopul romano-catolic de Salzburg, să se așeze cu traiul în țara sa. Prusia de Est fusese anterior pustiită de conflicte militare. Astfel, această regiune a primit 14000 de persoane, care au contribuit esențial la dezvoltarea economică a acestui ținut.

Prin urmare, politica economică a acelei epoci prevedea atragerea coloniștilor prin acordarea unor privilegii, în scopul ridicării nivelului de dezvoltare economică în regiunile afectate de războaie sau epidemii [148, p. 23].

Germanii au ajuns și în Bucovina, începând din secolul al XVIII-lea. În urma unuia din numeroasele războaie ruso-turcești din sec. al XVIII-lea, Imperiul Otoman a trebuit să cedeze Bucovina Imperiului Habsburgic (1775). Autoritățile austriece au favorizat așezarea imigranților în Bucovina, în principal, din considerente economice, pentru a obține mai mult profit din impozitele locuitorilor. Procesele migraționiste spontane ale rutenilor din Galiția și ale românilor din Moldova și Transilvania erau stimulate prin situația social-economică mai bună, prin libertatea religiei și scutirea populației Bucovinei de la serviciul militar. Odată cu numirea lui Enzenberg, în 1778, în fruntea administrației militare, acest proces a început să fie dirijat de Curtea de la Viena ca o acțiune organizată. Spre sfârșitul administrației militare (1774–1786) a fost întemeiată prima colonie cu mineri germani din Zips și din nordul Transilvaniei la Iacobenii. În perioada unirii administrative cu Galiția, s-au evidențiat două perioade de maximă activizare a întemeierii coloniilor cu șvabi și germani din Boemia: anii 1787–1789, când s-au format 9 colonii cu țărani germani pe Domeniile Fondului Bisericesc Frătăuți și Ilișești și anii '30 ai sec. XIX când au fost întemeiate alte 5 colonii. Coloniștii germani au fost cei mai favorizați, ei urmând să asigure mărirea influenței ucrainenilor, în detrimentul românilor care erau majoritari în perioada respectivă, prin economie, cultură și limbă atât în centrele urbane, cât și în zona rurală. Coloniile erau întemeiate cu preponderență în centrul și sudul Bucovinei pe domeniile Fondului Bisericesc și ale Fondului Cameral, teritorii, care aparțineau statului, fiind dizolvată treptat zona populată compact cu români [145, p. 14-16; 144, p. 66, 154].

Apariția coloniștilor germani în Basarabia a fost rezultatul politicii de colonizare, promovată de Imperiul Rus, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Primul manifest al Ecaterinei a II-a din 4 decembrie 1762 nu avuse rezonanța scontată din cauza derulării Războiului de 7 ani (1756–1763). Unul din primele documente ce atestă politica de strămutare planificată în Imperiul țarist a fost manifestul Ecaterinei a II-a (1762–1796) din 22 iulie 1763, în care cetățenii străini erau invitați să se transfere cu traiul în Rusia [185, p. 25]. În secolul menționat, fluxul coloniștilor era îndreptat spre guberniile din nord-vestul Rusiei și Povolgia [227, p. 207]. El conținea următoarele principii de bază:

„1. Tuturor străinilor li se permite să intre în Imperiul Nostru și să se așeze cu traiul în orișicare gubernie, după bunul plac. 2. Tuturor celor veniți în Imperiu li se permite libera practicare a religiei, conform regulamentelor și obiceiurilor lor, fără piedici. 3. Străinii veniți în Imperiul Nostru, pentru a locui aici, nu sunt obligați să plătească niciun fel de dări pentru vistierie sau să îndeplinească prestații. Cine se va stabili cu traiul în locuri pustii va fi scutit de impozite pe o perioadă de 30 de ani, în alte regiuni – de la 5 la 10 ani. 4. Cetățenii străini așezați cu traiul în Rusia, pe tot timpul aflării lor aici, nu vor fi siliți să facă serviciului militar sau să

presteze servicii civile în mod forțat”. Hotărâtoare pentru viitorul coloniștilor erau dispozițiile suplimentare referitoare la dreptul de proprietate asupra pământului și valorificarea acestuia:

1. Toate loturile repartizate coloniștilor le erau transmise în proprietate veșnică și puteau fi moștenite, însă nu ca proprietate personală, dar ca proprietate comună a coloniei. 2. Aceste pământuri nu puteau fi vândute, nici transmise fără înștiințarea și permisiunea organelor superioare coloniale. 3. În scopul îmbunătățirii și lărgirii gospodăriilor lor, coloniștilor li se permitea procurarea loturilor de la persoane particulare. 4. Loturile de pământ alocate de stat pentru împrumut erau, de obicei, moștenite de fiul mai mic.

Pe viitor, coloniștilor li se acorda dreptul la autoguvernarea comunității. Ei se supuneau direct tronului, dar nu conducerii locale a Imperiului țarist. Coloniștii au fost asigurați că vor părăsi Imperiul la dorința lor, ei nefiind legați de pământ ca ceilalți țărani [252, p. 4-5].

Prin urmare, s-au acordat, în premieră, privilegii ca: scutirea de serviciul militar, oportunitatea de a beneficia de un sistem administrativ cu elemente de autoguvernare, dar și șansa de a părăsi, la dorință, țara.

În ultima treime a sec. XVIII, Rusia a cucerit de la Imperiul Otoman teritorii din câmpia nord-pontică, inclusiv spațiul dintre Bug și Nistru. În 1804, Alexandru I, ținând cont de unele lacune ale colonizării anterioare, a revăzut principiile primirii străinilor în Imperiul Rus, conform cărora trebuiau acceptați doar agricultorii buni, horticultorii, crescătorii de vite și meșteșugarii cu un capital de nu mai puțin de 300 de guldeni. Aceste condiții, însă, nu au fost respectate întru totul, căci, după cum a constatat V. S. Zelenciuk, printre ei erau atât bogați, cât și săraci [227, p. 207]. Coloniștii germani din stânga Nistrului nu intră în aria noastră de interese, prin urmare nu vom elucida evoluția lor ulterioară.

În continuare, vom prezenta o imagine de ansamblu a situației economice, sociale și spirituale a regiunilor care au furnizat coloniști germani, stabiliți ulterior în Basarabia. În urma celei de-a II-a partiții a Poloniei (1793), Prusia a câștigat teritorii importante din vestul acesteia. Ca urmare a celei de-a treia împărțiri, în 1795, existența Regatului Poloniei a luat sfârșit, iar o mare parte din acesta, situată la sud de Prusia de Est (inclusiv Varșovia), a fost ocupată de Prusia. Aceste teritorii au fost organizate sub forma noilor provincii Silezia Nouă, Prusia de Sud și Noua Prusie Orientală. În istoriografia germană se pune accentul pe popularea Prusiei de Sud și Noii Prusii Orientale cu țărani germani. Se vehiculează ideea că noile pământuri erau slab populate, iar agricultura poloneză era la un nivel rudimentar. Populația Prusiei se cifra doar la 6 milioane locuitori. Pentru a evita scăderea numărului populației, s-a recurs la invitarea coloniștilor din regiunile germane dens populate din sud: Württemberg, Baden, Pfalz etc. [184,

p. 29-31], regiuni în care sărăcia luase proporții mari din cauza sistemului feudal, care afecta masele largi ale populației.

Totuși, privilegiile acordate coloniștilor nu s-au dovedit a fi atât de favorabile cum au părut la prima vedere. Pământurile oferite coloniștilor erau fie împădurite, fie întelenite (a se vedea un model de acord cu drept de moștenire, întocmit pentru localitatea Grömbach din Prusia de Sud în *tabelul A.1.1.*).

Anii de scutire de impozite variau în funcție de calitatea pământului. De exemplu, coloniștilor din Neu-Sulzfeld li se ofereau, în cazul terenurilor arabile, 3 ani de scutiri și 6, în cazul celor împădurite [184, p. 33-36].

În 1806, conjunctura politică din centrul Europei se schimbă radical. Prusia se implică în războaiele antinapoleoniene ale unor state europene, însă suferă două înfrângeri grele - la Jena și Auerstädt. Ca rezultat al păcii de la Tilsit (1807), Prusia a fost nevoită să retrocedeze posesiunile anexate. A fost înființat Ducatul Varșoviei. Noile autorități de la Varșovia cereau coloniștilor să achite taxa de moștenire și impozitele corespunzătoare și să contribuie la aprovizionarea armatei poloneze cu alimente, furaj etc. Noul stat avea nevoie de mijloace pentru formarea aparatului administrativ. Situația economică și socială a coloniștilor germani s-a înrăutățit. Ei au avut de suferit, de asemenea, și de pe urma marșurilor armatei napoleoniene. Protestanții pătimeau din cauza litigiilor religioase și, de asemenea, au fost expuși samovolniciilor nobililor polonezi asupra cărora statul, care nu dorea să piardă contribuabilii germani, nu avea nicio influență. Mulți își pierduseră proprietățile și se angajau ca zilieri. Unii dintre ei și-au vândut proprietatea funciară și au emigrat în patrie sau în Volînia rusă.

Un imbold decisiv de a emigra, în acest sens, l-a avut manifestul țarului din 1804, menționat deja, prin care invita coloniști să populeze stepile roditoare din sudul Rusiei, oferindu-le privilegiile mai generoase [184, p. 37-40].

După anexarea Basarabiei, având în vedere situația creată în Ducatul Varșoviei, la finele anului 1812, trupele ruse au trecut frontiera de stat a Imperiului și au început să înainteze pe teritoriul Poloniei. De acest moment s-au folosit unii coloniști germani din teritoriul vizat, care au făcut demersuri pe lângă autoritățile militare și civile țariste în vederea stabilirii în regiunile recent anexate la Imperiul Rus.

La începutul lunii iulie 1813, țarul Alexandru I a emis o dispoziție de a li se permite tuturor coloniștilor „varșovieni”, care doreau să treacă cu traiul în Rusia, să colonizeze câmpia slab populată a Bugeacului. Inițial, se preconiza ca germanilor să le fie acordate aceleași privilegii de care se bucurau sârbii și bulgarii. Prin urmare, se evita asigurarea condițiilor, care ar fi condus la mari cheltuieli din partea statului.

Însă în toamna anului 1813, guvernul rus și-a schimbat atitudinea față de coloniști, pornind de la anumite considerente de ordin sanitar (din cauza lipsei mijloacelor financiare, la frontieră se concentrase un număr mare de oameni, în rândul cărora puteau izbucni unele epidemii). Petersburgul a decis să acorde coloniștilor germani privilegii mai mari decât cele acordate anterior [197, p. 32-33].

Colonizarea sudului Basarabiei cu germani a fost efectuată pe baze noi. În manifestul țarului din 29 noiembrie 1813 au fost expuse obligațiile și drepturile de care urmau să beneficieze „coloniștii varșovieni”. Guvernul rus lua coloniștii din Ducatul Varșoviei sub protecția deosebită a sa și a legilor Rusiei, garantându-le toate drepturile și beneficiile de care se bucurau băștinașii. Coloniștilor li se cerea să se ocupe, în special, de cultivarea cerealelor, de pomicultură, viticultură și sericicultură. Ei au fost scutiți timp de 10 ani de orice impozit sau prestații; fiecare familie săracă primea din partea coroanei un credit rambursabil în 10 ani de 270 ruble, ceilalți –atât de cât aveau nevoie pentru amenajarea inițială; fiecărei familii i se acordau 60 de desetine în proprietate veșnică și cu drept la moștenire; în afară de aceasta, cei ce nu dispuneau de alimente primeau câte 5 copeici pe zi de persoană, de la stabilirea lor în Rusia până la prima recoltă; imigranții și descendenții lor erau scutiți definitiv de serviciul militar și de încartiruirii (exceptând cazul, când întreaga armată traversa localitățile și trebuia să înnopteze sau să facă popas); coloniștii erau liberi să construiască biserici, să angajeze teologi conform religiei lor și să practice cultul după obiceiurile lor; după expirarea a 10 ani de la sosirea lor în Rusia urmau să fie fixați alți 10 ani, în care trebuiau returnate subsidiile coroanei imperiale [180, p. 66].

În ceea ce ține de cauzele colonizării Bugeacului, în istoriografie se insistă cu precădere asupra scopurilor economice ale acestui proces. Noile ținuturi, cu o populație puțin densă, ca rezultat al războaielor frecvente, fiind o consecință a decăderii Imperiului Otoman și strămutarea nogailor, urmau să se transforme prin valorificarea acestei regiuni cu ajutorul coloniștilor germani într-o zonă de contrast economic la hotarul sud-vestic, astfel contribuindu-se la sporirea veniturilor vistieriei statului. Basarabia trebuia să devină o vitrină pentru Balcani, prin aceasta justificându-se politica expansionistă țaristă în această zonă. Prin aducerea coloniștilor germani pe acest teritoriu și prin acordarea unor largi privilegii, se prevedea crearea unei pături a populației, compusă din proprietari de pământ loiali statului [5, f. 25 verso]. Ei urmau să devină suportul social pe care și-l crea Imperiul țarist prin intermediul tuturor coloniștilor. Aceasta reieșea din faptul că Basarabia și, în special, Bugeacul, aveau o importanță strategică în legătură cu situația de la frontieră [227, p. 207], dar avea legătură și cu perspectivele expansiunii țarismului în sud-estul Europei.

Colonizarea sudului Basarabiei cu etnici germani a demarat în anul 1814. Țarul a încredințat în ianuarie 1814 supervizarea acestui proces Ministrului Afacerilor Interne. Pentru stabilirea cu traiul a celor 1568 de familii venite până la finele anului 1814, iar în următoarea jumătate de an a încă 200, s-au cheltuit în jur de 700 mii de ruble, apoi s-au acordat încă 600 mii sub formă de asignații. Acești bani au fost utilizați pentru construcția caselor, achiziționarea vitelor, a inventarului agricol, dar și pentru hrană. Inițial, germanii au fost cazați în satele moldovenești.

Până în octombrie 1816, toți coloniștii din fostul Ducat al Varșoviei au fost așezați în 12 colonii, în valea râului Cogâlnic. Până în 1817, s-au cheltuit pentru înființarea acestor colonii 1819000 ruble [197, p. 33-35]. Pentru o familie erau prevăzute 60 desetine de pământ, de aceea într-o colonie se așezau cu traiul atâtea familii pentru câte ajungeau 60 desetine. Familiile cărora nu li se punea la dispoziție pământ în așezarea respectivă trebuiau să se orienteze în altă parte. În cazul în care într-o colonie se statorniceau mai puține familii decât o permitea mărimea terenului, atunci procesul de stabilire în zonă se extindea pe parcursul mai multor ani și se încheia când toate parcelele predestinate formării gospodăriilor germane erau ocupate [161, p. 46-47].

Coloniștii germani au primit suport din partea autorităților imperiale ruse, de multe ori în detrimentul populației locale: aceasta era silită să care din regiunile nordice și centrale ale Basarabiei chereștea pentru construcția caselor coloniștilor nemți și să execute pentru ei tot felul de lucrări. Conform opiniei cercetătorului V. Tomuleț, aceste obligațiuni sustrăgeau țăranii de la ocupațiile lor zilnice, cauzându-le prejudicii [140, p. 289].

Căile de distribuire de către stat a resurselor funciare în cadrul coloniilor germane cuprind o tipologie complexă, determinată de varietatea aspectelor și de ponderea fiecărui element în anumite perioade ale procesului de colonizare.

Începând cu 1822, o comisie de stat a studiat minuțios resursele funciare ale Bugeacului, încheindu-și lucrările în 1828. Ulterior, rezultatele lucrărilor comisiei menționate au fost editate [257, p. 13]. Acestea și alte surse publicate, dar și de arhivă vor fi utilizate pentru a elucida distribuirea fondului funciar în cadrul coloniilor primare, apărute pe domeniile statului în perioada 1814-1842.

Pământul stabilit pentru coloniștii „varșovieni” a fost împărțit în 15 terenuri de diferite mărimi (situate în văile râurilor Cogâlnic, Sărata, Ciaga), cu o suprafață totală de 115549 desetine [197, p. 38]. După cum am menționat mai sus, până în 1816, imigranții varșovieni au preluat doar 12 terenuri (Tarutino, Borodino, Kulm, Krasna, Malojaroslawetz, Klöstitz (Cleștiț), Leipzig, Fere-Champenoise, Paris, Berezina, Arțiz, Brienne) [226, p. 12].

Deși Comitetul de miniștri a decis, în iunie 1815, sistarea imigrărilor coloniștilor varșovieni, totuși, al 13-lea teren (colonia Teplitz) a fost distribuit, în 1817, hiliaștilor (o comunitate confesională), care au venit direct din Württemberg pe Dunăre în ambarcațiuni supranumite „Ulmer Schachteln”, după locul lor de pornire (or. Ulm). Hiliaștii împărtășeau credința în a doua venire a lui Hristos, tinzând să întâlnească sfârșitul apropiat al lumii în Transcaucazia, pe muntele Ararat. La Ismail, ei au fost supuși unei carantine, dată fiind capacitatea mult prea redusă a ambarcațiunilor și igiena precară, care au condus la cazuri de îmbolnăvire, plus că în Imperiul Otoman, pe care l-au traversat, era epidemie de ciumă [217, p. 135]. Țarul le-a propus să se așeze cu traiul în Basarabia și în gubernia Herson. Astfel, în 1817, 98 de familii [150, p. 16] (conform altor surse 96), pentru care s-au cheltuit 226 mii de lei sub formă de asigurații, alocați din veniturile regionale ale Basarabiei, au ocupat un teren prevăzut pentru coloniștii varșovieni [197, p. 35].

În 1821 au sosit alte 28 familii din Polonia și au pus bazele coloniei Katzbach (Cațbah). Lor li s-au alăturat, în 1822, 8 familii din Malojaroslawetz I și II, în 1825, 19 familii de luterani din Krasna, la rugămintea majorității catolice, în 1833 încă 7 familii din Polonia și, de asemenea, două din Baden și Württemberg și încă două din Malojaroslawetz II [177, p. 17].

Unele colonii erau atât de mari, încât terenurile agricole, aflate departe de vatra satului, erau greu de prelucrat. Din acest motiv s-a autorizat împărțirea lor. Malojaroslawetz I și II, Fere-Champenoise I și II au împărțit atât pământul, cât și numărul de familii în jumătate, iar Alt-Arzis și Neu-Arzis l-au împărțit în trei părți - 2/3 din ambele (pământ și familii) au rămas coloniei Alt-Arzis, iar 1/3 a trecut la Neu-Arzis [161, p. 48].

Coloniștilor din Württemberg și Bavaria, care au pus bazele coloniilor Sărata (1822), Gnadental (1830) și Lichtental (1834), le-au revenit 15930 de desetine, 1800 de stânjeni pătrați. Acest teritoriu, situat în văile râurilor Sărata, Celeglider și Cogâlnic, i-a fost încredințat preotului Ignaz Lindl [267, 216-220], protejatul principelui A. N. Golișin, ministrul rus al cultelor și educației, și a însuși împăratului Alexandru I. Pentru fondarea coloniei Sărata, coloniștilor li s-au acordat 50 mii de ruble sub formă de asigurații din vistieria statului [197, p. 35]. Ignaz Lindl intenționa să înființeze o comunitate bazată pe principii creștin-comuniste, în care să nu se pună accentul pe confesiunea împărtășită de membrii ei [161, p. 51]. Dintru început, pământul nu a fost împărțit, ci se lucra în comun, iar roada se distribuia în mod echitabil locuitorilor coloniei. Predicile sale au avut un ecou profund în localitățile din împrejurime. Comunitatea lui Lindl nu se subordona niciunei organizații religioase, ceea ce a stârnit îngrijorarea autorităților locale și centrale. De aceea, în decembrie 1823, Alexandru I a dispus ca Lindl să fie expulzat din Basarabia [217, p. 138].

Coloniștii din Lichtental și Gnadental nu au mai primit subsidii din partea statului, fiindcă fiecare familie dispunea de un capital bănesc [101, p. 104]. Conform cronicii sătești, de exemplu, coloniștii din Gnadental au primit doar trei ani de scutire de impozite, care au fost prelunghiți cu încă trei ani, din cauza izbucnirii unei epidemii de holeră [149, p. 16].

Din resursele funciare prevăzute pentru coloniștii varșovieni mai rămăseseră 2 terenuri (înregistrate sub nr. 9 și nr. 13). Răscoala poloneză din noiembrie 1830 – septembrie 1831 a catalizat un nou val de emigrări ale germanilor. La 18 octombrie 1832, guvernul a emis o dispoziție Comitetului tutelar al coloniștilor străini din sudul Rusiei, prin care se permitea stabilirea cu traiul în colonii a germanilor din Polonia [197, p. 35]. Grupurile de imigranți au întemeiat, în 1833, colonia Friedenstal și în 1839 – Plotzk. Urmașii coloniștilor din alte așezări germane din Basarabia au pus bazele coloniei Dennewitz (1834), iar un grup de etnici germani din Herson – ale coloniei Hoffnungstal (1842) [152, p. 36-41].

Există unele incertitudini privind procesul de distribuire a pământului pentru fondarea coloniilor primare. Din cele expuse mai sus, conchidem că pe 2 terenuri din fondul funciar al coloniștilor varșovieni au fost înființate 4 colonii. Redistribuirea domeniului funciar al coloniștilor era posibilă acolo unde existau hotare comune. Cercetătorul german H. Häfner susține că fondul funciar al coloniei Friedenstal a fost redus în favoarea coloniei Teplitz. În acest mod a putut fi obținut un teren pentru Dennewitz. De asemenea, Plotzk și-ar fi adjudecat o parte din acesta. Cea mai mare parte din suprafața coloniei Plotzk provine de la Brienne. Și Klöstitz ar fi cedat o parte din pământul său în favoarea coloniei Hoffnungstal [161, p. 48]. Analiza materialului factologic, conținut în izvoarele de arhivă, ne permite să fim de acord cu ipoteza redistribuirii fondului funciar în perimetrul sus-menționat, pe care a emis-o H. Häfner. Însă cercetătorul german n-a avut acces la informațiile din arhiva rusă și a făcut referință doar la datele din 1859 și 1896 din perioada țaristă, astfel neputându-se documenta temeinic. Sesizabilă este discrepanța dintre datele furnizate de către prikazurile de district germane din Klöstitz și Malojaroslawetz de la începutul anului 1828 și cele expuse în „Статистическое описание Бессарабии...” privind anul 1827. Izvoarele de arhivă atestă deja din 1828 o suprafață mai mică a coloniilor Klöstitz, Brienne și Teplitz [85, f. 26-28], fapt confirmat și de datele din 1859 și 1896. De asemenea, a fost redusă și suprafața terenul nr. 13 pe care a fost înființată colonia Friedenstal (a se vedea *tabelul A.1.2.*). Aceste date au fost colectate pentru a stabili suprafața reală a coloniilor, astfel încât coloniștii să achite impozitul funciar, în funcție de cât pământ dispuneau. În „Descrierea statistică a Basarabiei...” descoperim colonii cu un deficit de pământ în raport cu numărul de locuitori. Prin urmare, la finele anilor '20 ai sec. XIX existau deja familii

fără loturi agricole. În unele colonii însă, potrivit sursei date, s-a înregistrat un surplus de resurse funciare.

Alături de așezările populate de germani, lângă orașul Akkerman, s-au statornicit familii de vinificatori, vorbitori de limbă franceză, veniți din cantonul elvețian Waadt, înființând colonia Șaba (Chabag).

În anturajul curții împărătești s-au remarcat doi elvețieni: Frederic Cesar de la Harpe, educatorul viitorului împărat Alexandru I între 1784–1794 și Jean Francois de Saloz. Ultimul a activat în calitate de veterinar (1774–1851) și s-a evidențiat în timpul epidemiei de pestă din Odesa. Pentru participarea la lichidarea acestei molime i-a fost acordat rangul de nobil. Ambii erau membri ai „Societății generale elvețiene a științelor naturii”, din care făcea parte și Louis Samuel Vincent Tardent, învățător, botanist și specialist în viticultură.

Acestor trei personalități remarcabile li se atribuie ideea colonizării Basarabiei cu elvețieni. La 22 decembrie 1819, Cesar de la Harpe s-a adresat țarului Alexandru I în legătură cu așezarea reprezentanților acestei etnii în sudul Basarabiei, în scopul valorificării plantațiilor de viță-de-vie. Lui Tardent i-a revenit rolul de purtător de cuvânt în pregătirea procesului de imigrare în Basarabia.

După tratative îndelungate purtate de Tardent în Elveția, în iulie 1822, 8 familii (28 persoane) au plecat în Basarabia cu vite și averea mobilă, tranzitând Austria, Ungaria, Carpații Păduroși și Bucovina. După patru luni de călătorie, la 10 noiembrie, grupul a sosit la destinație. Turcii au denumit localitatea Ascha-Bag (grădinile de jos, de luncă), de aceea localitatea a fost denumită inițial Aschaba, apoi prescurtat: Șaba, în fr. Chabag, în rusă: Șabo [161, p. 52-53].

De menționat, în acest context, că în Șaba în 1809 au fost înregistrate 52 de familii (260 de persoane) de români moldoveni. Ulterior numărul românilor s-a redus vertiginos. În 1812, în Șaba locuiau 33 familii de români (165 persoane) [1, f. 18], în 1818 – 275 oameni, inclusiv 103 români [231, p. 94]. Ulterior locuitorii din sat au fost transferați cu traiul în alte părți, iar moșia a fost transmisă în 1823 coloniștilor elvețieni [197, p. 43].

Deși era planificată sosirea a 120 de familii, totuși până în 1846 au venit doar 39 [161, p. 52-53].

Cât privește pământul acordat coloniștilor elvețieni, conform sursei „Статистическое описание Бессарабии.”, 25 familii primiră 1500 desetine (câte 60 desetine) și, plus la aceasta, încă 6744 desetine și 1362 stânjeni pătrați de pământ productiv, care urma să fie administrat de către stat până la sosirea altui flux de coloniști din Elveția [267, p. 220-221].

După cum a stabilit H. Häfner, în calcul nu au fost luate 1484 de desetine de pământ neproductiv, printre care se includ dunele de nisip. Acestea se potriveau excelent pentru

viticultură. Împreună cu acesta, cele 25 familii aveau la dispoziție 2984 desetine. Deci, fiecare familie avea în posesie 60 desetine de pământ pentru ogoare și câteva desetine de vie (6, probabil), prin urmare, acest pământ ajungea pentru 45 familii. În realitate, conform datelor statistice cu care operează H. Häfner, în anul 1859 Șaba avea 4013 desetine, iar în 1896 - 4007 desetine de pământ împreună cu vii [161, p. 53]. În urma cercetărilor noastre am depistat că fondul funciar al fostei colonii elvețiene se compunea din 3803,9 desetine de pământ productiv și 203,4 desetine de pământ neproductiv (în total 4007,3). Structura funciară a Șabei era alcătuită din vatra satului (3747,2 desetine de pământ productiv și 203,4 desetine de pământ neproductiv) și o suprafață de 56,7 desetine de viță-de-vie, divizată în 69 plantații de vie, conform măsurărilor efectuate în 1859 [24, p. 4-4 verso].

Spre deosebire de coloniștii germani, elvețienii n-au primit credite din partea statului. Încă înainte de stabilirea lor în Basarabia, în Elveția emigranții au instituit un fond special bănesc – capitalul comun [194, p. 10]. În anii '60-'70 ai sec. XIX, parcelele libere din Șaba au fost ocupate de către germanii luterani [179, p. 12].

În nordul Basarabiei s-au așezat sporadic grupuri de germani în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Ambele localități: Naslavcea în ținutul Soroca (1817) și Sărata (denumită ulterior Sărata Veche) în ținutul Iași (1817) au luat ființă pe pământ arendat la marginea satelor cu populație ortodoxă cu aceleași denumiri.

Atât Naslavcea, cât și Sărata Veche se aflau sub tutela parohiei din Chișinău. Abia în 1846 aceste localități au fost vizitate de pastorul Helwich, depistând în Sărata Veche 10 familii de luterani, iar în Naslavcea – 16 [161, p. 58-59].

Caracteristica principală a extinderii diasporei germane din sudul Basarabiei, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost constituirea noilor așezări pe pământ arendat sau cumpărat, fenomen apărut, în special, în urma creșterii naturale a populației în coloniile primare. Acest proces îl vom elucida în paragraful dedicat relațiilor agrare.

2.2. Evoluția demografică

Condițiile istorice și specificul lingvistic al grupurilor de germani descendenți din diverse regiuni ale Germaniei și din ducatul Varșoviei au făcut ca tabloul coloniștilor europeni să fie destul de complex. La momentul colonizării Imperiului Rus cu germani aceștia nu aveau o conștiință națională consolidată. Ei se identificau după regiunile de origine: șvabi, bavarezi, saxoni etc. Prin relevarea unor date statistice din 1827 privind regiunile de origine a populației

germane, furnizate de Oficiul de tutelă al coloniștilor străini din Basarabia, am constatat că în anul vizat etnicii germani care au venit din Polonia erau în număr de 3267 de persoane, originarii din Württemberg – 3092, Prusia – 2254, din Mecklenburg – 216, bavarezii însumau un număr de 147 persoane, saxonii – 62. S-a înregistrat și un număr nesemnificativ de francezi – 36, unguri – 13, boemi – 10, austrieci – 9, suedezi – 4, elvețieni – 1, curlandezi – 1¹.

Un interes deosebit suscită prezența unui sau altui grup de germani în fiecare colonie din districtele Malojaroslawetz și Klöstitz. Spre exemplu, originarii din Württemberg prevalau în Borodino (535 persoane), Malojaroslawetz I (507 persoane), Malojaroslawetz II (486 persoane), Klöstitz (415 persoane), Teplitz (395 persoane), Berezina (338 persoane). Prusienii prevalau în Tarutino (555 persoane), Kulm (414 persoane), Klöstitz (224 persoane), Brienne (221 persoane), Leipzig (195 persoane), Fere-Champenoise I (149 persoane), Fere-Champenoise II (104 persoane), Arțizul Nou (86 persoane), Arțizul Vechi (85 persoane) și în Paris (82 persoane). „Polonezii” aveau o pondere mai mare în Paris (504 persoane), Leipzig (416 persoane), Arțizul Vechi (370 persoane), Kulm (365 persoane), Krasna (331 persoane), Berezina (243 persoane), Tarutino (242 persoane), Klöstitz (167 persoane), Katzbach (156 persoane), Brienne (156 persoane), Fere-Champenoise I (126 persoane), Arțizul Nou (114 persoane), Fere-Champenoise II (68 persoane). Un grup mare de bavarezi s-a înregistrat în Krasna (143 persoane). Un număr relativ mare de descendenții din Mecklenburg se concentrase în Tarutino (87 persoane), Borodino (81 persoane) [85, f. 27-28].

Efectivul populației din Sărata s-a constituit din emigranți din sudul Germaniei și în 1827 el era alcătuit din 197 de originari din Württemberg și 236 de bavarezi. De asemenea, în această colonie mai locuiau 3 originari din Baden, 3 austrieci și un francez [267, p. 216].

Tabloul lingvistic al coloniștilor nu era omogen. Majoritatea germanilor erau șvabi, originari din sudul Germaniei (preponderent din Württemberg), care aparțineau grupului de dialecte din Germania de Sus (Oberdeutsch). Ei constituiau două treimi din totalul coloniștilor germani. Cei din Pomerania, Mecklenburg și Prusia de Vest vorbeau în dialectele din Germania de Jos (Niederdeutsch sau Plattdeutsch) și erau cunoscuți sub denumirea de cașubi [176, p. 40]. Ei nu aveau nimic în comun cu grupul slav de vest, denumirea se datora, mai degrabă, faptului că se învecinau cu aceștia din urmă. De asemenea, s-a remarcat și o formațiune nouă, apărută în urma amestecului celor două grupuri de populație sus-menționate. Acest fenomen s-a produs în Polonia, ca rezultat al conviețuirii coloniștilor prusieni cu cei din Württemberg. Încă în ducatul Varșoviei dialectele din sudul Germaniei și-au demonstrat superioritatea și rezistența în fața

¹Această informație se referă la districtele Malojaroslawetz și Klöstitz.

influenței celorlalte grupuri lingvistice. De menționat, în acest context, că dialectul șvăbesc al imigranților nu și-a păstrat în totalitate vocabularul și sistemul fonetic, caracteristic regiunii de origine. Inițial, dialectul șvăbesc modificat a fost preluat de către originarii din sudul Germaniei: bavarezii, locuitorii din Baden și Pfalz. Exemplul acestora a fost urmat de către cei veniți din Hessen, Sachsen (Saxonia) și de mulți vorbitori ai grupului de dialecte din Germania de Jos.

Sate șvăbești sunt considerate: Malojaroslawetz I, Malojaroslawetz II, Teplitz, Gnadental [152, p. 147] și Lichtental [176, p. 40]. În dialectul șvăbesc al coloniei Sărata se simțeau influențe ale originarilor din Bavaria, iar în Krasna - ale celor din Pfalz. Dialectul din Germania de Jos se vorbea în Kulm și Paris, dar și aici s-a răspândit dialectul șvăbesc. Doar germanii în vârstă utilizau un dialect din Germania de Jos relativ nealterat, așa cum se vorbea în Pomerania de Est și Prusia de Vest. Dialectul emigranților din Mecklenburg era în Basarabia pe cale de dispariție.

Existau așezări care, din punct de vedere lingvistic, prezentau un amestec al dialectelor din nordul și sudul Germaniei. Printre așezările în care elementul lingvistic șvăbesc prelua în detrimentul celui din Germania de Nord pot fi menționate: Klöstitz, Fere-Champenoise I, Fere-Champenoise II. Dialectele din Germania de Nord s-au impus în fața celui șvăbesc în: Tarutino, Arțiz, Leipzig, Brienne [152, p. 147-148].

După ce am examinat originea principalelor contingente de germani, ne vom referi la evoluția numărului etnicilor vizați în perioada administrației țariste. Conform datelor lui I. Anțupov, în primăvara anului 1816 existau 8 colonii în care locuiau 7600 de oameni [193, p. 19]. În 1825, în coloniile germane au fost înregistrate 1923 de familii cu 8999 persoane, la un cuplu conjugal revenind 4,67 suflete (a se vedea *tabelul A.1.3.*). Aceasta se apropie de media de 5 membri ai unei familii din perioada medievală și modernă. Populația germană era formată din 4661 persoane de gen masculin (51,8%) și 4338 (48,2%) persoane de gen feminin [151, p. 32]. Conform unei statistici din 1826, în coloniile germane locuiau 1846 familii (9000 de persoane) [117, p. 38].

Un aport considerabil în elucidarea structurii populației l-a avut activitatea Oficiului de tutelă al coloniștilor străini din Basarabia. În atribuțiile sale intra colectarea datelor statistice de la prikazurile de district. Datele statistice furnizate de Oficiul de tutelă din Căușeni au un caracter fragmentar și vizează doar două districte: Malojaroslawetz și Klöstitz.

În rapoartele Oficiului de tutelă se conțin date privind sănătatea publică. Se ducea evidența numărului bolnavilor la fiecare jumătate de lună. De la 1 ianuarie 1826 până la 16 decembrie au fost semnalate 4083 de cazuri de îmbolnăvire, dintre care 1965 se refereau la bărbați, iar 2118 la femei. Starea sănătății s-a ameliorat la 725 persoane (351 bărbați și 374 femei). Femeile erau

cele mai afectate de boli, numărul de îmbolnăviri din rândul lor depășindu-l pe cel al bărbaților. Au decedat pe motiv de boală 149 bărbați și 124 femei, în total – 273 germani [83, f. 10-113].

Indicii natalității cunosc o creștere intensă, mai ales, în anii 1827-1828. În 1827 au decedat 331 coloniști germani (169 bărbați și 162 femei) din districtele Malojaroslawetz și Klöstitz [85, f. 27, 28], dar s-au născut 578 (a se vedea *tabelul A.1.4.*) [85, f. 49 verso], natalitatea înregistrând indici buni în acest an. În 1827, au fost înregistrate 1933 familii cu 9118 persoane, unei familii revenind 4,7 persoane. În anul respectiv s-au căsătorit 198 persoane. Ponderea persoanelor de gen masculin constituia 51,9%, iar de gen feminin – 48,1%, diferența dintre sexe fiind aproape aceeași ca în 1825. În 1827, natalitatea a constituit 6,33%, iar mortalitatea – 3,63%, sporul natural fiind de 2,7%, ceea ce pare foarte ridicat pentru perioada respectivă. S-au născut 270 băieți și 308 fetițe. Pentru comparație, în sec. al XIX-lea, natalitatea în Basarabia constituia 4,2-4,81% [227, p. 110]. Rata natalității coloniștilor germani din Basarabia se apropia de cea din guberniile Imperiului Rus cu o natalitate sporită de 5,4-6%. În 1827, în toată Basarabia rata mortalității a constituit 2,3 % [227, p. 113]. Cu certitudine, mortalitatea sporită în rândul coloniștilor germani în comparație cu toată Basarabia se datora natalității ridicate în rândul acestora, în condițiile unei mortalități infantile caracteristice pentru perioada respectivă.

La 1 ianuarie 1828, în districtele vizate locuiau 9122 persoane (4735 bărbați și 4387 femei), iar până la 1 ianuarie 1829 numărul coloniștilor a atins cifra de 9223 persoane, prin urmare a sporit cu 101 locuitori. În 1828, ponderea persoanelor de gen masculin constituia 51,9%, iar de sex feminin – 48,1%. În comparație cu anul 1825 diferența dintre ponderea celor două genuri se menține.

Atât mortalitatea cât și natalitatea constituiau factori de bază ce au influențat simțitor efectivul celor două districte. Astfel, în perioada vizată s-au născut 647 persoane și au decedat 552 (267 bărbați și 285 femei), adică rata natalității a depășit-o pe cea a mortalității cu 95 de oameni. Deși pare neverosimil, însă natalitatea în 1828 constituia 7%, adică cu mult mai mult decât în întreaga Basarabie în 1817 (3,73 %) și în 1837 (2,04 %) [227, p. 109]. Pe măsură a fost și mortalitatea, care a constituit 6 %. De aici reiese că în 1828 sporul natural constituia 1 %, fiind foarte aproape de media pentru sec. al XIX-lea. Din datele statistice se vede clar că printre etnicii germani din Basarabia se nășteau mai multe persoane de sex feminin, dar și decedau mai multe persoane din rândul femeilor, astfel menținându-se un echilibru între bărbați și femei în perioada de fertilitate maximă.

De asemenea, nupțialitatea contribuia la schimbarea sensibilă a numărului de locuitori din colonii. În districtele Malojaroslawetz și Klöstitz, în intervalul temporal enunțat au venit din motive matrimoniale 27 femei și 3 bărbați și au plecat 29 femei. Totodată, perioada elucidată era

marcată de transferuri ale populației. În 1828, prin ordinul Oficiului de tutelă al coloniștilor străini, au fost transferați în colonii 10 persoane (5 femei și 5 bărbați), iar din colonii – 11 oameni (7 bărbați și 4 femei). Statutul de colonist a fost conferit la 4 persoane (2 femei și 2 bărbați) [84, f. 3-123].

Într-un contrast evident se prezintă raportul dintre populația de diverse vârste. Analizând datele din anul 1827 privind districtele sus-menționate, constatăm că cei mai mari indici se referă la populația cu vârsta cuprinsă între 1-10 ani, adică 3232 de persoane, urmează categoria de vârstă 20-30 de ani cu 1739 de oameni. Cu o diferență neesențială pe locul trei se situează persoanele de la 10 până la 20 ani – în număr de 1731 oameni. Între 30 și 40 de ani aveau 1111 germani incluși în rapoartele celor două districte, între 40-50 ani – 718 persoane, ponderea celor trecuți de 50 ani fiind cea mai mică, adică 656 oameni (a se vedea *tabelul A.1.5.*) [85, f. 27, 28]. Categoria de vârstă de 1-10 ani avea o pondere de 35,18%, fiind de aproape de două ori mai mare decât cea de 10-20 ani (18,8%). Aceasta se explică printr-o mortalitate infantilă sporită, caracteristică pentru perioada respectivă din cauza stării sanitare precare și a unei asistențe medicale insuficiente. Pe de altă parte, ponderea categoriei de vârstă de 10-20 ani (18,8%) e mai mică decât cea de 20-30 de ani (18,9%). Aceasta se explică prin faptul că cei de 10-20 ani au trecut prin greutățile legate de transferul de populație din locul de origine pe cel nou, de incomoditățile din perioada incipientă de trai în Bugeac, care au afectat natalitatea și au provocat mortalitatea infantilă în rândul etnicilor germani.

Totuși, în pofida unor greutăți inerente pe care le-au întâmpinat etnicii germani din patria lor în drum spre noul loc de trai, la ei rata natalității era mai mare și ponderea generației în creștere mai ridicată. Spre exemplu, ponderea categoriei de vârstă de 1-20 ani în 1827 era de 54%, iar în toată Basarabia în 1857 – de 44,2% [227, p. 109]. Fenomenul se explică prin faptul că autoritățile imperiale ruse au creat pentru coloniștii străini, în general și pentru cei germani, în particular, condiții mai favorabile de trai, care au stimulat sporul natural al imigranților în comparație cu restul populației regiunii.

Schimbări simțitoare în structura populației sunt determinate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în temei, de bolile epidemice cauzate de staționarea trupelor militare în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829. În 1819, 1825, 1828, populația Basarabiei a avut de suferit de pe urma ciumei, iar în 1831 și 1832 a bătuit holera [227, p. 111].

Drept urmare a staționării trupelor militare, pe parcursul anului 1829 efectivul din colonii (ne referim la districtele Malojaroslawetz și Klöstitz) s-a micșorat de la 9244 până la 8841, deci cu 403 persoane. Principala cauză a diminuării sporului natural rezidă din rata spectaculoasă a mortalității. În anul dat s-au născut 596 persoane (311 băieți și 285 fete). De asemenea, acestei

cifre se mai adaugă o fată, născută nelegitim. În schimb, au decedat 926 oameni (488 bărbați și 438 femei), prin urmare, cu 329 persoane mai mult decât numărul nou-născuților.

În comunitățile așezărilor germane din districtele în cauză s-au integrat încă 30 femei și 2 bărbați prin alianță matrimonială, iar din ordinul Oficiului de tutelă au fost transferați 33 oameni (18 bărbați și 15 femei); statutul de colonist a fost acordat la 2 femei și 3 bărbați. Comunitățile vizate au pierdut prin căsătorie 1 bărbat și 12 femei, iar prin transfer – 10 bărbați și 26 de femei [87, f. 5-142].

Incidența îmbolnăvirilor și deceselor se intensifică în 1829. Astfel, de la 1 ianuarie până la 1 decembrie în 17 colonii germane au decedat în anul dat 654 de persoane din motiv de boală (358 bărbați și 296 femei). La fel, ridicat este și numărul cazurilor de îmbolnăvire – 4766 persoane (2352 bărbați și 2414 femei). S-au însănătoșit 308 de bărbați și 330 de femei, în total – 638 persoane [88, f. 9-102].

Organele statistice teritoriale și centrale au efectuat câteva recensăminte fiscale (catagrafii) ale contribuabililor din Basarabia. Recensământul care a oglindit numărul populației germane din Basarabia, imediat după războiul ruso-turc din 1828-1829 și epidemiile de ciumă și holeră din 1828-1832, a fost cel realizat în 1835. Potrivit lui, în anul vizat numărul coloniștilor germani se cifra la 12106 de persoane (6217 bărbați și 5889 femei) [36, f. 1-784]. P. Köppen însă, făcând trimitere la datele ce țin de recensământul fiscal din 1835 (revizia a VIII-a) numără 10200 suflete [232, p. 31-35]. Se pare că această diferență se explică prin aceea că P. Köppen n-a luat în calcul faptul că în perioada respectivă, numărul coloniștilor germani a sporit și pe contul imigranților.

Documentele acumulate ne permit să urmărim și alte procese demografice care s-au desfășurat în mediul populației germane. Pe lângă fluxul venit de peste hotare în prima jumătate a sec. al XIX-lea, se observă și așa manifestări distincte ale mișcării populației ca transferul dintr-o colonie în alta, dar și emigrările peste hotarele Basarabiei. Aceste fenomene s-au derulat cu precădere din anii '30 până la începutul anilor '60 ai sec. al XIX-lea.

În 1832, în Sărata s-a transferat o familie compusă din 7 persoane din Lichtental, iar în 1834 – o familie (3 persoane) venită din afara Imperiului [43, f. 146]. În 1842, din Katzbach 16 familii (100 persoane) au emigrat peste hotare [65, f. 1-27], iar în 1855, 1 familie (6 persoane) s-a mutat cu traiul în Krasna [58, f. 4].

Fenomenul mișcării mecanice a populației în perioada 1836-1843 se atestă mai pregnant în colonia Kulm. Astfel, în 1836 – 17 familii din Kulm (65 persoane) s-au stabilit cu traiul în Dennewitz, în 1837 o familie (4 persoane) – în Tarutino, în anii 1839–1840 2 familii (14 persoane) – în Katzbach, în 1842 – 1 familie (4 persoane) în Brienne, iar în 1847 – 2 familii (6 persoane) în Leipzig. De asemenea, comunitățile i s-au alăturat coloniști atât din așezările

germane basarabene, dar și din alte regiuni ale Imperiului Rus: în 1838 s-au statornicit în Kulm 1 familie (5 persoane) din Krasna, în 1840 – 1 familie (6 persoane) din colonia Rosental, în 1842 – 1 familie (6 persoane) din Malojaroslawetz și 1 (6 persoane) din Borodino, în 1843 – 1 familie (4 persoane) din Leipzig și 1 familie (10 persoane) din Berezina, iar pe parcursul anilor 1842-1843 – 2 familii (8 persoane) din Tarutino [57, f. 1].

În Plotzk, pe parcursul anilor 1842-1846 s-au stabilit 5 familii (41 persoane), iar în 1845 s-a mutat cu traiul o familie (6 persoane) din Friedenstal [59, f. 5]. În 1858, în Gnadental s-a așezat cu traiul o familie (8 persoane) de coloniști germani [40, f. 46]. În 1859, 3 familii (7 persoane) din Malojaroslawetz II s-au mutat în Malojaroslawetz I [64, f. 41]. În același an, în Hoffnungstal a fost strămutată o familie (6 persoane) din Leipzig [40, f. 50]. În 1860, în colonia Fere-Champenoise II s-a așezat cu traiul o familie formată din 7 persoane, neindicându-se de unde descinde aceasta [40, f. 42]. În 1861, în Paris a fost primită 1 familie (6 persoane), care a sosit în Basarabia în 1848, descinzând din Polonia sau Germania [40, f. 44].

În 1859 s-au înregistrat cazuri de privare de statutul de colonist: din Friedenstal 2 familii (8 persoane) [40, f. 36], din Arțizul Vechi o familie (3 persoane) [40, f. 34], din Brienne 13 familii (65 persoane) [40, f. 1, 33].

La mijlocul anilor '50 ai secolului al XIX-lea, demograful rus V. Kabuzan numără 24 049 germani [231, p. 147-148]. Prin urmare, din 1826 până la mijlocul anilor '50 ai secolului al XIX-lea, timp de 29 de ani numărul etnicilor germani a crescut cu 15049 persoane, ori cu 62,6%, creșterea anuală fiind de 2,5%.

A. Zașciuk prezintă date statistice pentru intervalul 1850-1859 [224, p. 515]. Din informația dată observăm că numărul de 24 de mii nu se referă la anul 1855, dar la 1858, luând în considerație o descreștere de 0,64% la începutul Războiului Crimeii în 1853, dar și o creștere compensatorie a locuitorilor de 4,87% din 1858, după încheierea evenimentului menționat. Aceste neconcordanțe în cifre ne face să fim mai prudenți la formularea concluziilor.

Tabelul 1
Dinamica populației din coloniile germane (1850–1859)

Anul	Total	Diferența față de anul precedent	Sporul față de anul precedent (%)
1850	18999	-	-
1851	19728	+729	3,8%
1852	21335	+1607	8,1%

1853	21197	-138	-0,64%
1854	21876	+679	3,2%
1855	21930	+54	0,2%
1856	22169	+239	1,08%
1857	23055	+886	3,99%
1858	24179	+1124	4,87%
1859	25113	+934	3,86%

(Sursa: Защук А. Материалы для географии и статистики России, часть I, с. 515)

Din 1850 până în 1859, numărul coloniștilor germani a crescut cu 6114 persoane, ori cu 24,3%, creșterea anuală constituind 2,7%.

Cercetătorul german J. Becker indică, pentru anul 1859, 64 nașteri la 1000 locuitori [152, p. 68]. Acest fenomen era prezent și în rândul altor etnii, fiind o caracteristică a societății rurale în care natalitatea nu este controlată. Pe de altă parte, la coloniștii germani nivelul natalității nu era compromis de către cel al mortalității datorită condițiilor mai bune de trai.

Pentru anul 1861 sunt revelatoare datele colectate și publicate de Comitetul statistic regional din Basarabia. Potrivit acestora, efectivul populației din coloniile germane însuma în 1861 deja 27299 (13881 bărbați și 13418 femei) locuitori, iar în 1862 – 28812 (14689 bărbați și 14123 femei). La fiecare sută de bărbați în primul an reveneau 97 femei, iar în al doilea – 96 [223, p. 73-74]. În decursul unui an numărul populației germane a sporit cu 1513 persoane, ori cu 5,25%. Numărul persoanelor de sex masculin continua să fie mai mare decât cel de sex feminin.

În 1861 în colonii s-au născut 1566 persoane (779 de sex masculin și 787 de sex feminin), dintre care 6 erau nelegitimi (2 băieți și 4 fete), iar în 1862 – 1602 (810 de sex masculin și 792 de sex feminin), dintre care 10 erau nelegitimi (8 băieți și 2 fete). În 1861 rata natalității raportată la numărul total al populației din coloniile germane constituia 57 nou-născuți la 1000 de locuitori, iar în 1862 – 56. Întrucât în primul an s-au înregistrat 261 nou-născuți, iar în al doilea – 278, conchidem că în ambii ani fertilitatea medie se ridica la circa 6 copii [223, p. 73-74]. Din informația de care dispunem se vede o anumită tendință în dinamica natalității. În 1827 natalitatea în mediul etnicilor germani din sudul Basarabiei a fost de 6,33%, în 1828 – 7 %, în 1859 – 6,4%, în 1861 – 5,7%, în 1862 – 5,6%. Dacă nu-i vreo eroare la mijloc, reiese că până în 1828 trendul mișcării naturale a populației germane era în creștere, iar după 1861 a început să scadă. În 1861 s-au născut mai multe fete, iar în 1862 – mai mulți băieți. Se pare că în urma Războiului Crimeii, natalitatea în rândul persoanelor de sex feminin nu mai era constant ridicată, în comparație cu persoanele de sex masculin.

În 1861 au decedat 568 de persoane (307 bărbați și 261 femei), în timp ce în 1862 – 724 (388 bărbați și 336 femei), astfel că în primul an din 1000 locuitori au murit în medie 21, iar în 1862 – 25 persoane [223, p. 73-74]. În 1861 mortalitatea a constituit cca 2,1%, sporul natural fiind de 3,6 %. Pentru sec. al XIX-lea rata de creștere naturală a populației era destul de ridicată. În 1862, mortalitatea a constituit 2,5 %, rata de creștere fiind de 3,1 %. Deși în 1862 rata de creștere naturală a fost mai mică față de anul precedent, ea continuă să fie considerabilă. Se creează impresia că acest fenomen se înscrie în tendința de compensare a pierderilor de populație din timpul Războiului Crimeii.

O particularitate, depistată în urma analizei structurii gender a populației este numărul mai mic al femeilor comparativ cu cel al bărbaților. Acest fapt este sesizabil chiar din datele statistice inițiale, referitoare la primele așezări germane. Acest fenomen este rezultatul mai multor factori. În primul rând, e posibil că în Basarabia au imigrat mai puține femei din cauza condițiilor grele de tranzitare ori s-au stins din viață pe drum. În acest context, ținem să precizăm că mortalitatea sporită în rândul femeilor era o trăsătură caracteristică a perioadei date. Fenomenul se datora faptului că din cauza asistenței medicale neadecvate și a condițiilor sanitare precare multe femei mureau prematur, în special, în timpul nașterii copiilor.

De asemenea, analiza în dinamică a raportului dintre numărul femeilor și bărbaților, potrivit datelor statistice din 1844, recensămintelor fiscale din anii 1850, 1858–1859, demonstrează o menținere a acestei tendințe pentru perioada vizată. În continuare, vom ilustra această teză în baza datelor ce țin de coloniile primare.

Din *tabelul A.1.6.* se vede clar că, în 1844, în colonii numărul femeilor se cifra la 48,7%, iar cel al bărbaților – la 51,3%. Conform *tabelului A.1.7.*, în anul 1850, numărul femeilor constituia 48,9%, iar cel al bărbaților – 50,1%. Deși în datele de arhivă privind anul 1859 lipsesc datele vizând 3 localități germane, observăm că în restul coloniilor femeile constituiau 49 %, iar bărbații – 51 %. Conform recensământului din 1897, femeile constituiau 49,1%, bărbații – 50,9% (a se vedea *tabelul A.1.8.*).

Nivelul jos de urbanizare al germanilor se explică prin esența politicii de colonizare a sudului Basarabiei cu agricultori germani. Primele date statistice privind mozaicul etnic din mediul rural și cel urban au fost publicate de Comitetul de Statistică al Basarabiei. Conform acestei surse oficiale, în 1862 în 7 orașe ale Basarabiei locuiau 388 de germani² [223, p. 91].

Transformarea coloniștilor germani în țărani proprietari, conform Regulamentului privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia, adoptat în 1871, a catalizat refluxul lor în alte

² Chișinău – 329 persoane, Akkerman – 12 persoane, Bender – 21 persoane, Bălți – 16 persoane, Orhei – 2 persoane, Soroca – 1 persoană, Hotin – 7 persoane.

gubernii ale Rusiei (în jur de 4500 persoane) și peste hotare (circa 1000 oameni), cu preponderență în SUA [193, p. 28].

Procesul de emigrare a fost catalizat, în special, de introducerea stagiului militar și a marcat perioada de după 1874. Familiile care aveau feciori apți de a-și satisface serviciul militar nu primeau permisiunea de a emigra peste hotare [7, f. 17].

Cazuri de strămutare masivă a populației sunt consemnate în dosarele fondurilor ANRM. În 1885, 5 familii din Leipzig (24 persoane) au părăsit satul natal, plecând peste hotarele Imperiului, iar în 1879 14 familii (47 persoane) s-au stabilit cu traiul în gubernia Stavropol [66, f. 1]. Comunitatea din Kulm a pierdut, în 1879, 58 de familii (351 de persoane) care au emigrat peste hotare și 3 familii (15 persoane) care s-au strămutat în gubernia Stavropol [49, f. 1]. Nu dispunem de exemple pentru toate satele, dar cele menționate sunt reprezentative pentru procesele din perioada menționată.

Acest proces s-a început, conform datelor ANRM, din anul 1874, când o parte dintre etnicii germani au renunțat la cetățenia rusă. Procedura de plecare legală peste hotarele Imperiului dura uneori până la 5 ani, deoarece cererea de emigrare era examinată în mai multe instanțe ale organelor competente [7, f. 1-100]. S-au înregistrat și cazuri când solicitanții și-au schimbat opinia vis-à-vis de renunțarea la cetățenia rusă, în special, din motiv de boală [7, f. 1-100, f. 66], cumpărarea pământului [8, f. 1] sau nașterea unui copil [7, f. 1-100, f. 62] etc. Procesul de emigrare a continuat și în perioada interbelică, până în 1927 plecând peste hotare în jur de 26000 germani [172, p. 14].

Principala sursă de referință care conține indici statistici vizând structura etnică a populației din perioada țaristă este recensământul general al populației din Imperiul Rus, efectuat în 1897. Conform sursei menționate, în 1897, în Basarabia locuiau 60206 persoane de origine germană (a se vedea *tabelul A.1.8.*). Cea mai mare parte a populației germane din regiune trăia în sate – 58106 persoane, constituind 96,51 % din numărul total al reprezentanților acestei etnii. Din totalul de etnici germani din mediul rural, cei mai mulți locuiau sudul Basarabiei: în jud. Akkerman – 74,29 %, în jud. Bender – 9,13 %, în jud. Ismail – 7,97 %. În alte părți ale regiunii au fost înregistrați: în județul Bălți – 3,5 %, Chișinău – 1,86 %, Soroca – 1,74 %, Hotin – 1,1 %, Orhei – 0,35 %. O parte din etnicii germani s-au așezat cu traiul în orașe. În 1897, în mediul urban din Basarabia au fost înregistrate 2100 persoane de origine germană. Cei mai mulți orășeni de etnie germană din Basarabia locuiau în Chișinău, constituind 60,47 % din totalul acestor etnici, în Akkerman – 10,38 %, Bălți – 4,9 %, Ismail – 3 %, Reni – 1,38 %, iar în Bolgrad, Chilia și Orhei – sub 1%.

Potrivit rezultatelor sursei menționate, în 1897 ponderea persoanelor de sex masculin de origine germană o depășea pe cea de sex feminin cu 1,8 %. Pe județe tabloul e mai divers. În unele județe ponderea persoanelor de sex masculin era mai mare, în altele mai mică. În jud. Chișinău ponderea persoanelor de sex masculin de origine germană o depășea pe cea de gen feminin cu 8 %, în jud. Orhei – cu 6 %, în jud. Ismail – cu 5 %, în jud. Bender – cu 4 %, în jud. Bălți – cu 2 %, în jud. Soroca – cu 1,6 %. În jud. Akkerman, din contra, persoanele de sex feminin de origine germană le depășeau pe cele de sex masculin cu circa 0,4 %. În mediul urban, diferența dintre persoanele de gen masculin de origine germană din Basarabia constituia 32 %. Aceasta se poate explica prin faptul că procesul de trecere de la sat la oraș abia se începuse, tinerii de gen masculin reușind mai ușor să-și găsească de lucru în mediul urban. În Bender persoanele de gen masculin le depășeau pe cele de gen feminin cu 52 %, în Soroca – cu 36 %, în Chișinău – cu 34 %, în Akkerman – cu 30 %, în Ismail – cu 24 %, în Bălți – cu 6 %. În Cahul, din contra, persoanele de gen feminin de origine germană le depășeau pe cele de gen masculin cu 40 %, în Reni – cu 38 %, în Hotin – cu 30%, în Bolgrad – cu 6 %. Însă în cifre naturale această diferență nu este așa de impresionantă: în Reni diferența e de 11 persoane, în Cahul – 9 persoane, în Hotin – 7 persoane, iar în Bolgrad – 1 persoană. În numere naturale persoanele de gen masculin de origine germană din mediul urban al Basarabiei le depășeau pe cele de gen feminin cu 662 persoane, inclusiv în Chișinău – cu 430 persoane, în Bender – cu 158 persoane, în Akkerman – cu 64 persoane [261, p. 70-73].

Datele statistice arată că pe parcursul a 35 de ani, numărul etnicilor germani din Basarabia a crescut de la 28812 persoane în 1862 până la 60206 în 1897. Adică pe parcursul a 35 de ani numărul etnicilor germani din regiune a sporit cu 31394 persoane sau cu 52,1 %.

Pe parcursul a 81 de ani, numărul populației germane din Basarabia a sporit de la 7600 suflete în 1816 până la 60206 oameni în 1897. În această perioadă numărul etnicilor germani a crescut cu 52606 persoane, adică aproape de 8 ori.

În primul deceniu al sec. al XX-lea s-a redus rata natalității. În 1912 la 1000 locuitori reveneau 45,4 nașteri [152, p. 68]. În 1862, rata natalității fusese de 5,6 %, adică cu 1,06% mai mult decât în 1912. Emigrările germanilor din Basarabia în perioada post-reformă au influențat negativ rata natalității în mediul etnicilor germani din regiune.

Creșterea treptată a numărului populației și repartizarea ei teritorială sunt rezultatul unei îndelungate evoluții a diferitor fenomene economice, sociale, demografice și nu în ultimul rând politice. În diferite perioade ritmurile de creștere sau descreștere a populației germane din Basarabia au înregistrat diverse valori în funcție de contextul politic și de transformările

socioeconomice din regiune. În perioada 1814-1917 numărul etnicilor germani din Basarabia a crescut, constituind în jur de 3% din populația guberniei.

2.3. Organizarea administrativ-teritorială

La coloniștii germani și la cei balcanici s-a constituit o rețea specifică de instituții administrative. Odată cu colonizarea sudului Rusiei și a Basarabiei, la începutul secolului al XIX-lea s-a dezvoltat un sistem administrativ specific care avea menirea de a aduce în concordanță interesele coloniștilor cu legislația în vigoare și care era în același timp un instrument de supraveghere a lor de către stat.

Rusia avea o anumită practică de organizare a administrației coloniale, care s-a modificat în permanență, fiind racordată la noile cerințe ale timpului și la conjuncturile politice. Pentru așezarea, coordonarea și administrarea coloniilor a fost instituită, în 1763, în Sankt Petersburg „Cancelaria de tutelă a coloniștilor străini”. Ea a instituit în Saratov un Oficiu al Cancelariei de tutelă a coloniștilor străini. În 1802, țarul Alexandru I a instituit ministerele, care au înlocuit colegiile lui Petru I. Coloniștii au trecut sub autoritatea Ministerului de Interne [165, p. 88], iar în perioada lui Nicolai I – în subordinea Ministerului Domeniilor Statului (1837) [180, p. 102].

Organele administrative existente nu s-au dovedit a fi eficiente pentru coordonarea coloniștilor. Reclamațiile acestora au condus la reinstituirea, în 1797, a unei administrații proprii. Au fost create 3 Oficii de tutelă pentru coloniștii: din regiunea Volgăi, de lângă Sankt Petersburg și din sudul Rusiei. Ultimul și-a început activitatea la 26 martie 1800, în Ecaterinoslav, sub conducerea consilierului de stat S. Kontenius, care avea funcția de judecător superior [165, p. 88]. După cei 18 ani de existență, structura Oficiului nu se alinia la noile schimbări, care s-au produs în societate. Un șir de factori obiectivi ca avansarea numărului coloniștilor, dar și creșterea numărului coloniilor din cele trei gubernii care se subordonau lui (Herson, Taurida, Ecaterinoslav) și regiunea Basarabia, precum și depărtarea de la centrul de conducere (Ecaterinoslav) au condiționat apariția filialelor – Oficiul din Basarabia pentru stabilirea coloniștilor străini (1816-1817) și Cancelaria din Odesa pentru stabilirea coloniștilor străini [257, p. 9].

Aceste structuri diriguitoare se ocupau de stabilirea imigranților străini pe pământuri noi, de organizarea traiului lor și de administrarea coloniilor. Premisele sus-menționate, precum și fluxul de hiliaști din sudul Germaniei îndreptat spre regiunea Mării Negre au condus, la începutul anului 1818, la reorganizarea și restructurarea sistemului de supervizare a coloniilor

germane. La 22 martie 1818 a fost emis ordinul privind inaugurarea unui nou organ administrativ pentru coloniștii din perimetrul sus-numit – Comitetul tutelar al coloniștilor străini din sudul Rusiei. Inițial, acesta a avut reședința, din 5 ianuarie 1819, în Ecaterinoslav [288, p. 556], iar prin decretul Senatului Guvernant din 14 ianuarie 1821 – în Chișinău [288, p. 556-557] și din 1833 până la desființare – în Odesa [165, p. 88]. Funcția de președinte al Comitetului tutelar a fost exercitată de către: generalul Inzov (1818-1841), baronul von Hahn (1841–1849), baronul von Rosen (1849-1853), baronul von Mestacher (1853-1856), F. Islavin (1856–1858), Alexander von Hamm (1858-1866), Th. Lysander (1866-1867), Wlad. von Oettinger (1867–1871) [172, p. 18]. În componența lui intrau: un președinte, 2 membri, directorul cancelariei, un traducător, funcționari pentru misiuni speciale, un inginer hotarnic, un medic, un veterinar și alți angajați ai cancelariei. De competența Comitetului țineau următoarele prerogative: conferirea statutului de colonist imigranților străini; așezarea lor cu traiul într-o anumită localitate; administrarea proprietății funciare acordate coloniștilor; apărarea și garantarea drepturilor și privilegiilor lor; supravegherea coloniilor; examinarea plângerilor și cererilor înaintate de către coloniști; stimularea progreselor în domeniile prelucrării pământului, creșterii animalelor și construcției fabricilor; supervizarea construcției caselor și întreprinderilor agricole în colonii; eliberarea pașapoartelor; transferul în altă stare socială sau peste hotare; aprobarea funcționarilor sătești și de județ [165, p. 91].

În Basarabia și-a continuat lucrările Oficiul din Basarabia pentru stabilirea coloniștilor străini, care a fost redenumit în Oficiul de tutelă al coloniștilor străini din Basarabia. El a fost instituit în baza deciziei imperiale din 22 martie 1818, concomitent cu înființarea Comitetul tutelar al coloniștilor străini din sudul Rusiei și a fost subordonat direct lui [286, c. 157-158]. Oficiul avea în competență probleme legate de administrarea coloniștilor. Până în 1821 reședința lui a fost în Tarutino, iar de la 28 noiembrie 1821 – în Căușeni [257, p. 10-11]. Oficiul de tutelă al coloniștilor străini din Basarabia constituia un organ de legătură între colonii și Comitetul tutelar.

Conform legislației în vigoare, Oficiile făceau interpelări la Comitetul tutelar și primeau de la el dispoziții. Drepturile Oficiilor erau limitate de puterea Comitetului tutelar. Puterea Oficiilor era egalată în drepturi cu cea a poliției orășenești, judecătoriilor de ținut, cu a judecătoriilor locale și cu a altor șefi de acest rang. În baza instrucțiunii din 26 iunie 1800, membrii Oficiilor aveau dreptul să participe la procese de judecată. În cazuri extraordinare, Oficiile puteau înainta recomandările lor guvernatorilor civili din guberniile sau regiunile din care făceau parte, raportând concomitent și Comitetului tutelar [141, p. 226].

Oficiul de tutelă al coloniștilor străini din Basarabia a fost lichidat în baza deciziei imperiale din 1 iulie 1833, iar pentru administrarea coloniștilor a fost păstrat doar Comitetul tutelar al coloniștii străini din sudul Rusiei [141, p. 226].

Examinând situația nemților din Basarabia, se poate constata că ei beneficiau de mai multe facilități în comparație cu alți coloniști. În primul rând, acest lucru se manifesta printr-o formă specială de administrare a localităților germane, care includea elemente de autoguvernare. În coloniile germane a fost instituit un sistem administrativ, axat pe trei trepte de bază: administrația sătească, de district și Comitetul tutelar al coloniștilor străini din sudul Rusiei, care a existat până în anul 1871. În fiecare district funcționa “prikazul de district”, al cărui funcționari se supuneau Oficiului de tutelă al coloniștilor străini din Basarabia, iar după dizolvarea lui – inspectorului responsabil de coloniile germane, care reprezenta interesele coloniștilor în diferite instanțe, subordonat la rândul său Comitetului tutelar al coloniștilor străini din sudul Rusiei. În colonii activau “prikazurile” de sat compuse din primar, 2 asesori și un grefier sătesc (pisari), iar în district – un pretor de district (Oberschulz), 2 asesori de district (Amtsbeisitzer) și un grefier de district. Costul întreținerii întregului aparat administrativ se ridica la începutul anilor ‘60 ai sec. al XIX-lea la 5302 ruble și 30,5 cop., sumă care trebuia colectată de la coloniști [224, p. 514].

În satele germane, membrii cu drept de vot ai comunității alegeau un șoltuz (primar) și doi adjuncți (asesori) pentru o perioadă de trei ani. Obligațiile șoltuzului includeau aducerea la cunoștință a ucazurilor autorităților superioare. El era responsabil de cauzele succesoriale și ale orfanilor, de contractele matrimoniale și de alte tipuri de contracte etc. Șoltuzul avea dreptul de a judeca delictele minore, el putea pedepsi nesubordonarea și putea aplica amenzi. Însă șoltuzul nu putea aplica pedepse mai grave fără acordul șoltuzului regional, iar în lipsa acestuia fără consultarea ambilor adjuncți și a unui grup de gospodari “onorabili”.

La nivelul comunității, procesul decizional rămânea prerogativa adunării comunității. Ea lua decizii privind orice reorganizare sau schimbare, instituție sau cheltuieli. Comunitatea își angaja singură funcționarii, învățătorii, paracliserii, copiștii, aprozii, ciobanii satului, remunerându-i din surse proprii.

La următorul nivel administrativ, în district se repeta aceeași structură. În vârf se afla șoltuzul superior (pretorul), remunerat aproape dublu în comparație cu șoltuzul din sat. El avea competențe judiciare și putea aplica pedepse mai severe. Alături de el se aflau un judecător și trei adjuncți, constituind judecătoria de voloste, care, în afară de delictele grave, judeca toate cauzele regiunii. La ședințe luau parte bărbați aleși, care se consultau privind diferite probleme, precum

fondarea caselor de economii pentru orfani sau pentru incendii, a școlilor centrale, sau chestiuni administrative și altele de genul lor [180, 109-114].

Inițial, din punct de vedere administrativ cele 13 colonii care existau la 1817 au fost divizate în 2 districte (okruguri). Primul a avut reședința inițial în Malojaroslawetz I, iar din 1834 [165, p. 94] (după A. Kern din 1835) [172, p. 35] – în Malojaroslawetz II. Al doilea district se afla în Klöstitz. Inițial, coloniile Sărata și Șaba nu aparțineau niciunui district din cele menționate. Ele erau coordonate direct de către Comitetul tutelar. Abia din 1836 a apărut districtul Sărata în componența căruia au intrat localitatea cu aceeași denumire, precum și coloniile Gnadental și Lichtental.

Coloniile fiice apărute după 1842 se subordonau districtelor din care proveneau coloniștii care întemeiau noi așezări, neținându-se cont de îndepărtarea, dar și de apropierea de alt centru administrativ [165, p. 94].

Din anii '30 ai sec. al XIX-lea, în toate prikazurile de district au fost instituite comisii pentru agricultură în scopul încurajării cultivării pământului. Măsurile întreprinse de aceste comisii vizau nu doar progresele în agricultură și creșterea vitelor. Ele aveau grijă să ia măsuri infrastructurale și sociale, precum ameliorarea construcției caselor și dezvoltarea satelor, asistența orfanilor etc. Candidații (trei la număr) pentru comitetul de conducere erau aleși din rândul coloniștilor la adunările sătești. Alegerea finală a lor era însă prerogativa Comitetului tutelar, care lua în considerație atât succesul economic, dar și ținuta lor morală [180, p. 106-107].

Guvernul țarist ducea o politică de apropiere treptată a sistemului administrativ al coloniștilor de cel al țăranilor statului, care era în subordinea Ministerului Domeniilor Statului. P. D. Kiseliiov a încercat să modifice sistemul administrativ al coloniilor. În anii '50 comisia specială, care elabora legea de unificare a instituțiilor menționate și-a încetat activitatea [197, p. 29].

În 1871, odată cu implementarea Regulamentului privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia, a fost lichidată structura instituțiilor specifice din colonii. În conformitate cu prevederile Regulamentului sus-menționat (art. 1), coloniștii germani au fost subordonați din punct de vedere administrativ, la fel ca și țăranii, structurilor guberniale, de județ și locale [213, p. 152]. În sistemul administrativ-teritorial s-au produs schimbări majore. Districtele au fost înlocuite de voloste. Comunitățile sătești puteau forma o voloste dacă întruneau numărul corespunzător de locuitori.

La nivel de administrație locală și satească dispărea funcția de asesor. Pentru menținerea ordinii în localitate, șoltuzul era asistat de câțiva decani, fiind aleși în fiecare an și conduși de sutași. Aceștia aveau prerogative polițienești. Șoltuzul se va numi în continuare staroste sătesc,

iar pretorul de district – starșina de voloste. În lipsa starostelui sătesc, obligațiile acestuia erau preluate de către sutași [165, p. 92].

Inspectorii coloniali au fost înlocuiți inițial de intermediarii de pace. Deși conform Regulamentului privind restructurarea administrației locale pentru probleme țărănești din 27 iunie 1874, instituția intermediarilor de pace a fost lichidată în Imperiul Rus, totuși în Basarabia această funcție s-a menținut până în 1878, deoarece reforma țărănească a avut loc aici mai târziu decât în guberniile velicoruse. De competența acestora ținea nu doar reglementarea relațiilor agrare, dar și problemele privind administrația obștească [213, p. 99].

În Regulamentului din 4 iunie 1871 se prevedea ca timp de 3 luni fostele prikazuri sătești și de district să se reorganizeze în centre administrative sătești și de voloste, iar timp de 6 luni fostele colonii să fie transferate în subordinea Administrațiilor de județ și guberniale pentru probleme țărănești. Aici se aveau în vedere organele administrative din județele Akkerman și Bender. Restructurările din domeniul administrației sătești și de voloste s-au derulat sub auspiciile guvernatorului și administrațiilor guberniale pentru probleme țărănești, comisiilor speciale ce aveau în componența sa intermediarul de pace local, un funcționar din partea Ministerului Domeniilor Statului și unul din partea guvernatorului [20, f. 30].

Reforma a dispersat fostele colonii sub aspect administrativ. Multe sate germane, care nu se aflau aproape de aria fostelor colonii, au intrat în componența volostelor cu populație eterogenă din punct de vedere etnic. Izvoarele nu permit de a determina cu mare exactitate în ce voloste erau incluse localitățile care apăreau sporadic și erau desființate odată cu expirarea contractului dearendă. În perioada administrației țariste, localități cu populație germană au fost incluse în 17 voloste (a se vedea *tabelul A.2.1.*). În unele dintre ele erau doar localități germane, altele aveau în componența sa sate cu populație etnic mixtă. Unele așezări germane au intrat în componența unor voloste populate de reprezentanții altor etnii. Au existat sate germane care alcătuiau o voloste.

În județul Ismail, care în perioada 1856–1878 s-a aflat în componența Moldovei și României, s-a constituit o cu totul altă împărțire administrativ-teritorială, bazată pe alte principii organizaționale. Satele germane, care ulterior au luat ființă în teritoriul menționat, s-au încadrat în aceasta din urmă [165, p. 94].

Noua organizare administrativă a generat un val de reclamații, care, în majoritatea cazurilor, s-au rezolvat în favoarea foștilor coloniști. În principal, era vorba despre nemulțumiri legate de includerea satelor germane în volostele străine, neținându-se cont de apartenența etnică și de distanța până la centrul administrativ. Cererile, bazate pe hotărârile adoptate la adunarea generală a comunității, erau înaintate intermediarilor de pace, care le transmiteau în centrul

administrativ al județului. În ultimă instanță, ele erau examinate de Administrația gubernială pentru probleme țărănești, care adopta deciziile de rigoare.

Analizând registrul Administrației guberniale pentru probleme țărănești, se poate de observat că procesul de reorganizare a volostelor a demarat chiar din 1871.

În continuare vom prezenta unele cazuri care ilustrează dificultățile cu care s-au confruntat fostele colonii germane în procesul de aderare a lor la volostele respective.

În baza Regulamentului din 4 iunie, satul Arțizul Nou, având în componența sa 305 suflete, a fost inclus în volostea Plahteievca. Obștea Arțizului Nou a decis să adere la volostea Arțizul Vechi din motivul că el se afla în apropierea nemijlocită a acestui centru administrativ și întrucât Arțizul Nou provenea din divizarea vechiului sat (Arțiz), acestea erau legate de interese comune. Cazul a fost rezolvat, la 2 decembrie 1871, în favoarea obștii din Arțizul Nou [15, f. 5].

Unele modificări s-au produs în volostea Divizia, în care intrau câteva sate cu populație germană. La 18 octombrie 1871 a fost audiat cazul vizând transformarea Șabei în centru de voloste. Primul motiv invocat era că Șaba se afla la o distanță de mai mult de 30 de verste de Divizia, în componența căreia a fost inclusă localitatea dată. Plus la aceasta, fosta colonie dispunea de o încăpere pentru administrația și judecătoria de voloste, dar și de mijloace de întreținere a acestora. Cererea obștii a fost semnată de 59 săteni. În baza articolului 43 al Regulamentului general din 19 februarie 1861, dezideratul s-a soldat cu instituirea unei noi voloste cu centrul în Șaba. De asemenea, a fost satisfăcută cererea satului Neufall de a fi scos din componența Diviziei și de a fi încorporat în volostea Șaba. Cazurile altor 2 sate, Sofiental și Șabalat, au fost încheiate abia peste doi ani (27 aprilie 1873), când acestea s-au încadrat în volostea Șaba, fiind excluse din Divizia [14, f. 18-23].

S-au înregistrat cazuri de dezmembrare a districtelor și de transferare a fostelor colonii germane în componența altor voloste. De exemplu, la 29 octombrie 1871 a fost scos la rampă cazul privind lichidarea fostului district Sărata (compus din Sărata, Lichtental și Gnadental) și alipirea satelor Sărata (583 suflete) și Lichtental (417 suflete) la volostea Plahteievca, iar a localității Gnadental (427 familii) – la volostea Arțizul Vechi. Comisia, care a examinat cazul, a decis la 30 iulie că noua împărțire administrativă a încălcat prevederile Regulamentului din 4 iunie 1871, și anume: 1) Dezmembrarea vechilor districte se permitea doar atunci când satele se aflau la o distanță mare de voloste, făceau parte dintr-un alt județ sau dacă obștea solicita schimbarea dată (art. 3, punctele a, b, c, d ale Regulamentului) – satele necerând detașarea de vechiul district. 2) În legătură cu desființarea districtului apărea problema privind partajarea capitalelor comune (pentru ajutorarea orfanilor, de asigurare împotriva incendiilor etc.). 3) Volostea Plahteievca se compunea din 10 sate mari, populate de ruși, prin urmare nu exista teme

pentru a mai adăuga la ea încă 2 sate germane. 4) Toate fostele colonii au participat la construcția clădirilor publice. În Sărata erau înregistrate mai mult de 300 suflete, conform recensământului fiscal, și ea dispunea de clădiri pentru administrația și judecătoria de voloste. De asemenea, Comitetul pentru ajutorarea orfanilor, Comitetul pentru asigurare reciprocă etc. erau comune. Luând în considerare aceste circumstanțe s-a hotărât instituirea volostei Sărata, în baza articolelor 42, 43 ale Regulamentului general din 19 februarie 1861 [16, f. 19].

La 17 noiembrie 1871 a fost audiat cazul satelor Dennewitz (cu 526 locuitori) și Plotzk (cu 263 suflete), care făceau parte din volostea Tașlâc și care solicitau includerea lor în volostea germană Teplitz. În primul rând, satele menționate se aflau în nemijlocita apropiere de volostea Teplitz. Un pretext esențial era existența capitalului comun de asigurare reciprocă, care nu putea fi divizat și care constituia fundamentul bunăstării foștilor coloniști. De asemenea, satele vizate utilizau același capital auxiliar indivizibil, iar fondul pentru ajutorarea orfanilor era și el comun. Administrația sus-menționată le-a dat câștig de cauză satelor Dennewitz și Plotzk, făcând referire la articolul 40 al Regulamentului general din 19 februarie 1861 referitor la țărani[17, f. 16-19].

Din februarie 1872 până în aprilie 1872 au fost soluționate cazurile de includere a satelor Friedenstal și Arțizul Nou în volostea Arțizul Vechi, iar a Leipzig-ului – în Klöstitz. Inițial, primul a aderat la volostea Teplitz, iar al doilea – la Plahteevca. Și Leipzig-ul trebuia să facă parte din volostea Tarutino, dar în urma deciziei luate în cadrul adunării generale a comunității a fost aprobată includerea satului în volostea Klöstitz [18, d. 555, f. 8-9].

Nu s-a soldat cu succes demersul a 10 negustori și mic-burghezi care practicau comerțul în Tarutino. Ei au depus, la 18 august 1871, pe numele Administrației guberniale pentru probleme țărănești, cererea de transformare a localității menționate în oraș. Au fost invocate o multitudine de motive. În primul rând, Tarutino (Anciocrac) era din perioada dominației turcești o așezare comercială; acolo, o dată la două săptămâni se organizau iarmaroace, unde veneau de la 5 mii până la 15 mii de cumpărători din guberniile vecine (Herson, Kiev, Podolia) și din Moldova, în special din sudul Basarabiei. De asemenea, în componența populației acestei colonii intrau negustori veniți din diferite regiuni și mic-burghezi care se ocupau cu diverse activități meșteșugărești. În momentul respectiv, fosta colonie dispunea de 5 prăvălii cu mărfuri de manufactură de calitate superioară, 4 prăvălii cu mărfuri țărănești, 6 băcănii, 3 prăvălii cu mărfuri de fier, o fabrică de tutun, o fabrică de postav cu motor cu abur (locomobil) cu 8 cai putere, un depozit, o farmacie, în jur de 160 cârciumi, până la 20 pivnițe, cca 20 magazine de pâine; în afară de aceasta, la iarmaroacele de vară erau aduse herghelii de cai, cirezi de bovine, turme de oi. Se aducea lemn de construcție pentru care au fost deschise 4 întreprinderi de cherestea. Un motiv concludent pentru acest deziderat erau impozitele care urmau să fie

percepute de către stat, estimate de la 10 mii până la 15 mii ruble, pentru unitățile de măsură și greutate, precum și locul ocupat de comercianții veniți cu mărfurile lor. Pe lângă aceasta, Tarutino se afla la intersecția drumurilor Chișinău-Bender-Akkerman. Calitatea apei era bună. Plus la aceasta, pe 10000 desetine erau amenajate 400 gospodării. La 4 septembrie, cererea a fost respinsă de administrația sus-numită, din motivul că ea nu a fost semnată de 2/3 din proprietarii din localitatea dată [13, f. 1-3].

Un caz deosebit reprezintă cererea comunității fostei colonii Kulm (cu 737 persoane conform recensământului fiscal) din 1872 de a înființa o voloste aparte. Însă satele Malojaroslawetz I, Malojaroslawetz II și Katzbach, care împreună cu localitatea Kulm alcătuiau anterior un district, s-au împotrivit vehement modificării componenței fostei structuri administrative. Pe de o parte, obștea satului Kulm argumenta propunerea instituirii unei noi voloste prin faptul că această așezare era una dintre cele mai mari colonii înființate pe pământul statului. Pe de altă parte, întreținerea administrației volostei Malojaroslawetz, care fără Kulm avea în componența sa 2035 de persoane (conform recensământului fiscal) era costisitoare. Prin urmare, reclamantii considerau că era mai convenabilă instituirea unei voloste proprii. În susținerea acestei propuneri a fost anexată informația privind veniturile anuale ale comunității: 1) arenda clădirii obștii – 350 ruble; 2) locul pentru morile de vânt – 1,2 ruble; 3) terenurile destinate legumiculturii – 100 ruble; 4) veniturile provenite din vânzarea stufului – 45 ruble; 5) din cărăușie – 30 ruble; 6) aria pentru treierat – 155 ruble; 7) din amenzi – aproximativ 25 ruble. În total, se acumulau anual 1006 ruble 20 cop. Plus la aceasta, comunitatea dispunea de un capital social lichid de 963 ruble 25,75 cop.

În acest context, comunitatea din Kulm făcea referire și la faptul că satului Paris i s-a permis să înființeze o voloste proprie, nefiind inclus în fostul centru de district – Arțizul Vechi sau în altă voloste [18, f. 8-9].

Pe de altă parte, cele trei sate sus-menționate invocau următoarele: 1) Kulm se afla la distanța de 8 verste de centrul de voloste. 2) Cele trei sate nu-și puteau permite să întrețină clădirea administrativă din Malojaroslawetz II. 3) Dezmembrarea fostului district presupunea cheltuieli mai mari sub aspectul administrativ și economic. Soluționarea litigiului s-a soldat cu crearea în 1872 a unui nou centru de voloste – Kulm [19, f. 1-8].

Cereri privind aderarea la alte voloste decât cele în care au fost incluse inițial au parvenit pe numele administrației guberniale și la finele anilor '70 – începutul anilor '80 ai sec. al XIX-lea. Spre exemplu, din 2 ianuarie 1878 până la 12 august 1880 a durat examinarea și rezolvarea cazului satelor populate de etnici germani – Alexandertal și Olgental, care solicitau să facă parte din volostea rusă Ivanovskaia (Akkerman) și să nu se asocieze volostei Eigenheim, după cum

preconizau autoritățile. Comunitatea din Olgental invoca distanța de 22 verste de la centrul administrativ Eigenheim, pe când Ivanovskaia se afla la 7 verste de satul vizat. La fel, Alexandertal se afla la o distanță de 3 verste de Ivanovskaia, Eigenheim fiind mult mai departe (20 verste). Administrația gubernială pentru probleme țărănești a rezolvat aceste cazuri în baza art. 42 al Regulamentului sus-menționat în favoarea lor [21, f. 2-21 verso; 22, f. 8 verso].

Din cauza neînțelegerii limbii ruse, în Jakobstal s-a târăgănat transformarea acestui sat, aflat pe pământ arendat de la proprietarul funciar G. Germanson, în centru administrativ de voloste. Din hotărârea adunării comunității din 26 septembrie 1879 reiese că starostele Gottlieb Angorn a anunțat sătenii că satul în cauză a fost inclus în 1878 în volostea Klöstitz, dar până la momentul vizat nu s-a întreprins nimic în acest sens. Totuși, comunitatea insistă asupra aderării la volostea Klöstitz. Din rezoluția adunării volostei Klöstitz rezultă că Jakobstal trebuia să facă parte, conform deciziei Administrației guberniale pentru probleme țărănești, din volostea Alexandrovca, dar întrucât locuitorii din Jakobstal nu cunoșteau limba rusă scrisă, iar în al doilea rând, ei erau descendenți din 5 foste colonii germane (Leipzig, Berezina, Hoffnungstal, Borodino, Katzbach), fiind parte a capitalului pentru orfani, se solicita includerea acestui sat în componența volostei Klöstitz [25, f. 2-9 verso]. La începutul sec. al XX-lea, conform hărții etnografice întocmite de V. Butovici, Jakobstal figurează în volostea Alexandrovca [208, p. 1-59].

De asemenea, și unii proprietari funciari și-au manifestat nemulțumirea în legătură cu includerea satului lor într-o voloste populată de reprezentanții altor etnii, care se afla la o distanță mare de domeniile lor. În 1882 a fost audiat cazul proprietarilor moșiei Cantemir – F. Bodamer și J. Schmidt, ai moșiei Tamurca – G. Gerstenberger, Celeghider – M. Krieger, precum și cele ale lui S. Morgenstern, J. Hopp, P. Kirov, A. Schill și E. Hofmann care aparținuseră familiei Hopp – toate acestea fiind atribuite, din punct de vedere administrativ-polițienesc satului Vvedensc (volostea Plahteevca), care se afla aproape de moșiile în cauză. Deși Vvedensc se afla la o distanță de 4-5 verste de domeniile sus-numite, totuși până la volostea Plahteevca erau 25 verste. Plus la aceasta, în așezările sus-numite nu locuiau alte persoane în afară de persoanele angajate și ciobani. Prin urmare, interesul volostei Plahteevca era de a-i atrage pe proprietarii funciari în componența sa. Însă cei doi proprietari – Schmidt și Bodamer – erau înscriși conform reviziei în Klöstitz [28, f. 1-10 verso]. Tamurca și Celeghider figurează, la V. Butovici, în volostea Klöstitz [208, p. 1-59].

Schimbările survenite în structura administrativă au condus la divergențe, la finele anului 1882, în cadrul comunității Șabei (fostă colonie elvețiană). În prima notă a articolului 84, volumul I al Regulamentului general privind țăranii se stipula că satul care era centru de voloste

era coordonat de starostele de voloste, care avea în același timp și prerogativele unui staroste sătesc. Germanii, care constituiau o minoritate în mediul obștii, solicitau instituirea funcției de staroste sătesc, care ar fi gestionat banii comunității, ar fi supervizat activitatea școlară și ar fi salarizat învățătorii. Apariția unor noi nemulțumiri a provocat concedierea de către starostele în exercițiu, David Besson, a învățătorului de limbă germană Winkelmann, mai adăugându-se și unele zvonuri că funcționarul menționat preconiza să divizeze satul pe principii etnice. Însă conform articolului 66 al Regulamentului sus-numit, în cazul când localitatea era centru de voloste, nu se alegea un staroste sătesc și un grefier, ci un adjunct. Instituirea unor noi funcții în aparatul administrativ ar fi solicitat cheltuieli suplimentare. De aceea, aceste pretenții n-au fost satisfăcute [27, f. 2-20].

Un loc aparte în reclamațiile comunităților germane îl ocupă abuzurile administrației de voloste. În 1879, în instanța Administrației județene pentru probleme țărănești din Akkerman a ajuns plângerea obștii satului Hoffnungsfeld, situată pe pământ arendat și compusă din 40 familii (26 gospodării). Această localitate făcea parte din volostea Tatarbunar, din a cărei componență fuseseră scoase satele Akmanghit, Mihailovca și Gura Celeghider, astfel ocupând în consecință un raion nesemnificativ și necesitând mijloace pentru întreținerea centrului de voloste. Pe de altă parte, comunitatea Hoffnungsfeld-ului arenda 2000 desetine de la un proprietar funciar. Din acest motiv ea nu era obligată să achite impozitul funciar. Ea avea dreptul să delege doar 3 persoane (din Tatarbunar se alegeau 40) pentru a participa la actele decizionale din cadrul adunării de voloste. În 1878, pentru întreținerea volostei au fost pretinse 131 ruble și 67,75 copeici, iar în anul următor se cereau 146 ruble și 62,25 copeici. De la obștea Spasskoe care era de două ori mai numeroasă se cereau în jur de 80 ruble. Făcându-se trimitere la punctul 5, nota 2 din articolul 141 (Regulamentul din 1863) în care se stipula că impozitul funciar se achita doar când era vorba de pământ cumpărat sau când se arenda cu obligația de a plăti impozitul funciar. De aceea, Administrația județeană pentru probleme țărănești a dispus convocarea adunării de voloste în vederea revizuirii impozitelor și prestațiilor, care urmau să fie repartizate proporțional în corespundere cu numărul de locuitori [24, f. 1-4]. În altă sursă de arhivă de la finele anilor '70 se menționează că comunitatea satului vizat cerea includerea lui în volostea Teplitz, pe motiv că locuitorii din Hoffnungsfeld nu cunoșteau limba rusă și prin urmare nu puteau să-și revendice drepturile [34, f. 2-4]. Reieșind din acest considerent, cazul a fost rezolvat în favoarea comunității din Hoffnungsfeld.

În procesul de constituire a coloniilor germane din Basarabia au fost create structuri administrative distincte. După reforma din 1871 s-a trecut de la principiul etnic de constituire a structurilor administrative a localităților populate de germani la principiul teritorial.

2.4. Concluzii la capitolul 2

Examinarea problemelor trasate în capitolul 2 a condus la formularea următoarelor concluzii:

1. Odată cu anexarea Basarabiei la Imperiul Rus se observă un proces de modificare a specificului etnic în sudul spațiului dintre Prut și Nistru. În locul turcilor, tătarilor și nogailor în acest teritoriu sunt aduși ruși, ucraineni și evrei din regiunile vechi ale Imperiului, dar și reprezentanți ai altor etnii de peste hotare: bulgari, găgăuzi, germani etc.

2. Autoritățile imperiale ruse pe lângă politica de repopulare a Bugeacului cu germani urmăreau nu doar revalorificarea unor pământuri rămase fără locuitori, dar și slăbirea rezistenței românilor băștinași în fața politicii de rusificare în noile teritorii cucerite și crearea unei vitrine promoționale pentru țările din Balcani.

3. Guvernul rus le-a acordat imigranților germani un statut special mai avantajos și privilegii mai favorabile decât reprezentanților altor etnii, inclusiv celor veniți din Balcani.

Etnicii germani stabiliți cu traiul în Basarabia au primit anumite subsidii bănești și credite din partea vistieriei ruse, românii băștinași fiind antrenați în construcția locuințelor lor.

4. În perioada 1814–1842 pe „teritoriile coroanei imperiale” (din Bugeac) au fost înființate 24 colonii cu populație germană venită din fostul Ducat al Varșoviei, Württemberg și Bavaria și alte regiuni germane, cărora, ulterior, li s-au alăturat conaționali, care au locuit o anumită perioadă de timp în gubernia Herson. Două comunități mici de germani au existat și în nordul Basarabiei unde aceștia s-au stabilit în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Se formase o entitate etnică care putea servi drept exemplu de gospodărire modernă.

5. În perioada de constituire a coloniilor etnicii germani nu aveau o conștiință națională consolidată, identificându-se după regiunile de origine (șvabi, bavarezi, saxoni etc.). Mai întâi în Polonia, apoi în județul Akkerman originarii de pe litoralul baltic, care constituiau o treime din imigranți au asimilat dialectul șvăbesc din sudul Germaniei, care s-a impus ca grai comun pentru germanii din sudul Basarabiei. Cu toate acestea, în unele colonii germane continua să se vorbească în dialectul celor veniți de pe litoralul baltic.

6. Nivelul sporit de trai al etnicilor germani din Basarabia influența pozitiv sporul lor natural. La ei natalitatea era mai mare decât la restul populației din regiune. Însă din cauza unei asistențe medicale precare, mortalitatea continua să fie ridicată, mai ales în rândul copiilor, fapt care conducea la reducerea ritmului de creștere a populației. Totuși sporul natural în mediul etnicilor germani era mai mare decât în rândul reprezentanților altor etnii. Rata mortalității sporea cu precădere în timpul războaielor și a epidemiilor de boli infecțioase (ciumă, holeră etc.). Din cauza insuficienței asistenței medicale rata mortalității era mai mare la persoanele de gen

feminin. După introducerea serviciului militar obligatoriu, ponderea persoanelor de gen feminin cunoaște o ameliorare, procesul dat fiind caracteristic pentru întreaga regiune.

7. Coloniștii străini nu se subordonau organelor administrative locale, ci celui central din Sankt Petersburg. Responsabilitatea pentru colonii ținea de o administrație specială, creată de stat – Comitetul tutelar al coloniștilor din sudul Rusiei, care din 1818 constituia autoritatea de supraveghere și control, promovând energic dezvoltarea social-economică a comunităților de coloniști. Administrația coloniilor a fost până în 1871 structurată pe trei nivele: unitatea inferioară era formată din administrația sătească, pe treapta imediat superioară se aflau centrele administrativ regionale, reprezentantul cel mai înalt al puterii normative și de control fiind Comitetul tutelar. După lichidarea statutului de colonist (1871), localitățile etnicilor germani au fost subordonate organelor administrativ-teritoriale locale, numite voloste. Într-o voloste puteau intra localitățile apropiate, indiferent de apartenența etnică, fapt ce a provocat un șir de reclamații din partea comunităților germane.

3. VIAȚĂ ECONOMICĂ A LOCALITĂȚILOR GERMANE DIN BASARABIA

3.1. Evoluția agriculturii

Până la anexare, câmpia Bugeacului, fiind populată de un număr relativ mic de tătari și nogai, era o zonă în care predomina creșterea animalelor. Aici erau crescute mari herghelii de cai, erau păscute cirezi de vite și turme de oi. Se semănau grâul de primăvară, orzul și meiul. În văile râurilor Nistru și Dunărea era dezvoltată cu precădere pomicultura și viticultura [205, p. 135].

După evacuarea nogailor din câmpia Bugeacului (1807), în regiune existau suprafețe mari de pământ care erau utilizate de țăranii din satele apropiate ori de cei veniți din diferite locuri mai îndepărtate pentru creșterea animalelor domestice. Autoritățile imperiale ruse intenționau să valorifice aceste pământuri cu ajutorul unor grupuri de populație venite de peste hotarele regiunii, inclusiv cu etnici germani. În punctul 2 al manifestului țarului Alexandru I din 29 noiembrie 1813, adresat germanilor din Ducatul Varșoviei, se specifică rolul pe care urmau să-l joace coloniștii în economia ținutului anexat, cerându-li-se să contribuie, în special, la ridicarea nivelului de cultivare a cerealelor, a horticulturii, viticulturii și sericiculturii. Cu alte cuvinte, guvernul țarist intenționa să valorifice această regiune cu ajutorul coloniștilor, care urmau să devină un exemplu în utilizarea noilor tehnologii și metodelor de prelucrare a pământului [183, p. 65].

Având în vedere proveniența etnicilor germani (țăranii liberi fără pământ), agricultura a fost ramura care s-a impus și s-a dezvoltat cel mai rapid și efectiv. La dezvoltarea coloniilor germane a contribuit și faptul că ele au fost asigurate cu pământ de o fertilitate sporită a solului de ciornoziom, unei familii revenind câte 60 de desetine. Însă teritoriul distribuit etnicilor germani se afla în centrul câmpiei Bugeacului, unde cădea cea mai mică cantitate de precipitații atmosferice. În prezent, în această zonă cad 350-400 mm de depuneri atmosferice, iar uneori și mai puțin. Din această cauză, periodic zona era afectată de secetă [268, p. 372-373].

Veniți din partea centrală a Europei (Ducatul Varșoviei și regiunile germane), coloniștii au trebuit să-și ajusteze modul de gospodărire la condițiile sistemului de pârloagă specific zonei, fiind bazat pe alternarea ciclurilor: țelină (pârloagă) – țarină (pământ arabil) – fânaț – pășune – țarină. De asemenea, ei au fost nevoiți să se acomodeze la inventarul agricol specific pentru câmpie, utilizând bovinele și nu caii în efectuarea muncii agricole. Ei s-au familiarizat cu unele culturi cerealiere noi, în special porumbul, cu soiurile locale de grâu (arnăutul, ghirca), cu noile

rase de animale domestice (bovinele de stepă, oile țigăi cu lâna scurtă și fină etc.), întreținerea cirezilor de vite de stepă, construirea caselor într-o regiune despădurită, ariditățile și epizootiile frecvente.

În primii ani de habitat în sudul Basarabiei, germanii au fost nevoiți să destelenească pământurile de câmpie. Timp aproape de două decenii, ei au utilizat plugul de lemn cu brăzdar de fier [122, p. 19], apoi – plugul de fier. În anii '40 ai sec. al XIX-lea, deja a cincea parte din suprafața totală a pământului productiv, iar în anii '50 – în jur de o treime din acesta era întrebuințată pentru semănături, restul fiind ocupat de fânețe și pășuni [199, p. 118].

La efectuarea însămânțărilor de primăvară se lua în considerație faptul că în sudul Basarabiei zăpada deseori se topea deja în luna februarie. Pentru a nu admite pierderi în umiditatea solului, se semăna, de regulă, la finele lunii februarie sau la începutul lunii martie. Se semăna devreme, în temeii, pentru a recolta soiurile de primăvară (arnăutul, orzul și ovăzul) înainte de demararea caniculei [180, p. 175-176].

Etnicii germani acordau o atenție deosebită culturilor cerealiere de primăvară. Totuși, beneficiind de faptul că pământurile lor erau mai bine irigate (spre deosebire de cele ale vecinilor lor, bulgarii și găgăuzii), în anii favorabili, coloniștii germani obțineau roade de grâu de toamnă mai mari decât cele de grâu de primăvară. Drept exemplu persuasiv, în acest sens, servesc cantitățile de produse agricole obținute în 1825. În anul menționat, în 17 colonii germane au fost recoltate cca 27113 chintale³ de secară, cca 15439 chintale de grâu de toamnă, cca 12348 chintale de orz, cca 10874 chintale de grâu de primăvară și o cantitate mică de ovăz (cca 1634 chintale). În schimb, secara a depășit roada de grâu de primăvară și cel de toamnă luate la un loc. Coloniștii germani s-au familiarizat și cu culturile cerealiere noi pentru ei – meiul și porumbul. În anul 1825, conform sursei citate, au fost recoltate cca 9570 chintale de mei și cca 6178 chintale de porumb. Dintre culturile boboase au fost recoltate cca 924 chintale de mazăre, cca 430 chintale de fasole și cca 4,2 chintale de linte. Cartoful, a doua pâine a țaranului, a adus o recoltă de cca 130 chintale. Dintre culturile oleaginoase, inul a adus o recoltă de cca 2201 puduri (1 pud = 16,38 kg), iar cânepa – cca 83,5 puduri. Pentru întreținerea animalelor domestice au fost pregătite 33 569 care cu fân [151, p. 33].

Datele colectate de Oficiul de tutelă al coloniștilor străini din Basarabia complinesc tabloului vizând culturile cerealiere predominante la sfârșitul anilor '20 (a se vedea *tabelele A.1.9. și A.1.10.*).

³1 chintal = 100 kg

Analizând datele din *tabelele A.1.9. și A.1.10.*, constatăm că germanii din districtul Malojaroslawetz semănau, în primul rând, grâu de primăvară, urmat de cel de toamnă, orz și secară. Cei din districtul Klöstitz, de asemenea, au preferat să semene, în primul rând, grâu de primăvară, el fiind urmat de orz, secară și grâu de toamnă. În ambele districte, semănăturile de ovăz, mei și porumb erau ne semnificative.

Datele statistice referitoare la districtul Malojaroslawetz relevă că, în 1827, o roadă bună a fost obținută la recoltarea grâului de primăvară, grâului de toamnă, orzului și secarei, iar o roadă mai slabă – la recoltarea porumbului, ovăzului și meiului. În ceea ce ține de ovăz și mei, volumul recoltei a fost mai mic în raport cu cantitatea semănată. Cantitatea de porumb recoltată a depășit foarte puțin pe cea utilizată la însămânțare.

În districtul Klöstitz, cele mai bune roade au fost obținute la recoltarea grâului de primăvară, grâului de toamnă și secarei. Cantitatea de orz recoltată depășea ne semnificativ pe cea însămânțată. Recoltele de porumb, de ovăz și mei au fost mai mici decât volumul însămânțat. Pe lângă faptul că 1827 nu a fost un an prea favorabil pentru agricultură, se pare că germanii veniți din centrul Europei încă nu erau prea bine familiarizați cu porumbul și meiul, cultivarea cărora în sudul Basarabiei, unde cădea un volum mic de precipitații atmosferice, cerea o experiență corespunzătoare noilor condiții climaterice. Această concluzie reiese din faptul că germanii continuau să cultive cantități reduse de porumb și mei.

De asemenea, în districtul Malojaroslawetz au fost însămânțate următoarele culturi tehnice: in – 147 cetverturi 5 cetverici, cânepă – 18 cetverturi 1 cetveric; recoltându-se: in – 68 puduri 16 funți, cânepă 29 puduri 11 funți. În districtul Klöstitz au fost semămate 177 cetverturi 3 cetverici de in și 5 cetverturi 3 cetverici de cânepă, însă a dat roadă doar inul, recoltându-se 46 puduri 2,5 funți. În afară de culturile sus-menționate se mai cultivau cantități ne semnificative de hrișcă. În districtul Malojaroslawetz au fost semămate 48 cetverturi 3 cetverici de hrișcă, însă roada a fost dezastruoasă, cantitatea treierată constituind doar 10 cetverturi 2 cetverici. În districtul Klöstitz însămânțarea celor 19 cetverturi și 1 cetveric de hrișcă a fost zădărnicită din cauza condițiilor climaterice, dar și de lipsa experienței în ceea ce ține de activitățile agricole în condițiile de stepă [85, f. 10-11].

Potrivit surselor oficiale, inițial, în ierarhia cerealielor primează cultivarea grâului de primăvară (arnăutul, ulterior ghirca), roada căruia depășea cu mult pe cea a grâului de toamnă. Arnăutul era o cultură tradițională în Imperiul Otoman, rezistentă la condițiile climaterice de stepă. Plus la aceasta, fiind un soi de grâu tare, era ușor transportabil, iar la măcinare se obținea o cantitate mai mare de făină. Însă acest soi era cultivat pe pământ de țelină, de aceea, din anii '40 ai sec. al XIX-lea, locuitorii din sud-estul Bugeacului (în special coloniștii germani) dau

preferință grâului de primăvară – ghirca (rareori se utiliza și ghirca de toamnă) care nu necesita condiții de țelină și arătură profundă, ce nu putea fi realizată de plugurile ușoare germane [256, p. 89]. Secara și orzul dădeau de asemenea roade semnificative. Orzul era utilizat ca furaj. Ponderea secarei în sudul Basarabiei a crescut odată cu apariția coloniștilor ruși și germani [195, p. 88]. Urmau ovăzul, meiul și cantități mici de porumb. Pentru acoperirea necesităților casnice se semănau in, cânepă, fasole, linte și cartofi.

În timpul Războiului Crimeii (1853–1856) a scăzut cantitatea de sămânță încorporată în sol. În 1854 și 1855 s-au recoltat mai puține culturi de toamnă decât s-au semănat. În acești doi ani, în ceea ce ține de culturile de primăvară s-a obținut o roadă medie. În 1856, cantitatea recoltată de cereale de toamnă a depășit insignifiant volumul semănat. În schimb, s-a recoltat o roadă bună de cereale de primăvară (a se vedea *tabelul A.1.11.*) [223, p. 140].

Din *tabelul A.1.12.* se poate constata faptul că în 1861 a fost obținută o roadă relativ bună. Dintr-un bob încorporat în sol au fost recoltate, în medie, 3,5 boabe, inclusiv la cerealele de toamnă – 2,9, la cerealele de primăvară – 3,6. Dintr-un cartof sădit au fost recoltați 3,2. În anul următor, proporția cantității de cereale recoltate o întrecea de 2,7 ori pe cea cultivată, inclusiv la cerealele de primăvară – de 2,4 ori, la cerealele de toamnă – doar de 1,1 ori. Randamentul cartofilor a fost de 2,8. Omițând volumul semănat, observăm că în 1862 s-a obținut o roadă netă de 43208 cetverturi (ceea ce constituie doar 54,3% față de anul precedent, adică aproximativ de două ori mai puțin), inclusiv la cartofi – 6947 (88,4% față de anul 1861), la cerealele de primăvară – 35892 (54,3%), la cerealele de toamnă – doar 369 cetverturi (a se vedea *A.1.12.*). Deși roada culturilor de toamnă a fost compromisă în totalitate, ea a fost compensată, într-o oarecare măsură, de cea de cereale de primăvară și cea de cartofi. De aici se poate deduce că, în sudul Basarabiei, în unii ani cădeau mai multe precipitații atmosferice în prima jumătate a anului, alteleori, în a doua jumătate, afectând fie culturile de toamnă, fie pe cele de primăvară. Însă gospodarii, semănând diverse culturi, reduceau pierderile și sufereau mai puțin din cauza unei eventuale insuficiențe de produse alimentare [223, p. 74].

Datele din *tabelul A.1.13.* prezintă randamentul culturilor graminee în 1863 și servesc drept mărturie faptului că coloniștii dădeau prioritate cerealelor de primăvară (arnăut, ghirca, orz, ovăz, porumb). Conform informației vizate, în 1863, cele mai bune roade s-au obținut la porumb (raportul dintre cantitatea însămânțată și cea recoltată era de 1 la 9), mei (6,17) și ovăz (6). Recoltele de grâu de toamnă (1,76) și secară (2,48) au fost modeste, fiind influențate de insuficiența de precipitații atmosferice [221, p. 377].

Potrivit datelor colectate de către inspectorul colonial în 1863, venitul de pe o desetină se prezenta în felul următor: grâu – 10 ruble și 10 copeici argint, orz – 9 ruble, secară – 6 ruble și 20

copeici, în – 14 ruble, ovăz – 9 ruble, cartofi – 19 ruble [224, p. 515-516]. De aici rezultă că cele mai mari venituri se obțineau de pe desetina cultivată cu cartofi și în, iar cele mai mici – la cultivarea unei desetine cu orz, ovăz și secară.

Roadele oscilau cu precădere în funcție de condițiile climaterice. Analiza datelor privind roadele din anii 1850-1859 ilustrează acest fapt cu deosebită pregnanță. În anii favorabili, indicii vizând recolta înregistrau cifre de 5 ori mai mari decât cantitatea însămânțată (a se vedea *tabelul A.1.14.*).

Din informația de mai sus observăm că cele mai mari roade au fost obținute în anii 1850, 1852, 1857, 1858 și 1859, iar cele mai mici – în 1851, 1854 și 1855 [224, p. 515-516].

După calculele lui I. Anțupov, în 1854 cantitatea netă de cereale recoltate (fără cantitatea de boabe semănate) constituia în regiunea Basarabia 2 cetverturi pe cap de locuitor, în satele coloniștilor transdanubieni – mai mult de 8 cetverturi, la germani – 3,3, la cazacii dunăreni – 1,2, la țăranii statului – 1 cetvert [196, p. 27].

În primii ani de la înființarea coloniilor obștea acumula, din inițiativă proprie, rezerve de cereale și semințe în caz de secetă. În acest scop se utilizau hambarele. Prin decretul din 1822 au fost instituite magazine în 41 gubernii ale Rusiei. În Basarabia, Regulamentul privind aprovizionarea țăranilor cu produse alimentare a fost publicat la 16 martie 1843. În consecință, în regiunea dată a fost creată o rețea de magazine [256, p. 100-101]. În 1861, numărul lor se cifra în coloniile germane la 20, iar în 1862 la 21. Contribuabilii erau obligați să depună anual câte 4 garneți⁴ de secară și jumătate de garneț de cereale de primăvară (a se vedea în *tabelul A.1.15.* statistica oficială privind cerealele din magazinele de aprovizionare (1 ianuarie 1862 și 1 ianuarie 1863)) [223, p. 75].

Raportând cantitatea însămânțată și cea recoltată la numărul coloniștilor (1861 – 27299 și 1862 – 28812), reiese că fiecărui colonist îi revenea mai mult de 1 cetvert de cereale la însămânțare și 3 la recoltare; însă, în realitate, conform opiniei inspectorului colonial, ultimele cifre trebuiau să fie mai mari, deoarece gospodarii erau predispuși să ascundă datele reale și marea lor majoritate nu treieră întreaga roadă din anul respectiv. În afară de aceasta, din cauza secetei, ambii ani nu s-au numărat printre cei mai roditori. Recolta de toamnă a fost în 1861 de aproape 3 cetverturi, dar în 1862 cu greu a depășit cantitatea însămânțată; cea de primăvară, în schimb, în 1861 a depășit-o mai mult de 3,5 ori, în timp ce în 1862 randamentul a constituit mai puțin de 2,5 cetverturi la un cetvert din cantitatea însămânțată [223, 74-75].

⁴1 garneț = 1/8 de cetveric

La fel ca și în alte comunități, în așezările germane, înzestrarea cu unelte agricole constituia un indice al bunăstării gospodăriilor. Inițial, pentru prelucrarea pământului, țăranii utilizau plugul din lemn cu un brăzdar din fier; cu grape din lemn se grăpa [152, p. 74]. Coloniștii germani erau asigurați satisfăcător cu inventar agricol (a se vedea date privind utilajul agricol pentru anii 1827, 1828, 1831 în *tabelul A.1.16.*). Unei familii îi revenea, în medie, câte o căruță. Doar un număr mic de familii nu dispunea de pluguri și boroane.

În anii '40 ai sec XIX germanii se numără printre pionierii care au pus în aplicare plugul din fier, pentru prelucrarea pământului extrem de dificil. Semănatul și alte lucrări agricole erau îndeplinite manual [152, p. 74]. În anul 1860, coloniștii germani aveau în proprietate 2782 pluguri și 4633 boroane, fiecărei gospodării revenindu-i mai mult de un plug și 2 boroane [224, p. 516]. Mijloacele tehnice avansate ca plugul cu 3 brăzdare și semănătoare începe să fie folosit din anii '60 [207, p. 20], iar semănătorile și secerătorile apar în gospodăriile germanilor în anii '70 ai sec. al XIX-lea și ocupă tot mai frecvent locul secerii și coasei, întrebuințate anterior. O perioadă de timp, pentru detașarea boabelor de spic era utilizat îmblăciul, ulterior s-a aplicat treieratul cu ajutorul cailor (spicele erau "călcate" de către cai). La începutul anilor '50 [152, p. 74] ai sec. XIX (după U. Schmidt 1849) [180, p. 173] au apărut pietrele de hărmanit cu zimți pentru treierat, care erau trase de către cai. În unele cazuri, acest procedeu a fost întrebuințat până la repatriere. Mașinile de recoltat roada, precum și vânturătorile pentru separarea boabelor de pleavă au marcat momentul de cotitură în producția agricolă a localităților germane. Până atunci se foloseau lopeți pentru vânturat (cerealele erau "aruncate" pentru ca vântul să separe pleava de boabe) [152, p. 74-75]. Primele mașini de treierat erau puse în funcțiune de locomobile, care erau acționate cu aburi. În calitate de combustibil erau utilizate paie [180, p. 173].

La capitolul înzestrare cu echipament agricol evoluat, în sudul Basarabiei, se evidențiau țăranii din județul Akkerman, unde la începutul anilor '70 mai mult de jumătate din pluguri erau modernizate. Cel mai mare procentaj de tehnologie perfecționată se înregistra la țăranii germani (a se vedea *tabelul A.1.17.*) [199, p. 108].

Implementarea tehnicii noi a dus la ridicarea productivității muncii în agricultură. Prin utilizarea noilor tehnologii putea fi câștigat mult timp pentru a cultiva grâul de toamnă. Începând cu anii '80 ai secolului XIX, semănăturile de toamnă încep să câștige tot mai mult teren în raport cu cele de primăvară. Din acel moment se putea profita pe deplin de umiditatea iernii pentru a evita recoltele slabe [152, 74-75]. Informația din *tabelul A.1.18.* privind semănăturile de toamnă din volostele din județul Akkerman, populate de etnicii vizați și pe care o considerăm reprezentativă pentru întreaga comunitate germană din sudul Basarabiei, ilustrează concludent teza dată [32, f. 1-1 verso].

Motivul de bază de ce germanii evitau cultivarea masivă a grâului de toamnă rezidă din faptul că până la aplicarea pietrelor de hărmanit, treieratul era anevoios și necesita mai mult timp. După aceea trebuia strâns porumbul, iar însămânțarea grâului de toamnă se realiza abia la sfârșitul lunii octombrie. Însămânțarea târzie avea drept rezultat o roadă proastă. De aceea, ca bază pentru coacerea pâinii se întrebuița inițial doar grâul de primăvară [188, p. 55].

Tabelul A.1.19. relevă o imagine aproximativă a amplorii cultivării cerealelor de toamnă. Informațiile, care se referă la cantitatea de cereale ce urma să fie recoltată de pe o desetină fiscală în 1896, în unele localități germane din sudul Basarabiei, au fost colectate de zemstva gubernială [33, f. 10-26].

O constatare esențială ce rezultă din datele conținute în *tabelul A.1.19.* este o disproporție nesemnificativă în ierarhia gramineelor. În timp ce în unele sate cerealele de toamnă predominau în raport cu cele de primăvară, în altele, dimpotrivă, continuau să fie semănate pe larg cele de primăvară. Totuși, implementarea noilor tehnologii în sectorul agrar s-a sincronizat cu trecerea treptată la cultivarea cerealelor de toamnă. Într-o situație precară se afla cultivarea porumbului. Seceta avea, de regulă, repercusiuni, în primul rând, asupra acestei culturi. Cele mai mari roade, în medie, la o desetină de culturi cerealiere din grupul de localități examinate, se preconizau în satele Seimeni (21,7 puduri) și Eigenheim (17,5) din volostea Eigenheim; în Leipzig (16,5) din volostea Klöstitz și în Brienne (14,3) din volostea Arțiz. Roade mai mici se prevedeau, în medie, în satele Klöstitz (3,8) și Hoffnungstal (6,3) din volostea Klöstitz; în Freudenfeld (4,7) din volostea Ivanovca Rusă; în Arțizul Nou (5,9) din volostea Arțiz.

Din anexa menționată se vede că, în 1896, din 19 sate cu populație germană, în 6 nu au fost prezentate informații referitoare la 2 culturi cerealiere de primăvară (ovăz și porumb). În cele 19 sate, roade mai mari se prevedeau, în medie, la culturile de toamnă (grâu – 10 puduri de pe o desetină, secară – 10,1). Dintre culturile de primăvară, roade mai mari urmau să fie recoltate, în medie, la ovăz (9,1) și orz (10). Roade puțin mai mici se așteptau la grâul de primăvară (8,65) și porumb (8). Excepție fac roadele mari ce urmau să fie recoltate la culturile de primăvară în satele Seimeni (grâu de primăvară – 20 puduri, orz – 30, ovăz – 30, porumb – 30) și Eigenheim (orz – 20, ovăz – 30, porumb – 25).

Extinderea suprafețelor însămânțate, evoluția în domeniul agrotehnic, dar și posibilitatea de a comercializa produsele agricole au creat din a doua jumătate a sec. al XIX-lea premise pentru dezvoltarea unei agriculturi intensive. Culturile cerealiere ocupau, de regulă, două treimi din suprafață arabilă. Conform opiniei cercetătoarei U. Schmidt, de la finele sec. al XIX-lea se practica asolamentul cu 3 câmpuri, pe care se semănau: 1. porumb, floarea soarelui, 2. grâu de primăvară, orz, ovăz, plante oleaginoase, mai târziu soia, 3. grâu de toamnă [180, p. 176]. L.S.

Berg notează că în localitățile germane se utiliza asolamentul cu patru câmpuri (țelină – cereale de toamnă – cartof – cereale de primăvară). Informația dată se referă la începutul sec. XX [205, p. 151].

Cartoful era cunoscut în Moldova de Est înainte de anexarea regiunii date. Însă această cultură cere umezeală din abundență. În Bugeac, unde cădeau puține precipitații atmosferice, cultivarea cartofului necesita o anumită pricepere. Venind dintr-o regiune unde se cultiva intens cartoful, germanii au încercat să-l adapteze la condițiile climaterice din sudul regiunii. Bulgarii și găgăuzii au preluat practica cultivării cartofului de la vecinii lor – coloniștii germani [255, p. 45]. Importanța cartofului era determinată de efectul său multilateral. El era folosit în alimentația curentă a familiei. Valoarea lui sporea, în special, în anii nefavorabili pentru culturile cerealiere [199, p. 173]. Cartoful, de asemenea, reprezenta un izvor de venit, de pe o desetină cultivată cu cartofi, în 1860, obținându-se 19 ruble argint [224, p. 516].

În condițiile climaterice favorabile ale sudului Basarabiei, în coloniile germane, paralel cu cultivarea cerealelor, creșteau suprafețele plantate cu viță-de-vie. După anexarea Moldovei de Est, în apropierea Nistrului și Dunării au rămas de la turci mai multe terenuri cu plantații de viță-de-vie. O parte a viilor din zona nistreană (1332 plantații) au fost distribuite unor proprietari particulari, celelalte 665 au rămas în proprietatea statului, fiind date în arendă. Însă din cauza atitudinii neglijente a arendașilor, viile rămase în proprietatea statului se aflau într-o stare precară [217, p. 260]. Autoritățile ruse căutau soluții pentru redresarea situației. Se conta și pe coloniștii germani. Din cronicile timpurii ale coloniilor germane reiese că locuitorii lor au plantat vița-de-vie chiar în perioada incipientă de existență a acestor sate. Însă pentru ei viticultura era o ramură secundară [166, p. 104]. Guvernul rus miza pe specialiști experimentați, care urmau să pună bazele unei viticulturi performante. La invitația administrației ruse, în Basarabia a sosit un grup de viticultori, care, în 1822, lângă limanul Nistrului, au fondat colonia Șaba. Locuitorii acestei colonii practicau viticultura ca ramură agricolă de bază. Ei au preluat viile rămase în paragină, care trebuiau irigate temeinic, pentru a li se ridica nivelul de productivitate. Printre acești coloniști se evidențiază ilustrul învățat botanist, L.-V. Tardan. Grație eforturilor lui L.-V. Tardan și altor coloniști elvețieni, viticultorii au depășit greutățile de care s-au ciocnit inițial: ridicarea nivelului de cultivare a viței-de-vie, lipsa teascurilor, beciurilor și butoaielor, necesare pentru producerea și păstrarea vinului de calitate. Colonia Șaba urma să devină un centru important de viticultură și vinificație.

În 1823, coloniștii (15 capi de familie și celibatari) au plantat 60 mii de butași de soiuri franceze, portugheze etc. de calitate superioară. Însă atât înghețurile de iarnă, cât și seceta din vara anului 1824 au avut un impact negativ asupra plantelor, dar și vitele din împrejurimi, în

condițiile lipsei de hrană, au provocat distrugerii în viile elvețienilor. Astfel, locuitorii Șabei n-au avut posibilitatea să producă vin, strugurii culeși fiind comercializați.

În 1824, coloniștii au plantat din nou 60 mii de butași și au produs și realizat 2900 vedre de vin. La finele anului 1825, numărul lor se cifra deja la 104 mii. Familia lui L.-V. Tardan avea în posesie 25 mii de butuci [217, p. 260-261].

În coloniile germane, de asemenea, se înregistrează o creștere a plantațiilor de viță-de-vie. Cercetătorul german Richard Baumgärtner menționează că, la finele anului 1825, în 18 colonii germane și în Șaba erau deja plantați 286400 butuci de viță-de-vie, inclusiv în Sărata – 67245 și în colonia elvețiană Șaba – 104000 [149, p. 33]. În 1827, în districtele Malojaroslawetz și Klöstitz (lipsesc datele cu privire la Sărata) s-au atestat 252328 de butuci de viță-de-vie [85, f. 50 verso].

Suprafața plantațiilor de vie creștea și viticultorii erau nevoiți să angajeze zilieri. Către 1850, în Șaba erau antrenați în jur de 3000 de lucrători sezonieri. Viticultorii elvețieni aprovizionau unele depozite de vin (crame) din Odesa [180, p. 182].

La finele anilor '40, în coloniile germane numărul butucilor a atins cifra de peste 1,6 mln. Inspectorul coloniilor germane, Lagorio I. F., menționa că în anii '60 ai sec. XIX, în unele localități germane, vinificația era bine dezvoltată. În special se remarcă Sărata (400 mii butuci de vie), Tarutino (397 mii), Malojaroslawetz I (290 mii), Malojaroslawetz II (286 mii) etc. [199, p. 159-160].

Elvețienii din Șaba dispuneau de material propriu pentru plantare. Ceilalți coloniști veniți din Europa Centrală au devenit viticultori, făcând uz de baza locală [195, p. 95].

Prin calitatea vinului produs, colonia Sărata, fondată în 1822, s-a evidențiat deja în 1828. În primii 10 ani de la înființare au fost plantați 280495 butași [156, p. 25]. În anii '70, suprafața destinată viticulturii a ajuns la 124 desetine. Timp de 20-22 ani se obțineau roade înalte. După aceasta, butucii erau defrișați și, timp de 2-3 ani, se cultiva porumb, grâu, ovăz, cartofi, apoi din nou se plantau butașii de viță-de-vie [197, p. 138-139].

Viticultura și vinificația coloniștilor germani a devenit o ocupație profitabilă. În 1855, în coloniile germane au fost produse 300 mii vedre de vin [199, p. 155]. La finele anilor '60 ai sec. al XIX-lea s-au înregistrat 4 mln butuci de viță-de-vie și o creștere a producției vinicole de până la 500 mii de vedre de vin [199, p. 159].

În 1860, pe o desetină erau sădiți 4000 butuci de vițe-de-vie, de la care în plantațiile vechi se obținea un venit de 12 ruble 50 cop., iar în cele noi – 30 rub. argint [224, p. 516].

Unei gospodării țărănești, îi revenea, în medie, cca 1,5 desetine de plantație [180, p. 180]. Majoritatea locuitorilor din coloniile germane aveau suprafețe mici de vie. În unele localități

germane nu erau viticultori, populația preferând să cumpere vin de la cei care practicau intens această ocupație. În localitatea Șaba de cele mai mari suprafețe de viță-de-vie dispuneau în anii '90 ai sec. al XIX-lea: Buxel – 70 des., Tardan K. K. – 35 des., Heinzelmann și Grisele – 17 des., Meier – 20 des., Hmeller – 24 des., Kurz – 35 des., Besson – 18 des., Loran – 14 des., Heinzelmann F. – 17 des., Jatou – 12 des., Margo – 14 des., Mavel – 14 des. [203, p. 152-153]

Comunitatea germană a depus eforturi în vederea ridicării nivelului productivității în ramura viticulturii și vinificației. În 1891, în Gnadental a fost înființată o asociație de vinificație în vederea sporirii eficienței acestei ramuri. Se preconiza producerea unor vinuri de calitate și comercializarea lor. În acest scop a fost creată o cramă obștească, în beciurile căreia urma să fie păstrat vinul în vederea înnobilării calității lui. De asemenea, în Sărata și Lichtental au fost întreprinse tentative de acest fel.

Se plantau atât soiuri de struguri de masă, cât și pentru producerea vinului. Dintre soiurile de struguri de masă se evidențiază Ciauș, răspândit în această zonă și în perioada anterioară. Bineînțeles, se dădea preferință cultivării soiurilor de struguri din care se producea vin. În perioada regimului țarist predominau suprafețele cultivate cu soiurile de struguri roșii, de exemplu: Schwarzer Salfiner, Zottler (Sereksia), Blauer Portugieser, Schwarzdicker, Färber, mai târziu și Bordelaiser (Bordeaux) [166, p. 105-112].

Către înc. sec. al XX-lea, localitatea Șaba continua să dețină întâietatea la capitolul vinificație. În 1900, aici a fost inaugurată o fabrică de șampanie, al cărei echipament tehnic fusese achiziționat din orașul Marseille (Franța) [180, p. 182].

Importanța viticulturii și vinificației sporea în perioada anilor secetoși. Atunci când culturile cerealiere ofereau roade slabe, pierderile erau compensate de veniturile obținute din realizarea produselor viti-vinicole.

În anii '90 ai sec. al XIX-lea viticultura a suferit pierderi mari din cauza filoxerei, adusă pe continentul european din America. La începutul sec. al XX-lea, ea a distrus aproape cu desăvârșire vița-de-vie din Basarabia. Pentru a spori rezistența împotriva filoxerei se utilizau hibrizi, obținuți prin altoirea viței-de-vie europene cu cea americană. Acest mijloc era costisitor, dar eficient. Printre cele mai răspândite soiuri de hibrizi erau: poama Zaiber, poama Cudercă și cea Tarasă. Printre promotorii viței-de-vie altoite s-au distins Johannes Kämmler din Teplitz, care, în 1905-1906, împreună cu învățătorul Immanuel Wagner au obținut 30000 butași din Avignon (Franța) și i-au distribuit cu o copeică bucata.

De menționat că și autoritățile s-au implicat în salvarea acestei ramuri. Zemstvele au susținut școlile din Akkerman (Tarutino și Seimeni), care au organizat cursuri de altoire. Participanții la cursuri urmau să-i familiarizeze pe țărani germani cu metodele de altoire a viței-

de-vie. Cursuri similare au fost ținute în Teplitz (1906), Arțiz și Lichtental (1912). Un participant la cursurile din Lichtental a transformat altoirea viței-de-vie într-o afacere. În această localitate, anual, se produceau câte 100000 butași altoiți, dintre care a patra parte era comercializată [166, p. 105-109].

În așa mod, prin eforturi comune, specialiștii, oamenii de afaceri cu suportul autorităților de stat și locale au redresat situația precară din ramura viti-vinicolă. Veniți din Centrul Europei, unde nu erau condiții naturale pentru dezvoltarea ramurii vizate, etnicii germani, preluând deprinderi de muncă în domeniu de la elvețieni și localnici, au devenit în majoritatea lor buni specialiști în ramura viti-vinicolă, care le completa substanțial veniturile, iar pentru unii dintre aceștia ea a devenit ocupație de bază.

Din cele mai vechi timpuri, în stânga Prutului se cultivau pomi fructiferi. Însă, în a doua jumătate a sec. XVIII și în sec. XIX, în Europa Centrală și Occidentală, în domeniul pomiculturii aveau loc schimbări esențiale, care nu puteau să nu influențeze și dezvoltarea ramurii respective în Basarabia. Pentru ridicarea nivelului pomiculturii din regiune, autoritățile ruse contau pe coloniștii germani, receptivi la apariția tendințelor noi în acest domeniu.

La sfârșitul anului 1825, în 19 colonii germane (cu Șaba) au fost înregistrate următoarele tipuri de pomi: meri – 5500 pomi, peri – 1761, pruni – 24886, cireși – 3769, nuci – 301, caiși – 292, sălcii – 6918, plopi – 407, salcâmi – 672 și duzi – 658, ultimii fiind utilizați, în principal, în sericicultură. Plantarea pădurilor reprezenta un imperativ, în condițiile aride din câmpia Bugeacului. Numărul copacilor “sălbatici” doar în 8 sate atingea cifra de 14012. Astfel, se poate constata că după aproximativ 10 ani de la înființarea coloniilor, iar în alte cazuri chiar după 3 ani, în pomicultură se atestă o evoluție semnificativă [149, p. 33].

Conform statisticii cu privire la anul 1827, în districtul Malojaroslawetz, compus din Kulm, Malojaroslawetz I, Malojaroslawetz II, Tarutino, Krasna, Katzbach, Fere-Champenoise I, Fere-Champenoise II și Teplitz erau 1552 livezi, în care s-au înregistrat următorii pomi fructiferi: meri – 2804 pomi, peri – 1065, pruni – 10974, vișini – 1685, nuci – 251, caiși – 756. Astfel, din 17535 de pomi fructiferi, prunii constituiau 62,5%. În coloniile date mai creșteau: duzi – 36, plopi – 15, sălcii – 4331, salcâmi – 1052. În livezile coloniștilor din districtul Klöstitz (Leipzig, Borodino, Klöstitz, Berezina, Paris, Arțizul Vechi, Arțizul Nou, Brienne) erau: meri – 1681 pomi, peri – 1006, pruni – 8644, vișini – 2199, nuci – 105, caiși – 252. Astfel, din 13 887 de pomi fructiferi, prunii constituiau 62,2%. De asemenea, în coloniile date creșteau: duzi – 10, plopi – 178, sălcii – 2367, salcâmi – 903 [85, f. 27, 28].

Dacă în 1824 coloniștii germani dețineau 21,4 mii de pomi fructiferi, atunci în 1847 numărul lor a atins cifra de aproximativ 500 mii [199, p. 159].

Printre ocupațiile auxiliare ale populației, un rol important îl juca legumicultura. Fiecare gospodărie dispunea de o grădină pe lângă casă, în care se cultivau diferite soiuri de varză, roșii, vinete, ceapă, usturoi, ardei, țelină etc. Pe malurile râurilor se întindeau grădini de zarzavaturi. Comunitățile practicau arendarea grădinilor. Un alt tip de grădinărit îl constituiau bostănăriile, fiind supravegheate de paznici, cultivate cu: pepene verde și galben, dovlecei și castraveți [180, p. 175].

Analiza *tabelelor A.1.20. și A.1.21.* privind culturile boboase ne permite să constatăm că, în 1827, în districtul Malojaroslawetz au fost utilizate 126 cetverturi și 3 cetverici pentru însămânțare, recoltându-se 171 cetverturi și 9 cetverici. Roada de mazăre a fost mai bună, obținându-se o cantitate dublă față de cea însămânțată. Roadele de linte și fasole au fost compromise, recoltându-se mai puțin decât s-a pus în pământ. Și mai slabă a fost roada în districtul Klöstitz, unde recolta n-a acoperit cantitatea de sămânță încorporată în sol. De aici rezultă că, în anii secetoși, coloniștii suportau pierderi mari. Se cereau mari eforturi pentru valorificarea pământurilor aflate într-o zonă cu puține depuneri atmosferice, unde adeseori băntuia seceta [85, f. 10, 11].

O măsură aplicată în vederea eradicării aridității o constituia mărirea suprafețelor de păduri, care contribuiau la sporirea cantității de depuneri atmosferice și la reducerea evaporării umezelii din sol. În domeniul forestier au fost depuse eforturi considerabile pentru dezvoltarea plantațiilor de pădure. În 1827, în coloniile germane (lipsește datele cu privire la Sărata), se înregistrau 786 desetine 840 stânjeni de pădure [85, f. 27, 28], iar la începutul anilor '60 – 1113,5 desetine. Pădurile se aflau, de regulă, lângă localități, dar, în unele cazuri și în interiorul lor. Spre deosebire de coloniștii bulgari, germanii nu permiteau pășunatul vitelor în păduri. Pe drumuri, de-a lungul localităților germane, erau sădiți salcâmi [223, p. 195-197].

O altă îndeletnicire de bază a devenit, în noile condiții, creșterea animalelor domestice. În perioada de stabilire a coloniștilor germani în sudul Basarabiei, fiecare familie a primit de la autorități câte o pereche de boi și o vacă [180, p. 176]. Acest minimum de vite de tracțiune era suficient pentru o familie dintr-o zonă din centrul Basarabiei, unde tradițional se prelucra pământul, care era constituit preponderent din soluri podzoliste. În condițiile sudului Basarabiei, acest număr de animale era insuficient, deoarece la deștelenirea pământului erau necesare 3-4 perechi de boi. Pentru depășirea greutăților, coloniștii își împrumutau reciproc animalele de tracțiune.

Inițial, etnicii germani acordau o atenție deosebită creșterii bovinelor. În 1818, în 13 colonii au fost înregistrate 12840 bovine. Deși în patria lor germanii preferau să utilizeze în lucrările agricole cabalinele, care erau mai mobile, în sudul Basarabiei, însă ei apelau mai puțin

la aceste animale dinamice, dar cu o forță mai redusă decât boii. Astfel, în 1818, 13 colonii germane au fost înregistrate doar 2783 cabaline, adică de cca 4,6 ori mai puțin decât numărul de bovine. În această perioadă, vităritul productiv se rezuma la satisfacerea necesităților casnice. În 1818, în coloniile germane s-au atestat 2948 porcine și doar 378 ovine. În 5 colonii germanii nu posedau nicio ovină, iar în 2 – până la 10 capete [197, p. 37].

În 1825, în coloniile germane au fost înregistrate 20366 bovine, 3752 cabaline, 1639 porcine și 5736 ovine [151, p. 32]. Numărul bovinelor s-a majorat cu 58,6 %, al cabalinelor – cu 34,8%, al ovinelor – cu 1417,5%, al porcinelor s-a redus cu 44,4%. Prin urmare, diferența dintre bovine în calitate de animale de tracțiune și cabaline a sporit. În ceea ce privește vităritul productiv, s-a mărit numărul ovinelor. În schimb, cel al porcinelor s-a redus. Unei familii îi reveneau, în medie, 16,3 animale (inclusiv 10,5 bovine, 2 cabaline, 3 ovine și doar 0,8 porcine) [151, p. 33]. Bovinele constituiau 64,4% din numărul tuturor animalelor domestice.

Dintre bovine, inițial, domina numeric bovina ucraineană de stepă, care furniza multă carne și puțin lapte [152, p. 79]. Din anii '30 ai sec. al XIX-lea apare așa-numita rasă de bovine frislandeze (bovina roșie), adusă de coloniștii germani în sec. al XVIII-lea în Imperiul Rus din Germania Centrală. Ele erau crescute, mai ales, pentru carne și lapte [107, p. 122].

În 1827, în 18 colonii germane au fost înregistrate 21154 bovine, 4174 cabaline și 6957 ovine. În Brienne lipseau oile [267, p. 188-217].

În cazul cabalinelor și ovinelor se observă o dinamică progresivă. În 1841, o familie germană dispunea, în medie, de 4 cabaline, 9 bovine și 48 oi de rasă merinos [122, p. 19]. Numărul bovinelor care reveneau unei familii s-a redus de la 10,5 capete, în 1825, la 9 capete, în 1841, iar al cabalinelor s-a dublat. În 1825, o familie posedea de 5,25 ori mai multe bovine decât cabaline, iar în 1841 – de 2,25 ori. Prin urmare, etnicii germani încep treptat să dea preferință cailor în realizarea muncilor agricole.

Tempourile de creștere a animalelor domestice erau influențate și de evenimentele politice care aveau loc în regiune. De exemplu, numărul cabalinelor din satele germane a sporit de la 4696 (1828) până la 5999 (1831), al ovinelor – de la 11901 (1828) până la 15797 (1831), al porcinelor – de la 1735 (1828) până la 1906 (1831). Pe de altă parte, în această perioadă, numărul bovinelor a avut o evoluție descendentă, reducându-se de la 20405 (1828) până la 18642 (1831) (a se vedea *tabelul A.1.22.*). În timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, țăranii din Basarabia au fost obligați să transporte încărcături pentru armata imperială. Această prestație împovărătoarea a afectat esențial numărul boilor. Calamitățile naturale aveau, de asemenea, un impact negativ asupra creșterii animalelor domestice. De exemplu, în 1831–1833, în Basarabia a bătuit seceta care a afectat grav în coloniile germane această ramură agricolă [197, p. 37-38].

În primele decenii după anexare, în câmpia din sudul Basarabiei existau cășle – cătune provizorii, locuitorii cărora se ocupau, în special, de creșterea animalelor domestice. Ele erau specializate, mai cu seamă, în creșterea ovinelor, dar într-o măsură mai mică și a cabalinelor și bovinelor. Spre exemplu, în anii 1821-1825 pe moșia coloniei germane Katzbach existau 2 chășle, în care erau întreținute 30 cabaline, 216 bovine și în jur de 1000 ovine. În cășle se construiau locuințe pentru oameni și țarcuri pentru vite. Câșlarii arendau pășuni, angajând ciobani din rândurile țăranilor de stat, mic-burghezilor și coloniștilor. În 1825–1826, pe moșia coloniei Klöstitz existau 2 cășle. Cășle s-au înregistrat și în coloniile Paris, Brienne, Teplitz [197, p. 115].

Conform datelor Comitetului statistic al regiunii Basarabia, în anul 1861 coloniștii germani dispuneau de 14775 cabaline, 25499 bovine, 41577 ovi-caprine și 5213 porcine (a se vedea *tabelul A.1.23.*) [223, p. 75]. Aceste date sunt, în cazul unor animale domestice, mai mari decât cele furnizate de A. Zașciuk pentru anul 1860: cabaline – 12831, bovine – 24479 (inclusiv 1126 de lucru) și 51030 ovine. Lipsesc datele privitor la caprine și porcine și este indicat un număr mai redus de cabaline și bovine. Totodată, numărul ovinelor indicat de A. Zașciuk este cu mult mai ridicat decât cel menționat în statistica oficială. Unei persoane din satele germane îi reveneau mai mult de trei animale (câte 2 ovine, o bovină și câte o cabalină la două persoane). Se observă o creștere a ponderii cabalinelor între animalele de tracțiune. Prin urmare, cea mai mare parte a bovinelor avea un caracter productiv. A. Zașciuk mai face încă o observație importantă: având în vedere faptul că din numărul animalelor de tracțiune erau utilizați 12787 cai și 1126 boi, cu fiecare animal din această categorie se prelucrau mai mult de 3 desetine de pământ [224, p. 517].

Din 1861 până în 1875, numărul animalelor domestice (cabaline, bovine, ovi-caprine) aflate în posesia etnicilor germani a sporit de la 81851 până la 124606 capete (a se vedea *tabelul A.1.24.*) [218, p. 93-109]. Astfel, pe parcursul a 14 ani numărul animalelor domestice din localitățile populate de etnicii germani, s-a mărit cu 42755 capete, sau cu 52,2%.

În această perioadă se observă o majorare mai accelerată a numărului cabalinelor față de bovine. Numărul cabalinelor a crescut de la 14775 în 1861 până la 23459 în 1875, sporul constituind 8684 capete, ori 58,8%, rata anuală medie de creștere fiind de aproximativ 620 capete, sau 4,2%. În același interval, numărul bovinelor a crescut de la 25499 (1861) până la 32668 capete (1875), alcătuind un spor de 7169 capete, ori 28,1%. Rata anuală medie de creștere a bovinelor în perioada dată a constituit 512 capete, ori 2%. Prin urmare, tempoul de creștere a cabalinelor a fost de peste 2 ori mai mare decât a bovinelor.

Însă dinamica a fost neuniformă. Sporul cabalinelor în perioada 1861-1862 a constituit 805 capete (5,4%), în 1862-1870 – 581 (3,7%), în 1870-1875 – 7298 (45,15%). În cazul bovinelor, procesul dat a fost mai oscilant. În perioada 1861–1862, sporul bovinelor a fost de 2 007 capete (7,9%), în 1862-1870 – cu 4435 (16,12%) mai puțin. Iar din 1870 până în 1875, numărul bovinelor s-a mărit cu 9597 capete, ori cu 41,6%. Aceste fluctuații s-ar putea datora unor inexactități la colectarea informațiilor de A. Egunov, dar și faptului că în perioada 1870–1875 au fost fondate noi localități germane.

Numărul ovinelor a avansat de la 41522 capete în 1861 până la 43647 în 1862, înregistrând un spor de 2125 capete (5,1%). În rândul celor cu lână subțire se observă o dinamică progresivă, numărul lor crescând de la 13938 capete în 1861 până la 15823 în anul următor, sporul constituind 1885, ori 13,5%. Deși numărul ovinelor simple era mai mare decât cel al oilor cu lână subțire, sporul lor a fost mai mic. Din 1861 până în 1862, numărul ovinelor simple s-a mărit de la 27584 până la 27824, adică doar cu 240 capete, sau cu 0,9%. Această tendință denotă un interes vădit față de ovinele cu lână subțire, care furnizau materie primă pentru industria textilă.

În 1882 au fost înregistrate 26405 cabaline în județul Akkerman, inclusiv 3915 mânji, tineretul constituind 14,8% (a se vedea *tabelul A.1.25.*). Prezența acestora a contribuit semnificativ la creșterea numărului cabalinelor. La 3361 (68,4%) gospodării germane reveneau 26405 cabaline [31, f. 46-65]. O gospodărie posedea, în medie, 7,8 cabaline. În 7 sate toate familiile erau asigurate cu cai.

În rândul etnicilor germani erau proprietari de pământ care se ocupau de creșterea cailor de prăsilă. La începutul anilor '80 ai sec. al XIX-lea, o bună parte din resursele funciare deținute de latifundiarii germani din județul Akkerman erau destinate creșterii cailor, prin urmare predominau suprafețele de pășune și fânează. Spre exemplu, Friedrich Bodamer avea în posesie 1800 desetine, dintre care doar 500 desetine erau destinate culturilor agricole și era proprietarul a 148 cai. Pe locul doi se situa G. Gerstenberger cu 114 cai, deținând 1583 desetine, dintre care doar 350 desetine erau arabile. Urmău: Adolf Hoffmann cu 81 de cai, care posedea 550 desetine și arenda 500 desetine, dintre care 30 erau folosite pentru semănături; Johann Bodamer avea în posesie 49 cai, o suprafață de 1990 desetine, dintre care 800 se utilizau pentru semănături; Michael Krieger dispunea de 43 cai, era proprietarul a 402 desetine, dintre care 100 erau arabile și Andreas Bodamer, care deținea 38 cai și o suprafață de 638 desetine, dintre care cea mai mare parte (400 desetine) era alocată pentru semănături [31, f. 58-59].

Dezvoltarea economică a coloniilor germane s-a încadrat organic în evoluția economică a Basarabiei, în general, și a Bugeacului, în particular. Etnicii germani au contribuit de rând cu coloniștii din Balcani la transformarea Bugeacului într-o regiune de agricultură intensivă,

orientată spre piață. Grație faptului că germanii posedau mari terenuri agricole, iar coloniile lor se aflau în apropierea unor porturi importante de la Dunăre (Ismail, Chilia) și Marea Neagră (în special Odesa), ei au avut posibilitatea de a-și fonda mari gospodării orientate la cerințele pieții.

3.2. Relațiile agrare

Legislația imperială vizând coloniștii din Imperiul Rus a fost racordată la caracteristicile specifice ale acestora. Imperiul Rus a invitat în noile ținuturi în primul rând agricultori și meșteșugari. Pentru aceștia guvernul a creat statutul de colonist.

Drepturile primare ale coloniștilor vizând migrația, orânduirea lor de mai departe, statutul de colonist, erau perfectate prin intermediul diferitor instrucțiuni, circulare ale Comitetului tutelar. În 1842, normele principale de drept au fost generalizate, completate și fixate în “Statutul cu privire la colonii”, care se referea la toți coloniștii din țară. Conform acestui cod specific, coloniștii erau considerați o categorie specială de țărani din Rusia. Statut de colonist aveau doar acele persoane care s-au așezat cu traiul fie pe pământul statului, fie pe domenii private sau pe terenuri cumpărate, care se îndeletniceau cu agricultura sau practicau o meserie considerată necesară într-o localitate rurală: cea de croitor, cizmar, dulgher, fierar, olar, țesător și zidar. Devenind colonist, străinul se angaja să respecte regulile interne ale coloniei și să depună jurământul de supușenie Rusiei. Dacă colonistul își schimba pătura socială, pleca peste hotarele țării sau era izgonit din comunitatea rurală, el era privat de privilegii.

Coloniștilor li se oferea dreptul de cetățean nu numai în colonii, dar și pe teritoriul întregii țări. Ei aveau dreptul să vândă, să cumpere sau să lase prin moștenire averea proprie, să practice comerțul, să procure pământ, să organizeze piețe pe teritoriul coloniei, să intre în gilde și bresle, să încheie contracte, cu acordul autorităților locale etc. [197, p. 39-40].

Dacă coloniștii din regiunea Volgăi au fost înzestrați cu 30 desetine de pământ, fapt care în practică s-a dovedit a fi insuficient din cauza sporirii numărului populației, atunci în sudul Rusiei s-a ținut cont de această deficiență, ei beneficiind de o situație mai favorabilă. Astfel, menoniților, de exemplu, în 1787 li s-au acordat câte 65 desetine pentru fiecare familie (suprafață record), iar germanilor din Basarabia – 60 desetine. Formele de întrebuințare a pământului, de asemenea, au evoluat de la stabilirea cu traiul a primilor germani în Imperiu (în regiunea Volgăi) [160, p. 62]. Varianta optimă aplicată în Basarabia a fost preluată de la menoniți. La menoniți, pământul aparținea tuturor membrilor comunității. Spre deosebire de sistemul tradițional rus “Mir”, potrivit căruia, după moartea deținătorului, parcelele de pământ

sunt întoarse comunității, fiind periodic re-repartizate numărului de suflete de gen masculin din sat, la menoniți exista un drept de utilizare personal-sucesoral al capului familiei asupra unei gospodării și cotei de teren care-i aparține, independent de numărul membrilor familiei. Acest model corespundea principiilor legii cu privire la colonizare din 19 martie 1764, care vedea în utilizarea personal-sucesorală forța motrice a succesului economic. Din această organizare comunal-agrară făcea parte și minoratul, adică mezinul moștenea gospodăria, care era indivizibilă [180, p. 108].

Majoritatea populației germane din Basarabia era organizată în obști sătești, ce reprezentau o colectivitate formată din familii individuale, stabilite pe un teritoriu – satul – care avea un hotar, unde imașurile, apele, pădurile erau stăpânite în devălmășie, iar individual (pe gospodării) – vatra de casă, ogorul, fâneața. Datorită stăpânirii în comun a bunurilor obștii s-au constituit diferite solidarități la nivel familial sau de vecinătate, cu scopul păstrării în stăpânire comună a pământului productiv și de a preîntâmpina înstrăinarea lui pe diverse căi, mai ales prin vânzare-cumpărare. Solidaritatea obștii s-a manifestat, mai cu seamă, la nivel administrativ, ea funcționând ca un organism autonom în acest sens, reprezentând satul (colonia) în raport cu regiunea/Imperiul. Acest aspect era condiționat de relațiile agrare dintre stat și colonii: vistieria a dat pământul în gestiunea comunității, care urma să plătească impozitele respective. Fiecare familie a fost înzestrată cu un teren pentru curte, pe care aceasta își ridica casa, construcțiile agricole, își amenaja terenul pentru treierat și avea dreptul să utilizeze pământul din fondul funciar al obștii. De competența ei depindea împărțirea resurselor funciare în câmpuri pentru grâul de primăvară, de iarnă, țelină, țarină și pășune. Comunitatea avea dreptul să transmită loturile bătrânilor și celor plecați din colonie unor persoane înstărite, ce garantau achitarea impozitelor. Obștea gestiona, de asemenea, loturile pentru legumicultură, pășunile și terenurile destinate întemeierii unor noi curți. Comunitatea reglementa exploatarea pășunilor în felul următor: coloniștii fără loturi aveau dreptul de a paște nu mai mult de 2-3 vite mari, iar proprietarii cu mai multe vite plăteau o dare suplimentară în fondul financiar al comunității [109, p. 39]. Surplusul de pământ din cadrul obștii era dat în arendă, în scopul obținerii unor venituri suplimentare [86, f. 6,12] (a se vedea *tabelul A.1.26.*).

Coloniștii germani se divizau din punct de vedere al bunăstării sociale în cei ce dețineau gospodării și cei ce nu aveau gospodării. Cei cu gospodării dispuneau de pământ arabil, fâneață, curte, brațe de muncă, vite de tracțiune, inventarul agricol necesar în activitatea de producție. Un colonist fără gospodărie putea să dețină o casă și un lot mic pe lângă casă [197, p. 70]. În 1827, în districtele Malojaroslawetz și Klöstitz, 318 (adică 16 %) din totalul de 1933 familii nu dispuneau de gospodării [85, f. 27-28]. Odată cu avansarea numerică a populației creștea

ponderea familiilor fără pământ. În anii '60 ai sec. XIX, 2654 din 4936 familii (53%) nu aveau gospodării, adică nu dețineau terenuri agricole și fâneată.

Aceste informații se referă la cele 24 de colonii întemeiate în perioada 1814–1842 pe pământul statului, în care la începutul anilor '70 numărul familiilor înzestrate cu pământ nu se schimbaseră din momentul întemeierii lor. Conform opiniei lui I. A. Anțupov, un așa număr de familii fără gospodării nu se întâlnește la alte categorii de țărani din sudul Basarabiei. Bineînțeles, apare întrebarea privind venitul celor 2654 familii ce nu dețineau gospodării. O mică parte rămâneau în colonie, utilizând doar lotul de lângă casă. Ceilalți fie practicau meseriile, fie arendau pământul de la alți coloniști (cu terenuri agricole) sau de la proprietarii funciari din vecinătate. Însă cea mai mare parte a coloniștilor de acest fel plecau din localitatea de origine, creând „tovărășii” (în care intrau și alte categorii de țărani sau mic-burghezi), în scopul procurării sau arendării pământului. Unele dintre aceste așezări apăreau, apoi dispăreau, odată cu expirarea termenului contractului de arendă. Un număr nesemnificativ de coloniști arendau pământ de la coloniștii înstăriți: Bodamer, Hopp, Renz etc. În fine, o parte din coloniștii fără lot, devenind proletari, lucrau în calitate de argați la proprietarii funciari.

Situația social-economică a coloniștilor fără lot era incertă. În coloniile primare ei nu erau excluși din listele de revizie, dar cei ce se aflau pe pământul altor proprietari particulari ca dijmași erau obligați să plătească arenda și să îndeplinească prestațiile de muncă [197, p. 70-71].

După expirarea termenului de grație, coloniștii erau obligați să achite un șir de impozite și să efectueze prestații de muncă. Dările se divizau în comunale, locale și în folosul vistieriei statului.

Izvoarele de arhivă relevă procedura de încasare a impozitelor la finele anilor '20 ai sec. al XIX-lea. La achitarea dărilor funciare de către colonia, care avea pământ în proprietate, erau obligați să participe toți agricultorii, meșteșugarii, lucrătorii, care activau în cadrul coloniei, cât și în afara ei. Însă starea socială a imigranților străini din fiecare colonie era inegală, deoarece unele familii sufereau mai mult decât altele din cauza deceselor și bolilor, iar mai multe gospodării, din cauza molimelor în rândul vitelor și din alte motive, nu erau amenajate corespunzător. De aceea era imposibil ca toate familiile să plătească dările în mod egal, comunității încredințându-i-se determinarea cotei de contribuție a fiecărei familii [86, f. 6-9].

Conform decretului Senatului Guvernant din 27 septembrie 1806, începutul termenului de grație se calcula din momentul stabilirii cu traiul. Dările în vistierie se plăteau, de obicei, pentru o jumătate de an. Perioada de grație se consideră din momentul când coloniștii s-au adresat prima dată cu rugămintea să primească loc de trai, iar începutul achitării dărilor coincidea cu începutul primei jumătăți de an de după încheierea termenului de scutire de impozite. Transferul

unui colonist în alt loc nu putea servi drept pretext pentru prelungirea termenului de grație. Fiecare colonie trebuia să achite toate dările în cadrul obștii, în care erau incluse toate gospodăriile, care efectuau plățile dărilor și în general toți coloniștii apti de muncă din localitatea dată. Repartizarea achitării dărilor pe familii sau pe lucrători se efectua în cadrul adunării generale a comunității, luând în considerație posibilitățile fiecărui colonist. Impozitul funciar se calcula în corespundere cu numărul de bărbați din colonie. Dacă se întâmpla că în timpul repartizării dărilor nu era posibil de perceput impozitele respective de la toți coloniștii, atunci comunitatea avea dreptul să apeleze la lucrători din afara coloniei, interzicându-li-se eliberarea documentelor respective pentru a lucra în altă parte până la lichidarea restanțelor la plata impozitelor. În general, persoana incapabilă să-și onoreze obligațiile, se trimitea la lucru la un proprietar înstărit, capabil să achite dările acestuia. În fond, în caz dacă, din motive obiective, cineva nu putea plăti dările la timp, comunitatea avea dreptul să amâne achitarea lor pentru un anumit termen, urmând ca datornicul să lichideze restanțele într-un termen stabilit de ambele părți [86, f. 6-9].

Pornind de la caracterul fragmentar, episodic al izvoarelor referitoare la sistemul de impozite, în continuare, vom vărsa lumina asupra acestui aspect.

Impozitele locale (județene) erau achitate de rând cu reprezentanții celorlalte categorii sociale. Aici menționăm taxele pentru întreținerea poliției și poștei.

În cazul impozitelor comunale distingem: întreținerea administrației coloniale, întreținerea preoților, precum și acumularea alocațiilor pentru deplasarea lor în colonii, salarizarea și întreținerea învățătorilor, salarizarea pretorilor de district, primarilor sătești și asesorilor, întreținerea deputaților Comitetului tutelar care se ocupau de chestiunile juridice și reclamațiile coloniștilor, salarizarea ciobanilor comunității.

Printre impozitele în folosul vistieriei erau: dările pentru întreținerea autorităților (aici: cele de guvernământ și funcționarii acestora) și impozitul funciar.

Prestațiile de muncă erau de două tipuri: locale și comunale.

Cele locale erau ca la ceilalți contribuabili: construcția și repararea drumurilor, podurilor, digurilor și întreținerea căilor ferate, în funcție de distanța de la colonie; încartiruirea trupelor militare (în cazuri excepționale); punerea la dispoziție a căruțelor: a) pentru funcționarii aflați în deplasare; b) pentru escortarea deținuților; c) provizoriu pentru poștă; d) pentru persoanele private care dețineau legitimații corespunzătoare; însoțirea deținuților; întreținerea serviciului de pompieri; menținerea ordinii și curățeniei interne.

Prestațiile în folosul comunității includeau: construcția clădirilor și locuințelor pentru inspectori, punerea căruțelor și locuințelor la dispoziția funcționarilor, care erau abilitați să

viziteze și să supervizeze coloniile; transportarea neîntârziată a scrisorilor și pachetelor administrației locale [165, p. 90-100].

Conform unui document ce datează din ianuarie 1852 privind prestațiile locale de muncă efectuate de coloniști, aceștia au pus la dispoziția poliției locale 1063 căruțe, iar pentru deplasarea trupelor militare și echipelor de recruți – 1061 de căruțe. Comunitățile au contribuit cu 1296 ruble 6,5 cop. la realizarea acestor prestații. Prestațiile locale s-au ridicat în total la 2498 ruble 31 $\frac{3}{4}$ cop., fiind achitate de comunitățile din care făceau parte 9780 unități fiscale, conform ultimului recensământ fiscal [29, f. 108-112].

După expirarea termenului de grație, coloniștii nu au fost în stare să achite creditul acordat de autoritățile ruse – 1,5 mln ruble. Consiliul de Stat a decis, în noiembrie 1832, amânarea achitării datoriilor pentru un termen de 16 ani, apoi până la finele anilor '60 ai sec. al XIX-lea [197, p. 37-38].

Povara fiscală în coloniile germane, care aveau loturi mari de pământ și o producție agricolă dezvoltată, era mai ușoară în comparație cu alte categorii de țărani. Potrivit documentelor referitoare la modul de repartizare a dărilor, la mijlocul anilor '40, când expirase termenul de grație, ei achitau dările și impozitul funciar câte 9 ruble 58 copeici argint de la o familie, iar în perioada de grație – câte 4,5 copeici pentru o desetină, impozitul local – 1 rublă și 9 copeici argint de la o familie, darea pentru întreținerea administrației coloniilor – câte 21 copeici argint de la un bărbat, dări comunale speciale câte 33 copeici argint de la un bărbat. În medie, o familie care deținea o gospodărie plătea într-un an 11 ruble 60 cop.

Repartizarea impozitelor se efectua în felul următor: o familie cu lot de pământ trebuia să plătească impozitul funciar, iar bărbații apti de muncă fără pământ (între 15 și 60 de ani) – impozit pe suflet [197, p. 41].

Ca și pentru alți țărani, dările în folosul administrației regionale (guberniale) au fost introduse doar la mijlocul anilor '60, fiind egale cu 1 cop. pentru o desetină din pământul util al lotului. Impozitele specifice pentru colonii erau darea pentru întreținerea aparatului administrativ (33 cop. argint) și darea comună (18 cop.) pe cap de familie.

Către începutul anilor '70 ai sec. al XIX-lea, impozitul în folosul visteriei statului constituia cca 12 ruble argint de la familie. Suma totală a impozitului era împărțită între familii, luându-se în considerație suprafața arabilă și numărul de vite pe care le avea o familie.

De menționat că coloniștii, care îndeplineau aceste prestații, treptat erau egalați cu țăranii statului. Dar întrucât unei familii de colonist îi reveneau mai multe vite de tracțiune și ei se bucurau de o situație economică mai bună decât cea a țăranilor statului, coloniștii suportau mai ușor executarea acestor prestații. Totuși, pe timp de război și în condiții excepționale, în timpul

calamităților naturale și pentru coloniști îndeplinirea acestor prestații devenea împovărătoare [197, p. 30-31].

În anii '50-60 ai secolului al XIX-lea, încep să se formeze noi așezări pe pământ arendat sau cumpărat, fenomen apărut, în special, în urma creșterii naturale a populației în coloniile primare.

Deoarece loturile de pământ alocate de stat pentru împroprietărire erau moștenite de fiul mai mic, ceilalți descendenți de sex masculin ai familiei optau pentru însușirea unei meserii. Până la mijlocul sec. al XIX-lea, pământul coloniilor primare nu era împărțit. Divizarea loturilor era interzisă din cauza minoratului; ea a devenit specifică pentru a doua jumătate a sec. al XIX-lea, deși cazuri de fragmentare au existat și în prima jumătate a secolului respectiv. Acest fapt este menționat de mai mulți cercetători germani. Spre exemplu, până în 1855, în colonia Gnadental existaseră 80 de parcele întregi, iar în 1871 s-au atestat 48 întregi și 60 fragmentate în jumătate. În colonia Teplitz, dimpotrivă, deja în 1855, existau 48 gospodării întregi și 28 divizate în jumătate [110, p. 165].

Pe lângă rezervele de pământ nevalorificat al coroanei, care putea fi arendat sau procurat, existau, în special în sudul Basarabiei, moșii dăruite de către stat nobililor sau funcționarilor pentru merite deosebite față de Imperiu. Acestea erau prelucrate, inițial, de către zilieri sau rămâneau înțelenite. Treptat, coloniștii germani au reușit să se stabilească pe aceste domenii ca administratori, arendași principali sau arendași de rând. Proprietarii preferau să arendeze pământul unui grup de țărani, care se așezase cu traiul pe moșie [179, p. 14-15].

Încheind un contract cu moșierii, arendașii puteau influența stabilirea suprafeței pământului arendat, precum și modalitatea de achitare a taxei pentru arendă. În rest, prevederile contractului de arendă erau dictate de către proprietarii funciari (a se vedea un model de contract de arendă pentru perioada vizată în *tabelul A.1.27*).

În cazul emigrării arendașilor, benevol sau forțat, construcțiile efectuate de către ei, dar și grădinile, viile pe care le-au amenajat, reveneau, în multe cazuri, proprietarilor moșiilor. Acest lucru era stipulat în unele contracte de arendă. Necunoscând legislația în vigoare sau fiind dezorientați, coloniștii nu cereau despăgubiri pentru casele și construcțiile agricole, ridicate din mijloace proprii. Dispunând de case și plantații, prețul pământului așezării creștea atât în cazul comercializării lui, cât și al arendei pentru următorul val de arendași [159, p. 64-67].

De exemplu, în ceea ce ține de satul Josefsdorf, atât casele cât și școala aparțineau, conform contractului, negustorului din Akkerman, Alexandr Ivanovici Hoffmann. Școala a fost ridicată în 1859 din banii obștii (425 ruble) [35, f. 1 verso-4].

Din anii '40 ai sec. XIX până în 1871, sursele germane menționează despre înființarea pe terenuri arendate a 16 așezări în județul Akkerman, iar în județul Bender – despre întemeierea a 5 localități germane (a se vedea *tabelul A.1.28.*).

Prima colonie care și-a răscumpărat pământul la începutul anilor anilor '60 a fost Eigenheim. Un grup de coloniști germani a achiziționat 2883 desetine de la proprietara M. K. Mitikova. Ponderea acestei practici în perioada dată era, totuși, în ansamblu una ne semnificativă [109, p. 40].

În a doua jumătate a secolului XIX, autoritățile ruse și-au schimbat atitudinea față de coloniștii germani, lichidându-le vechile privilegii. În istoriografie este vehiculată ideea că această schimbare a survenit din cauza înrăutățirii relațiilor dintre împărații Wilhelm I și Alexandru al II-lea după războiul franco-prusian și formarea Imperiului german, în 1871 [122, p. 17]. Mai există și părerea că factorul “exemplului” în modernizarea agriculturii regiunii pe care coloniștii trebuiau să-l exercite asupra altor etnii s-a dovedit a fi practic ineficace, fiindcă comunitatea germană nu permitea infiltrarea în sânul ei a elementelor etnice eterogene [137, p. 236]. De fapt, cauza stagnării agriculturii în Basarabia și alte regiuni ale Imperiului Rus rezultă din păstrarea vechilor forme de proprietate feudală și de exploatare ineficace a resurselor funciare, din utilizarea muncii țăranilor dependenți etc. Rămânând în urmă față de țările europene avansate sub aspectul social-economic, Rusia a suferit o grea înfrângere în timpul Războiului Crimeii (1853–1856).

După pierderea prestigiului în Europa în urma Războiului Crimeii a devenit evidentă necesitatea modernizării Imperiului Rus. Toate acestea făceau necesare anumite măsuri de centralizare a vieții politice și economice a țării, unele restricții în autoadministrarea noilor provincii. În acest sens, au fost efectuate reforme, menite să restructureze sistemul politico-administrativ și social al țării. Unele reforme au influențat în mod direct statutul social al coloniștilor [114, p. 81].

La 4 iunie 1871 a fost aprobat Regulamentul privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia, care viza 71 de sate (inclusiv 24 ale etnicilor germani), fără localitățile retrocedate Principatului Moldovei în urma Păcii de la Paris din 1856 [213, p. 152]. Conform estimărilor efectuate de către autorități la 5 iunie 1871, cele 24 colonii germane înființate pe terenurile statului dispuneau de o suprafață de 134380 desetine [99, f. 14; 49, f. 68].

Conform prevederilor Regulamentului privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia, în satele germane s-a păstrat modul individual de utilizare a pământului arabil (pe gospodării), care era indivizibil. În folosință comună au rămas pădurile obștești, livezile, plantațiile și posesiunile obștești speciale, care se dădeau în arendă. În urma implementării

acestei legi, germanii deveneau țărani proprietari, fapt ce le garanta anumite libertăți în producția agricolă [265, p. 156].

Sub aspectul înzestrării funciare, coloniștii își păstrau pământul aflat în folosința lor, precum și loturile familiale. Pentru lotul primit coloniștii plăteau impozitul funciar (obrokul) câte 40 copeici pentru fiecare desetină sau câte 4 ruble 48 copeici pentru suprafața pământului care revine unei persoane [213, p. 153]. Proprietatea funciară a acestora era deja supusă impozitării: pentru un lot mai mare de 10 destine (1 desetină = 1,097 ha), se plătea o taxă anuală de 6 ruble [127, p. 48].

În decurs de 3 ani, comunității sătești i se înmâna actul de împrumut - documentul principal, conform căruia se distribuiau loturile. În el se conțineau date referitoare la numărul bărbaților, conform recensământului populației din 1858-1859, locul aflării și hotarele fostei colonii, suprafața pământului productiv și neproductiv, cantitatea surplusului funciar și utilizarea lui etc. Semnificativ în acest context era volumul plăților anuale pentru pământul pe care-l aveau țărani (fostii coloniști) în proprietate. Aceste taxe purtau denumirea de impozit funciar de stat [30, f. 8].

Pentru completarea tabloului situației descrise este necesară prezentarea unui atare document. Pentru a ilustra mersul achitării impozitului funciar după reforma din 1871 în comunitățile foștilor coloniști vom apela la o amplă informație referitoare la satul Șaba, care este reprezentativă și pentru întreaga comunitate germană. Actul de proprietate a satului atestă că, la 1 iulie 1871, erau înregistrați 156 de bărbați (conform recensământului populației din 1858-1859). Dintre aceștia, 96 dețineau 68 de gospodării cu ogoare, iar 60 nu dispuneau de resurse funciare. Fondul funciar al fostei colonii elvețiene se compunea din 3803,9 desetine de pământ productiv și 203,4 desetine de pământ neproductiv (în total 4007,3). Structura funciară a localității Șaba se compunea din terenul pe care era situat satul propriu-zis (3747,2 desetine pământ productiv și 203,4 pământ neproductiv) și o suprafață de 56,7 desetine de viță-de-vie, conform măsurărilor efectuate în 1859 [24, f. 4-4 verso]. Pe teritoriul populat se aflau viile locuitorilor or. Akkerman și suburbiei Șaba. De asemenea, biserica dispunea de 123 desetine (120 desetine se aflau în partea de sud a Șabei, iar 3 desetine în interiorul satului, pe terenurile slujitorilor bisericii). Domeniile funciare erau utilizate de către săteni în cadrul gospodăriilor, care se transmiteau urmașilor prin moștenire. Excepție făceau 30 desetine aflate sub clădirile comunității și pășunile obștii de care beneficiau toți țărani proprietari din fosta colonie. Comunitatea Șabei mai dispunea de următoarele surse de venituri (оброчные статьи): pescuitul în limanul Nistrului și arenda unei clădiri obștești în care era deschisă o cârciumă. Pentru loturile

arabile, obștea achita în termenii stabiliți impozitul funciar de stat în sumă totală de 1312 ruble 35 cop. [24, f. 5-5 verso].

După cum poate fi remarcat din *tabelul A.1.29.*, 4 țărani posedau mai mult de 80 desetine fiecare, 44 - cca 60 desetine fiecare. Câte aproximativ 30 desetine dețineau 19 proprietari, fapt ce oglindește procesul de fragmentare în jumătate a gospodăriilor. Restul dispuneau de la în jur de 6 desetine până la 0,4 desetine. Pentru o desetină se achita impozitul funciar de cca 2,9 ruble [24, f. 6-6 verso].

Țăranii au primit dreptul de a utiliza fondul funciar inserat în actul de proprietate după bunul plac, respectându-se următoarele condiții: 1. obștea distribuia domeniile aflate în posesiunea sa pe gospodării cu acordul a două treimi din membrii ei, care aveau dreptul de a vota; suma impozitului funciar pe care trebuia s-o achite obștea se împărțea între proprietari în funcție de suprafața și calitatea loturilor lor; 2. distribuirea loturilor țăranilor care făceau parte din comunitatea dată se permitea conform rezoluției semnate de două treimi ale obștii, care aveau dreptul de a vota; de asemenea, se delimita suma impozitului funciar, care urma să fie achitată pentru loturile primite.

Hotărârile comunității trebuiau certificate de intermediarii de pace și aprobate de Administrația gubernială pentru probleme țărănești. Existau unele plafoane la dreptul de proprietate în organizarea obștii pe gospodării. Persoanele care au primit actul de împrumut nu aveau dreptul să vândă timp de trei ani pământul lor decât membrilor obștii. După expirarea acestui termen se permitea efectuarea tranzacțiilor de vânzare-cumpărare prin intermediul notarului. Obștea putea să înstrăineze surplusul de pământ prin hotărârea adunării comunității, fiind certificată de intermediarul de pace. Dacă se vindeau gospodăriile, atunci noul proprietar achita impozitele corespunzătoare. Țăranilor li se permitea transmiterea loturilor prin moștenire în corespundere cu tradițiile locale [20, f. 97, 118, 120].

Foștii coloniști au avut oportunitatea de a-și răscumpăra loturile la prețuri relativ avantajoase – timp de 20 ani câte 10 ruble și 80 copeici argint pentru o desetină [68, f. 48-51].

Pe fundalul desfășurării procesului de împrumut a foștilor coloniști germani apăreau și unele coliziuni juridice. Rudele apropiate, care după acordarea actelor de împrumut nu au perfectat din punct de vedere juridic la notar cedarea gospodăriilor, ci doar prin intermediul adunării comunității sau acordurilor familiale, își revendicau loturile. Acest proces s-a declanșat spre finele anilor '70 ai sec. al XIX-lea, în special, în legătură cu creșterea prețurilor la pământ. Astfel de litigii au apărut în volostele Sărata, Arțiz, Teplitz, Paris, Krasna, Klöstitz, Tarutino, Kulm, Malojaroslawetz. Cedarea gospodăriilor de către un proprietar în folosul altui membru al obștii, precum și a taților în favoarea fiilor era decis în cadrul adunărilor obștii.

În rezolvarea litigiilor sus-menționate s-a implicat Administrația județeană pentru probleme țărănești, care a ținut cont de următoarele: 1. Resursele funciare aflate în folosința țăranilor germani din obștea sătească nu au fost delimitate de hotar, dar conform actelor de proprietate rămâneau în cadrul gospodăriilor care se transmiteau prin moștenire. 2. Țăranii utilizau, cu acordul obștii, acea cantitate de pământ care le revenea conform actului de proprietate, deși se afla în diferite locuri, în conformitate cu calitatea pământului repartizat fără dreptul de a reduce sau spori cantitatea fixată în actele de proprietate. 3. Nu a avut loc redistribuirea fondului funciar al fostelor colonii germane unde s-a păstrat modul de utilizare a pământului în cadrul obștii. Prin urmare, cedarea loturilor fără întocmirea actelor de proprietate, dar cu acordul adunării comunității la care au asistat intermediarii de pace se considera legală. Mai ales că actul de cedare a fost aprobat de către cei care se deziceau de gospodărie, semnând deciziile luate în cadrul adunării respective. De remarcat, că o parte din cei care s-au dezis de loturile familiale au emigrat în America [26, f. 1-15].

Regulamentul din 1871 stipula anumite drepturi și privilegii care nu le-au fost acordate țăranilor. Astfel, timp de 10 ani, foștii coloniști erau scutiți de încartiruirea unităților militare în trecere. De asemenea, lor li se oferea posibilitatea de a face parte din 2 pături sociale – țărani proprietari și orășeni (mic-burhezi) ceea ce constituia o oportunitate pentru activitatea de antreprenariat: inaugurarea întreprinderilor industriale și comerciale, rămânând în vechea stare socială. În acest caz se beneficia de avantajele ambelor categorii, se achitau taxele și se îndeplineau prestațiile pentru fiecare dintre ele în parte.

Privilegiul vizând scutirea de serviciul militar se păstra pâna la emiterea unei legi în acest sens [20, f. 30]. Din 1874, foștii coloniști germani sunt obligați de a-și satisface serviciul militar, care dura 4-6 ani. În fiecare localitate se recruta un anumit număr de tineri apți pentru serviciu în armată. În cazul când într-o localitate erau mai mulți tineri decât numărul obligatoriu pentru recrutare, atunci se apela la procedura de tragere la sorți. În timpul satisfacerii serviciului militar recruții profitau de un concediu scurt de a-și revedea rudele. Dacă recrutul își făcea serviciul militar departe de baștină, el era privat de acest concediu [168, p. 34].

Guvernul a anticipat un eventual val de nemulțumiri din motivul lichidării vechilor privilegii, din care cauză a inclus în Regulament un articol prin care se acorda timp de 10 ani dreptul de a renunța la cetățenia rusă și de a pleca peste hotare cu averea și capitalul acumulat [20, f. 30].

Promulgarea legii privind împrăștierea coloniștilor (1871) însă nu a condus la înzestrarea cu pământ a acelor germani care nu dețineau gospodării, dar au declanșat alte procese de ordin social. Așadar, după aplicarea prevederilor Regulamentului din 4 iunie 1871, în sânul

comunității germane a continuat practicarea arendării terenurilor de către tovarășii germane de la marii latifundiari (a se vedea modele de contract de arendă pentru finele anilor '70 ai sec. al XIX-lea în *tabelele A.1.30. și A.1.31.*) [159, p. 64-67].

Procurarea loturilor agricole de către etnicii germani a devenit posibilă, mai cu seamă, în perioada de după reformă agrară. La un moment dat, tuturor arendașilor germani li se făcea oferta de a cumpăra pământul vizat. O motivare deosebită pentru vânzători era sporirea prețurilor asupra pământurilor (a se vedea *tabelul A.1.32.*).

Arendarea era, firește, mai avantajoasă. În 1861, o desetină costa 1,50 ruble, adică 60 ruble pentru 40 desetine. La acel moment, 1 pud de grâu costa 40 copeici. La o roadă reușită se obțineau 20 puduri de pe o desetină, iar grâul de pe 10 desetine ajungea pentru achitarea taxei pentru arendă și acoperirea cheltuielilor pentru sămânță [159, p. 70-71].

În consecință, se poate conchide că, în pofida situației nesigure de arendă, după reforma agrară, arenda pământului rămânea o posibilitate optimă de a-i asigura cu pământ pe tinerii agricultori. Modalitatea vizată de aprovizionare cu loturi crea premisa de a procura ulterior pământul arendat. Până în 1914 au fost întemeiate 59 localități în bază de arendă, dintre care 47 - între deceniile șase și nouă ale sec. XIX (a se vedea *tabelul A.1.33.*).

Precum a fost menționat deja anterior, până în 1871 doar Eigenheim și-a răscumpărat suprafața arendată. După cum poate fi remarcat din *tabelul A.1.33.*, încă în 24 localități acest proces s-a desfășurat în ultimele decenii ale sec. al XIX-lea până în 1912.

Un proces social-economic important din ultima treime a sec. al XIX-lea a fost transformarea pământului în marfă. Un rol considerabil în achiziționarea terenurilor agricole și în întemeierea noilor așezări l-au jucat instituirea, în 1866, a caselor sau băncilor de economii de voloste, fapt confirmat la 4 iunie 1871 prin Regulamentul privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia, fiind confirmată astfel și posibilitatea de a face împrumuturi din capitalul comunității. În aceste condiții, se creau tovarășii pentru achiziționarea terenurilor [110, p. 171].

Dezvoltarea intensivă a agriculturii și comercializarea produselor agricole a constituit o condiție de bază pentru intensificarea relațiilor de piață din perioada post-reformă. Aceste premise favorabile au intensificat procesul de procurare a terenurilor arendate și fondarea localităților germane pe terenuri cumpărate.

După pacea de la Berlin (1878) până la Primul Război Mondial, moșierii și-au scos la vânzare proprietatea funciară. S-a creat o situație de concurență între reprezentanții diferitor etnii, deoarece cererea depășea oferta.

La 5 octombrie 1878, împuterniciții unei tovărășii de cumpărare au procurat 1700 desetine pe care, în anul următor, au întemeiat satul Friedensfeld. Tranzacția s-a realizat prin mijlocirea Băncii din Odesa, Friedensfeld devenind prima colonie-fică fondată direct pe pământ cumpărat.

După cum poate fi remarcat din *tabelul A.1.34.*, în anii '80 ai sec. al XIX-lea a luat amploare procesul de cumpărare a pământului, iar între anii '80 și '90 existau deja 24 localități fondate pe pământ cumpărat, în primul deceniu al sec. XX existând doar 13 (a se vedea *tabelul A.1.34.*) [159, p. 78-81]. Două colonii-fiice din grupul vizat fac excepție: Neu-Klöstitz și Neu-Paris. Acestea au apărut pe pământul coroanei. În cazul coloniei Neu-Klöstitz, pământul a fost împărțit de la bun început, iar cealaltă așezare a fost înființată pe cel mai îndepărtat pământ al coloniei-mamă, care putea fi, astfel, mai ușor prelucrat. Aceste localități nu au adus profit funciar. Balaban, Friedrichsfeld, Glückstal și Mariental au fost întemeiate după primul război mondial, pământul fiind achiziționat mai înainte.

Prețurile incluse în *tabelul A.1.34.* reflectă valoarea de piață a pământului în Basarabia. Datoriile și necesitatea urgentă de bani îi obligau pe proprietarii funciari să-și vândă moșiile la prețuri sub cele ale pieței, cum a fost în cazul așezărilor Marievca și Neu-Sarata.

În a doua fază a colonizării Basarabiei cu germani, cea internă, rolul determinant le-a revenit coloniilor primare, care au și pornit fluxul de coloniști. Acest flux a fost condiționat de lipsa pământului, epuizarea resurselor de pământ pe fondul creșterii populației pe cale naturală și de faptul că era susținut de autoritățile regionale [159, p. 79-81].

După reforma lui Stolîpin (1906), proprietarii funciari au invadat piața cu oferte de comercializare a pământului. La începutul sec. XX, mijlocitorii apariției noilor așezări germane au fost, în special, speculanții, care procurau moșii și le vindeau la un preț mai mare unui grup de etnici germani. Acest proces nu s-a desfășurat sub auspiciile coloniilor primare sau ale autorităților, ci s-a bazat pe inițiativa proprie a unui grup de etnici germani. Totuși, respectiva posibilitate s-a dovedit a fi avantajoasă, punctul culminant fiind atins între 1910–1914, perioadă în care s-a cumpărat pământ pentru întemeierea a 22 de sate germane. În acest mod au apărut, înainte de Primul Război Mondial, alte 62 localități cu populație luterană (în Akkerman – 30, Cahul – 17, Bender – 9, Ismail – 4, Chișinău – 1, Soroca – 1) [159, p. 82, 87]. Locuitorii ai coloniilor-fiice deveneau nu doar germanii basarabeni, ci și cei din satele guberniei Herson. În acest context, amintim localități precum Sofiental, Pavlovca, Balmaz, Larga și Seimeni [159, p. 82, 87].

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în județele Bălți și Chișinău s-au stabilit cu traiul grupuri de germani venite din Galiția și Bucovina, fondând un șir de localități în bază dearendă: în anii '60 – Alt-Scholtoi și Râșcanovca, iar în anii '80 – Strâmbeni și Alt-Oneschti [179, p. 15;

172, p. 242-261]. Întrucât mulți dintre ei nu au acceptat cetățenia rusă, ei au fost deportați în timpul Primului Război Mondial în guberniile de est ale Rusiei [146, p. 880].

Printre etnicii germani s-au remarcat proprietari funciari (Bodamer, Renz, Gerstenberger etc.), care au ajuns la bunăstare devenind arendași principali, agonisind mijloace financiare din comerț sau meșteșuguri. Ei dispuneau de moșii proprii, cătune de tip fermă sau de suprafețe mari de pământ din localitățile germane [110, p. 174].

O imagine aproximativă a amplitudinii achiziționării terenurilor pentru înființarea noilor așezări oferă datele ANRM. De exemplu, în perioada 1905-1911, în județul Ismail, tovarășiiile de achiziționare a terenurilor (341 membri) au cumpărat 26.692 desetine de pământ în sumă de 5.117.012 ruble. Per total, în județul Akkerman au fost cumpărate de către germanii fără pământ 71.745 desetine, în Ismail – 32.692 desetine, iar în Bender – 28.485 desetine [5, f. 30].

Obținând de la guvernul țarist în prima fază a colonizării Bugeacului (1814–1842) în jur de 147705 hectare de pământ, etnicii germani au mai procurat, până în 1914, încă 182295 hectare, dublându-și astfel proprietatea funciară privată, arendând suplimentar alte 24117 hectare [172, p. 12]. Până la începutul Primului Război Mondial, pe lângă 24 de localități înființate pe domeniile statului, au fost fondate alte 125 de așezări germane în Basarabia [179, p. 17].

Grație faptului că germanii dețineau o suprafață considerabilă de pământ, ei puteau să participe activ în viața politică și socială a guberniei. Ei erau aleși fără piedici în organele de administrație locală, datorită spiritului de solidaritate etnică, în județele unde aveau o pondere numerică reprezentativă. Menționăm, în acest context, că, în 1909, la Adunarea de zemstvă a județului Akkerman trebuiau desemnați 4 consilieri din partea proprietarilor de pământ care nu erau de viță nobilă. Aceștia au fost aleși de a doua Adunare electorală. Lista persoanelor cu drept de participare la Adunare includea 29 germani și 16 ruși. Existând o pondere numerică a germanilor, la Adunarea electorală, cei 4 consilieri au fost aleși din rândurile acestora [139, p. 50-51].

Germanii își consolidează pozițiile ajungând și în structurile superioare centrale ale Imperiului. Menționăm, în acest context, faptul că din prima Dumă imperială (1906/1907) au făcut parte etnicii germani din Basarabia: Andreas Widmer, vicepreședinte al Administrației județului Akkerman, precum și proprietarul funciar Johannes Gerstenberger [180, p. 282].

Revoltele țărănești din anii 1905-1906 au îndreptat atenția autorităților spre soluționarea problemelor țăranilor ruși, dovadă servind reforma lui Stolîpin. După efectuarea acesteia, domeniile funciare ale etnicilor germani intră în vizorul guvernului. În toamna anului 1909, președintele Comitetului de Miniștri, P. A. Stolîpin, a pregătit pentru a propune celei de-a III-a Dume imperiale un proiect de lege care le-ar fi interzis coloniștilor germani din Volânia și

Basarabia arendarea și procurarea pământului de la latifundiarii ruși. Se preconiza o colonizare cu populație rusească a regiunilor de frontieră. Această inițiativă a stârnit nemulțumiri în rândul germanilor din ținuturile sus-menționate și la cererea președintelui Dumei imperiale, A. Gucikov, fiind somat de deputații germani din acest organ legislativ, în urma convocării ședinței „Uniunii 17 octombrie”, ea a fost suspendată. Astfel, proiectul de lege nu a mai fost propus spre discutare în cadrul Dumei.

După asasinarea lui Stolîpin, noul ministru de interne, Makarov, a prezentat, în 1912, Dumei o nouă lege prin care se propunea ca resursele funciare ale germanilor fie supuse expertizei administrației locale. Guvernatorii urmau să fie abilitați cu dreptul de a expropria pe acei etnici germani care se împotriveau procesului de rusificare. Această acțiune a alertat cercurile germane, fiind zădărnicită de fracțiunea octombristă care avea o pondere considerabilă în Dumă [152, p. 112].

La 2 februarie 1915 a fost primit un pachet de legi ce prevedeau lichidarea proprietăților funciare de pe teritoriul Imperiului Rus a supușilor turci, austrieci, unguri și germani, dar și a supușilor ruși de origine ungurească sau germană (nemți și austrieci). La porunca țarului Nicolai al II-lea, legile au fost elaborate și propuse de către ministrul de interne N. Maklakov. Deoarece Duma își încetase activitatea, legile au fost puse în vigoare prin procedura asumării răspunderii de către guvern. Prin prevederile acestor acte normative, categoriilor de populație menționate mai sus li s-a interzis să mai aibă dreptul de stăpânire funciară în raza de 150 verste de la granița Imperiului Rus cu Austro-Ungaria sau cu Germania și la 100 verste în zona Mării Negre, Marii Azov, inclusiv Crimeea, Mării Baltice. Supușilor statelor care luptau cu Rusia li s-a interzis pentru totdeauna să aibă proprietăți pe teritoriul imperiului, atât comunităților alcătuite din supuși ruși, dar originari din Austro-Ungaria, Germania, cât și persoanelor fizice originare din aceste teritorii, acestor persoane și comunităților li se cerea să-și înstrăineze de bună voie proprietățile, iar în caz contrar urmau ca ele urmau să fie scoase la licitație publică. Pentru realizarea prevederilor au fost prevăzute 10 – 16 luni. Numirea în funcția de ministru a lui A. Hvastov, cunoscut pentru poziția sa antigermană, a dus la înăsprirea aplicării legilor de mai sus. Iar la 13 decembrie 1915, guvernul a votat o nouă lege: „Cu privire la unele modificări și completări a legilor din 2 februarie 1915 despre proprietatea și folosirea suprafețelor funciare a supușilor statelor ce luptă cu Rusia, și despre originarii austrieci, unguri sau nemți.” Din 6 februarie 1916 legile menționate acționau pe teritoriul întregului imperiu și nu doar în guberniile de la granița conflictului [6, f. 2; 163, p. 28-29].

Oficial coloniștilor li s-a permis pentru un an să dispună de averea lor, însă, totodată, a fost emis un ordin secret prin care se cerea autorităților și birourilor de notariat să nu primească niciun fel de acte de transmitere sau transformare a proprietății acestora.

În decursul anului 1916, pământul și imobilul foștilor coloniști germani a fost în mare măsură confiscat de stat sau vândut la licitație publică. Marea lor majoritate a fost lipsită de oricare alte drepturi sau privilegii. Procesul de deposedare a germanilor de proprietate a fost realizat prin câteva modalități. În primul rând, pe calea administrației guberniale din Chișinău; acest fel de lichidare a averilor imobile a completat proprietatea statului rus. De altfel, pe această cale au fost lichidate majoritatea proprietăților germanilor. De asemenea, proprietatea lor a fost lichidată prin intermediul diferitor bănci – Banca Hersonului, Banca Taurida, Basarabeană etc. – unde pământurile lor erau ipotecate. Băncile le-au scos la licitație publică sub motivul neachitării la timp a datoriilor, pe când în realitate ele au refuzat primirea ratelor, și le-au vândut în baza unor legi excepționale. La licitație cumpărători nu prea s-au prezentat, din cauza statutului instabil al foștilor coloniști [127, p. 48-49]. Până la urmă, banca Funciară Țărănească a făcut acte notariale de posesie asupra moșiilor și le-a transcris în registrul de proprietate al Primului Notar de pe lângă Tribunalul regional Chișinău, motivând prin faptul că oricum foștii proprietari urmau să fie deposedați către administrația gubernială. A treia cale o constituiau particularii și băncile comerciale, care au scos pământurile coloniștilor la vânzare, adresându-se Tribunalului regional Chișinău tot pe motivul neachitării datoriilor, deși decretul imperial din 13 septembrie 1914 acorda un moratoriu și suspenda pe termen de trei luni, după încheierea păcii, orice procese, orice anchetă sau executare a sentinței, orice plată a dobânzilor etc. Deoarece majoritatea foștilor coloniști au fost mobilizați, urma ca ei să beneficieze de moratoriu. În scopul îndeplinirii decretelor țariste de deposedare pentru coloniști Legea moratoriului n-a fost aplicată.

În afară de cazurile sus-menționate, mai rămânea o mică parte din coloniști care, din lipsa de timp sau din alte împrejurări, nu fusese deposedați de pământurile lor. Ei, însă, se găseau în imposibilitatea de a face vreun act de înstrăinare sau administrare a averii lor [127, p. 48-49].

Procesul de înstrăinare a proprietății germanilor basarabeni poate fi urmărit din registrele Administrației guberniale din Basarabia. În baza acestor registre au fost întocmite tabele ce includ comunitățile, tovărășiile sau persoanele fizice ce dețineau proprietatea funciară care urma să fie înstrăinată⁵.

⁵Spre exemplu, Administrația gubernială din Basarabia a decis pentru data de 20 ianuarie 1917 vânzarea publică a unor domenii imobile din județele Akkerman și Ismail (a se vedea *tabelul A.1.35.*) [11, f. 14]. Luând cunoștință de datele registrului Administrației guberniale din Basarabia din 23 ianuarie 1917 (Nr. 118) se poate de precizat cine și la ce preț a achiziționat proprietățile funciare sus-menționate (tranzacțiile efectuate sunt incluse în *tabelul A.1.36.*) [11, f. 17-18]. În rezoluția Administrației guberniale basarabene din 21 ianuarie 1917, cu numărul de registru № 87-

Domeniile sus-pomenite urmau să fie comercializate împreună cu construcțiile aflate pe teritoriul lor, care au fost descrise detaliat în inventar. La acestea se adăuga inventarul viu și mort. Excepție făceau doar clădirile și construcțiile publice [12, f. 25].

Per total, Banca Țărănească a achiziționat, după cum menționează H. Häfner: în județul Akkerman – 80361 desetine, Bender – 29487 desetine, Ismail – 47237 desetine, alte județe – 5092 desetine. Adăugând la aceste domenii suprafața fostelor colonii germane (135137 desetine), reiese că germanii au fost deposedați de 297314 desetine de pământ [163, p. 29].

Conform „Memoriului asupra exproprierii coloniștilor germani din Basarabia”, depistat în Arhivele Statului București de către Svetlana Guz, coloniștii tratau situația excepțională ce i-a pus în afara legii ca fiind temporară (cum s-a și întâmplat în realitate), de aceea ei continuau a se comporta ca adevărați proprietari: lăsau testamente, făceau vânzări și transmiteri prin așa-numitele acte-casnice, conform obiceiului local, dar care erau refuzate de a fi autentificate sau trecute în registrele notariale [127, p. 48-49].

Suspiciunea și neîncrederea față de etnicii germani au fost ridicate la nivelul unei politici de stat. S-a procedat chiar la deportarea unor reprezentanți ai comunității germane din Basarabia din apropierea zonei frontului în estul Rusiei. Deportarea în masă a germanilor, preconizată pentru începutul anului 1917, a fost zădărnicită de colapsul Imperiului Rus [168, p. 54-55].

Evenimentele din anul 1917 au frânat aplicarea măsurilor radicale prevăzute. La 11 martie 1917, guvernul provizoriu Lvov a emis un Decret-lege prin care anula, teoretic, efectele Decretelor-legi din 1915, repunând coloniștii în drepturi. Însă de facto ei nu aveau libera dispoziție asupra imobilului lor, acesta fiind trecut în registrele notariale ca proprietate a Băncii Țărănești, Hersonului ș. a. [127, p. 48-49].

3.3. Activitatea industrială și comercial-bancară

La începutul sec. al XIX-lea, industria Basarabiei era o ramură relativ subdezvoltată a economiei, fiind reprezentată de sectoarele casnic și meșteșugăresc, de micile întreprinderi individuale/familiale sau cu un număr redus de angajați, precum și de unele manufacturi. Sectorul industrial era orientat preponderent spre prelucrarea materiei prime agricole și satisfacerea necesităților consumatorilor locali în anumite produse. Activitatea de producție a

110, s-a fixat pentru data de 8 februarie 1917, ora 11, vânzarea publică a domeniilor imobile din satele înființate pe terenurile statului (județul Akkerman) (a se vedea *tabelul A.1.37.*) [12, f. 25].

majorității atelierelor meșteșugărești și a micilor întreprinderi industriale se caracteriza prin instabilitate.

Descoperirile și invențiile tehnice din sec. XVIII – începutul sec. XIX au favorizat dezvoltarea industrială în Europa. În toate țările agrare, de rând cu categoriile sociale dominante: nobilimea și țărani, încep să se afirme treptat mic-burghezi și industriași. Însă diferența dintre o țară agrară și una industrială rezidă în faptul că în prima veniturile provin din agricultură, iar în a doua evoluția agriculturii este dependentă de modernizarea sectorului industrial.

Deși observată mai puțin, activitatea meșteșugărească și cea industrială, de asemenea, au fost prezente în cadrul comunității germane, care a contribuit de rând cu alte etnii la dezvoltarea relațiilor marfă-bani în sudul Basarabiei.

Deoarece la venirea lor în Basarabia toți imigranții au fost împrăștiți cu pământ, inițial, meșteșugurii le-a revenit un rol secundar. Încă din primii ani de colonizare, printre imigranți se atestă meșteșugari de diverse calificări. Aceștia au participat la ridicarea gospodăriilor, incipient meseriile depășind foarte rar acoperirea necesităților locale. Conform unei statistici de la sfârșitul anului 1825, din 8999 persoane, care locuiau în 19 colonii (aici este inclusă și Șaba, colonizată la început doar cu elvețieni), marea majoritate o constituiau agricultorii. Astfel că doar 229 (37,11%) dintre ei erau meșteșugari, dintre care 85, adică mai mult de o treime, locuiau în Sărata. În celelalte 17 colonii primare germane existente la acel moment activau 139 de meșteșugari [151, p. 33]. Conform datelor statistice din 1827 au fost înregistrați 334 meșteșugari, dintre care: croitori erau în număr de 26, cizmari – 52, țesători – 80, lemnari – 14, dulgheri – 34, rotari – 16, fierari – 29, lăcătuși – 3, brutari – 13, producători de bere – 7, rachieri – 3, muncitori în prelucrarea tutunului – 1, dogari – 6, pietrari – 21, strungari – 14, tapițieri – 4, mănușari – 2, tăbăcari – 1, gravori – 1, ceasornicari – 1. Lor li se adăugau 6 grădinari, specializați în agricultură [267, p. 218]. E semnificativ faptul că, în 1827, cei mai numeroși meșteșugari germani din Basarabia erau țesătorii și cizmarii, care foloseau materia primă locală și produceau mărfuri pentru comercializarea lor la piață.

O parte din coloniști îmbinau ocupațiile agrare cu cele meșteșugărești. Astfel se constituiau meșteșugurile casnice. În așa mod, țăranul își asigura de sine stătător o parte din necesitățile sale în produse meșteșugărești. Treptat, unii locuitori ai satelor încep să practice ocupațiile meșteșugărești, obținând anumite mijloace pentru întreținerea familiei. Se cristalizau specializări în rândul locuitorilor unor sate în elaborarea diferitor obiecte meșteșugărești. Unul din motivele creșterii numărului de meșteșugari poate fi considerat minoratul, potrivit căruia de dreptul de moștenire a pământului se bucura doar fiul mai mic, ceilalți fiind în căutarea unor noi proprietăți de pământ sau a altor ocupații. Producția în această perioadă continua să aibă un caracter

meșteșugăresc. Toate operațiile de producție erau executate, de obicei, de 1-2 oameni (meșterul și ucenicul său). Majoritatea meșterilor lucrau la comanda clienților, care apelau la serviciile acestora. Încă nu apăruseră întreprinderile mari sau medii, bazate pe diviziunea muncii și utilizarea tehnicii avansate [113, p. 138].

În anii '50 ai sec. al XIX-lea, în unele colonii germane apar posibilități de a confecționa obiecte meșteșugărești nu doar la comandă, ci și pentru a fi realizate la piață, inclusiv în afara regiunii Basarabia. În perioada administrației țariste, se observă concentrarea reprezentanților unor specializări în anumite centre. Spre exemplu, în Malojaroslawetz I, Malojaroslawetz II și Teplitz erau cunoscute populației, care locuia în spațiul de la gurile Dunării până în Caucaz, prin construcția carelor [152, p. 86-87].

În primele decenii de viață în sudul Basarabiei, coloniștii germani utilizau căruțe, confecționate în exclusivitate din detalii de lemn. Acestea serveau, în temelii, pentru transportarea încărcăturilor mici. Treptat, lemnarii și fierarii germani au început să confecționeze căruțe mai evoluate. Spre deosebire de cele anterioare, aceste vehicule erau dotate cu osii din fier. Se făcea uz de detalii din fier pentru întărirea roților și a altor părți componente ale căruței. Noile modele puteau transporta încărcături de 1,5 – 2 ori mai mari (până la 1 tonă) decât cele cu osii de lemn. Ulterior, căruțele cu osii și alte detalii din fier produse de meșterii germani au căpătat o largă răspândire în satele cu populație bulgară și găgăuză [255, p. 45].

Din anii '50 apare un număr tot mai mare de meșteșugari specializați în construcția carelor și fabricarea uneltelor agricole. Renumiți pentru calitatea furcilor, greblelor și loitrelor erau, de exemplu, meșteșugarii din Paris, Fere-Champenoise I și II. În Teplitz, fierarul Johannes Buchfink a construit primul car dotat cu osii din fier, care în următorii ani a fost perfecționat. În 1833, prețul unui car Buchfink (denumit după producător) se ridica la 50 ruble. Acesta a început să înlocuiască carul moldovenesc înzestrat cu osii din lemn și pe cele rusești cu jantă ce nu posedau piese din metal. Meșterii de care din Malojaroslawetz I și II se bucurau, de asemenea, de o reputație bună, însă produceau un tip cu un design mai simplu [180, p. 185-186].

Venituri considerabile erau încasate din meșteșugărit, în special, pe timp de război, când autoritățile procurau multe vehicule pentru dotarea armatei. Cele mai multe comenzi au fost solicitate de guvern în timpul războiului Crimeii (1853–1856) și războiului ruso-turc din 1877–1878, când carele germane erau comercializate la prețuri cuprinse între 90 și 120 ruble. La finele sec. al XIX-lea, drept piețe de desfacere serveau guberniile din sudul Rusiei (Herson, Ekaterinoslav, Crimeea), dar și Zona Caucaziană.

Acest meșteșug s-a transformat într-o afacere profitabilă grație băncii „Societatea de credit reciproc”, înființată în Teplitz în 1910. Din 1913, ea participa la procurarea loturilor mari de

care, pe care le vindea fie în sate prin intermediul societăților de împrumuturi mici, fie le distribuia partenerilor de afaceri din afara Basarabiei. Comerțul cu care a fost sistat odată cu declanșarea Primului Război Mondial [180, p. 187-188].

Strâns legat de cultivarea cerealelor era morăritul – cea mai importantă ramură a industriei rurale. În primii ani de existență a coloniilor germane se utilizau morile de vânt [152, p. 87], care erau considerate atribute tipice ale satelor ucrainene și rusești [217, p. 316]. Ulterior, în rândul coloniștilor germani au căpătat o răspândire apreciabilă și alte tipuri de mori. În 1827, în coloniile germane au fost înregistrate 22 mori cu tracțiune cabalină, 16 de vânt și 3 de apă (1 în Krasna pe râul Cogâlnic și 2 în Tarutino pe Anciocrac) [267, p. 188-217]. Dar după necesitate, la prelucrarea cerealelor se utilizau și râșnițele. Spre exemplu, în 1828, în 1933 familii din 17 colonii existente (fără Sărata) au fost înregistrate 491 râșnițe. Prin urmare, la 3-4 familii revenea câte o râșniță [85, f. 27-28].

La mijlocul sec. XIX a demarat procesul de trecere de la stadiul de meșteșugărit manufacturier de producție la cel de fabrică. În 1861, în coloniile germane erau doar 3 fabrici, toate aflându-se în Tarutino, una dintre ele fiind o filatură de bumbac cu un volum de producție în valoare de 850 ruble și 2 de tutun – cu un volum de producție de 3950 ruble argint. Produsele acestor manufacturi erau comercializate în localitatea dată și în satele apropiate. În 1862, ambele fabrici de tutun au fost închise, iar filatura de bumbac și-a continuat activitatea cu un volum anual de producție de 950 ruble argint [223, p. 75-76].

În anii '70 ai sec. XIX, în gospodăriile țărănești au apărut morile cu abur. Primele au fost construite în Sărata și Arțiz. Inițial, la punerea lor în funcțiune, se utiliza fânul. Abia în 1873, în Teplitz s-a înregistrat prima moară acționată de locomobil [180, p. 192]. În sudul Basarabiei, cele mai multe mori de acest fel le reveneau coloniștilor germani. La mijlocul anilor '70 ei posedau 7 mori, iar peste 10 ani erau deja 16 în 14 sate (cu motoare de 10 cai putere). Morile nu erau mari, fiind adaptate necesităților locale. La fiecare moară activau câte 2-3 lucrători. Se măcina, de obicei, grâu, secară, porumb, orz.

Către începutul sec. XX au apărut și întreprinderi mari, care prelucrau cantități importante de cereale. De exemplu, moara cu abur a lui G. F. Grossgans din Friedenstal, fondată în 1889, măcina anual 160 mii puduri de cereale.

În rândul etnicilor germani, de asemenea, se face remarcată tendința de a construi mori în satele foștilor țărani de stat, ale coloniștilor balcanici și ale țăranilor de pe moșiile boierești, iar uneori – și în orașe. În rezultat, la începutul sec. XX întreprinzătorii germani aveau în proprietate 20 mori situate în afara localităților lor, inclusiv 14 – în sudul Basarabiei [198, p. 184-185]. În localitățile coloniștilor veniți din Balcani funcționau un șir de mori, gestionate de proprietari

germani: în s. Dimitrovca – moara lui E.F. Fosner, în s. Ivanovca Bulgărească – a lui A.G. Kintzler, în s. Corten – a lui I.J. Stuber și I.D. Redel. În afară de aceasta, coloniștii balcanici au preluat de la germani metoda de obținere a uleiului în mod manual [255, p. 45].

Pe lângă unele mori funcționau și oloinițe. Ele erau puse în mișcare de aceeași mașină cu abur. Întreprinderi de acest gen au funcționat în satele: Leipzig, Friedenstal, Kulm, Dennewitz, Krasna etc. [198, p. 185]

J. Höhn a pus bazele producției “plugului german basarabean”, răspândit, la momentul respectiv, în sudul Rusiei. În anul 1854, el a deschis, în Hoffnungstal, un atelier, unde se confecționau aceste pluguri din fier. Atelierul a funcționat până în 1866. În același an, întreprinzătorul, care între timp se îmbogățise, și-a transferat atelierul în Odesa, pe care l-a transformat ulterior într-o uzină. Plugurile produse în Hoffnungstal erau vândute atât în Basarabia, cât și în gubernia vecină Herson [113, p. 139].

Treptat se coagulează anumite centre meșteșugărești și industriale în mediul coloniștilor germani. În urma investigațiilor noastre, am depistat că cele mai importante erau volostea Klöstitz și centrul de voloste Tarutino. În 1884, în Tarutino au fost înregistrate 37 întreprinderi industriale și meșteșugărești (a se vedea *tabelul A.1.38.*) [71, f. 1], iar în volostea Klöstitz – 20 (a se vedea *tabelul A.1.39.*) [73, f. 1]. Aceste unități industriale și meșteșugărești se aflau în proprietatea germanilor locali de confesiune luterană sau a celor veniți din Bavaria, Württemberg, Curlanda (gubernie baltică); evreilor locali ori a celor veniți din România și Turcia; ortodocșilor etc. (a se vedea *tabelele A.1.38. și A.1.39.*). În aceste întreprinderi activau 62 meșteri, precum și 68 de angajați fără o calificare deosebită. Doar la fabrica de tutun din Tarutino, în procesul de producție erau antrenați 4 meșteri, iar la torcătoria și o brutărie din aceeași localitate – câte 2. Cea mai mare parte a atelierelor elaborau producție care se comercializa. Unii meșteri continuau să lucreze la comandă, utilizând materie primă livrată de clienți. De exemplu, în atelierul de croitorie din satul Leipzig presta servicii proprietarul, obținând un venit anual de 150 ruble. Într-un atelier de croitorie din satul Berezina lucra proprietarul (cetățean turc de origine iudaică), al cărui venit anual se ridica la 50 de ruble. La fel câștiga și proprietarul atelierului de tâmplărie din Hoffnungstal [73, f. 5]. În Tarutino s-au atestat 2 ateliere, în care ceasornicarii obțineau anual venituri de câte 150 ruble. De asemenea, unii croitori, dar și un cizmar din Tarutino lucrau la comandă [71, f. 6].

În unele ateliere meșteșugărești care confecționau obiecte pentru comercializare, continua să lucreze doar proprietarul. De exemplu, proprietarul unui atelier de cizmărie din satul Leipzig, utilizând piele de 500 ruble, a confecționat 150 perechi de cizme în valoare de 800 ruble, pe care le realiza clienților și obținea un venit de 300 ruble anual [73, f. 3].

Un cizmar din Tarutino, prestând servicii în atelierul său, câștiga anual 400 ruble [71, f. 5]. Însă mai des, câțiva meșteri dintr-o localitate, lucrând în atelierele lor individuale, produceau obiecte de aceeași destinație pentru a fi comercializate la piață. Unii dintre ei erau asistați de ucenici sau angajați. De exemplu, în satul Berezina 4 cizmari lucrau în atelierele lor individuale, dintre care 2 aveau câte un angajat. Primul, împreună cu angajatul său, utilizând piele de 1248 ruble, au cusut 312 perechi de cizme în valoare de 1560 ruble și au obținut un venit anual de 312 ruble. Al doilea, de asemenea, împreună cu angajatul său, făcând uz de piele de 1050 ruble, au fabricat 300 perechi de cizme în valoare de 1350 ruble și au obținut un venit de 300 ruble. Al treilea, lucrând de unul singur, a cusut tot 300 perechi de cizme de aceeași valoare, dar a utilizat materie primă de 1200 ruble și a obținut un venit de 150 ruble. Al patrulea a confecționat 100 de perechi de cizme, utilizând materie primă de 350 ruble și a obținut un venit de 100 ruble. Decisiv, în acest context, a fost nivelul de calificare a fiecărui meșter și angajat (ucenic). Meșterul cu experiență mai mare de lucru a reușit să confecționeze o cantitate mai mare de produse, cheltuind mai puțină materie primă, în așa mod reducând substanțial prețul de cost al mărfii [73, f. 2].

În Tarutino s-au atestat 6 meșteri care coseau haine. Patru dintre aceștia lucrau acasă, iar doi – în ateliere. Din cei patru care nu dețineau atelierul propriu, doi lucrau cu materie primă proprie, iar alți doi – cu materia clientului. Unul dintre cei care au cusut haine cu materia clientului a câștigat 300 ruble, iar al doilea (iudeu, cetățean român, probabil venit de curând în localitate) a obținut un venit infirm de 100 ruble. Din cei doi croitori care nu aveau atelier și utilizau materie proprie, unul a întrebuințat material în valoare de 1000 ruble, obținând un venit de 500 ruble. Un iudeu (cetățean român), utilizând materie primă de 300 ruble, a cusut haine în valoare de 500 ruble și a încasat un venit anual de 200 ruble. În această ordine de idei se pare că, în afară de pregătirea sa profesională, un rol important îl jucau cunoașterea preferințelor clienților și popularitatea sa, deoarece cetățenii români aveau venituri mai mici decât colegii lor, originari din localitate.

Unii meșteri calificați încasau venituri considerabile. De exemplu, în 1884, un croitor din Tarutino, muncind de sine stătător în atelierul său, a elaborat producție de 1800 ruble, venitul său ridicându-se la 600 ruble.

În Tarutino activau 4 cizmari de înaltă calificare. Unul dintre ei, fără atelier, avea un venit de 400 ruble anual. Ceilalți 3 meșteri, posedând ateliere, erau asistați fiecare de 2-3 angajați. Primul dintre ei, cu 3 angajați, utilizând materie primă în valoare de 600 ruble, a elaborat o producție de 1000 ruble. Scăzând costul materialelor utilizate (600 ruble) din valoarea de circulație a mărfurilor (1000 ruble) obținem 400 ruble, care după părerea noastră, se repartiza

angajaților (200 ruble) și proprietarului (200 ruble). Al doilea meșter, utilizând materie primă în valoare de 1500 ruble, obținea un venit de 1000 ruble, pe care îl distribuia pentru remunerarea celor 3 angajați (câte 200 ruble) și pentru sine (400 ruble) [71, f. 3-4].

Și în cazul construirii căruțelor venitul depindea în mod direct de calificarea lucrătorilor și utilizarea judicioasă a materiei prime. În satul Berezina funcționau 3 ateliere de fabricare a trăsurilor, în care lucrau câte un meșter și un angajat. În primul atelier, făcându-se uz de lemn în valoare de 520 ruble, au fost produse căruțe în valoare de 720 ruble și s-a obținut un venit de 200 ruble. În al doilea atelier, utilizându-se lemn de 280 ruble, au fost confecționate 20 căruțe în valoare de 360 ruble. În al treilea atelier, de asemenea, au fost confecționate 20 căruțe, care s-au comercializat tot cu 360 ruble. Însă venitul curat a fost cu 20 ruble mai mare, deoarece a fost utilizat lemn care costa cu 20 ruble mai puțin. În cele 3 ateliere s-au produs căruțe, fiecare vehicol costând câte 18 ruble. Însă în primul atelier s-au produs de două ori mai multe căruțe și venitul a fost de două ori mai mare decât în ultimul atelier. În primul atelier, unei persoane lucrătoare îi reveneau mărfuri în valoare de 360 ruble [73, f. 7].

În 1884, în Tarutino au fost înregistrate 4 așa-numite „fabrici”. La prima fabrica de apă minerală Selters și de limonadă activau un meșter și 3 muncitori angajați. Ei produceau anual mărfuri în valoare de 1500 ruble, unui lucrător revenindu-i 375 ruble. La a doua fabrică de acest tip, în procesul de producție erau antrenați un meșter și 2 muncitori. Ei produceau marfă în valoare de 600 ruble, unui lucrător revenindu-i 200 ruble. Luând în considerație numărul de lucrători, valoarea producției care revenea unei persoane angajate, conchidem că o atare „fabrică” nu se deosebea de un atelier meșteșugăresc obișnuit.

În această perioadă apar primele fabrici de tip capitalist cu muncă salarizată. La fabrica de tutun din Tarutino lucrau 8 persoane, inclusiv 4 meșteri și 4 muncitori. Utilizând materie primă de 6000 ruble, ei au elaborat marfă în valoare de 18000 ruble și au obținut un venit de 1500 ruble. Unei persoane îi revenea, în medie, un venit de 187,5 ruble și mărfuri în valoare de 2250 ruble [71, f. 7]. De remarcat că munca salarizată reprezintă un început de activitate capitalistă.

Procesul de trecere de la ateliere meșteșugărești și de manufactură la fabrici continua în localitățile germane din Basarabia. În acest context, este necesar de menționat faptul că etnicii germani activau în condiții rurale.

În 1884, un grup de întreprinzători germani au inaugurat în Sărata o turnătorie de fier mecanică care evoluase dintr-un mic atelier [198, p. 202]. După H. Häfner, inițial, printre aceștia se numără Hobbacher, Würch și Jundt, iar după ce ultimii doi au ieșit din afacere, în locul lor a venit Layher, iar din 1908 a rămas doar Layher [162, p. 69-71]. În statistica rusă figurează toți patru. Întreprinderea se specializa în producerea mașinilor de prelucrare a materiei prime

agricole, a teascurilor, a plugurilor pentru îngrijirea viței-de-vie etc. Ei s-au acomodat la cerințele marilor proprietari de vii și a micilor gospodării țărănești, comercializând producția lor atât în Basarabia, cât și în gubernia Herson. După ce s-a consolidat din punct de vedere economic, firma a început să scoată pe piață secerători mecanice, vânturători, mașini de recoltat porumb (treierători) etc. La începutul sec. XX aici lucrau 120, iar în 1913 – 150 muncitori, volumul de producție fiind de 120-130 mii ruble pe an [198, p. 202-203].

În 1899, la întreprinderea sus-menționată se pun bazele producerii secerătorilor cu dispozitiv de plasare a spicelor în brazdă “Orjol”. În 1903 au fost fabricate 650 de atare secerători. De asemenea, anual se comercializau 4000-5000 de pluguri de diferite sisteme. La expoziția din Chișinău din 1903, a fost prezentată o treierătoare pentru porumb cu motor cu abur [162, p. 69-70].

O astfel de uzină de mașini agricole, aparținând unui grup format din 3 proprietari germani, activa din anii '80 ai sec. al XIX-lea în Tarutino. În primul deceniu al sec. XX, la această întreprindere lucrau 30-50 muncitori [198, p. 203]. Turnătoră și fabrica de mașini agricole din Tarutino, înființată de G. Resner în 1888, pusă în funcțiune de un motor cu petrol, se specializa în producerea teascurilor, vânturătorilor, dar și a secerătorilor cu dispozitiv de plasare a spicelor în brazdă “Bessarabka”.

1906 este anul fondării fabricii de mașini agricole a lui Friedrich Lütze din Sărata. Fiind inițial dogar, cu 10 ani înaintea deschiderii întreprinderii, acesta a început să producă vânturători, primind chiar și patent pentru perfecționarea acestor tipuri de mașini agricole. În 1908, la fabrică activau 50 lucrători. Fabrica producea și teascuri, pluguri cu 2 brăzdare etc. [162, p. 70-71].

La sfârșitul sec. al XIX-lea, în târgurile mari Tarutino, Sărata, Artiz, precum și în Gnadental a apărut o industrie agricolă, care producea și dezvolta o mare parte din mașinile și aparatele utilizate de țăranii germani. La confluența secolelor, fabrica “*Karl Layhers Erben*” producea cca o treime din toate mașinile agricole din Basarabia [180, p. 190-191].

Spre mijlocul anilor '40 ai sec. al XIX-lea, în rândul etnicilor germani au fost înregistrați și câțiva proprietari de arteluri pentru extragerea sării. În Sărata exista un proprietar care se ocupa de extragerea și comercializarea sării. El deținea 2 arteluri care extrăgeau anual 60000 puduri de sare. În Gnadental erau 3 proprietari care dețineau 6 arteluri ce extrăgeau o cantitate de 180000 puduri (informația e datată cu anul 1844) [197, p. 170].

Fondatorii localității germane Bazareanca au achiziționat în 1890 de la proprietarul rus Belikovici și 70 de hectare de salină aferentă din lac. Aceasta a fost dată în arendă, iar sarea extrasă de pe acest teren se exporta în Odesa. Venitul obținut din arendă acoperea cheltuielile pentru biserică, școală, salarizarea ciobanilor etc. [180, p. 193]

Asigurarea cu produse textile a reprezentat o prerogativă, pe care etnicii germani și-au asumat-o în mod de sine stătător. Pe lângă cânepă și in, în calitate de materie primă, se utiliza lâna de oaie – țușca, țigaia. Însă cel mai bun postav se fabrica din lâna de oaie semispaniolă (provenită de la încrucișările cu ovinele din rasa Merinos).

Totuși, specialiștii din această branșă, deși utilizau materia primă locală, în mare parte, nu provin din Basarabia.

Uneori, străinii care aveau intenția de a pune bazele unei afaceri în localitățile germane erau respinși de către comunități. Daniel Fr. Isert, din Podolia (Dunaevți), a procurat la 27 octombrie 1847 o moară veche de apă în Tatarbunar, deși, inițial, ar fi dorit să se stabilească în Tarutino. Comunitatea din această localitate a apelat la dreptul de a nu accepta străini. În 1847, el pune bazele unei postăvării și a unei țesătorii în Tatarbunar, creând premise pentru producerea postavului.

Între timp, această branșă a început să fie exploatată pe larg de alți antreprenori veniți din afara Basarabiei. Astfel, fiul lui Daniel Fr. Isert – Karl Gottfried, a reușit să deschidă, în 1860, în Tarutino, unde a fost acceptat de comunitate, o fabrică de postav (torcătorie, țesătorie), pe care a vândut-o în 1866 cumnatului său, Friedrich Leopold Steinke, originar din Volânia. Karl Gottfried și-a lăsat în gestiune o țesătorie. Fiul lui Fr. L. Steinke, Friedrich Wilhelm, a modernizat întreprinderea, înlocuind mașinile de țesut manuale cu cele mecanice [162, p. 77-82].

Unii etnici germani înstăriți din județul Akkerman au deschis mici întreprinderi de prelucrare a lânii, utilizând materia primă a clienților. În Tarutino, din anul 1865 funcționa atelierul de tors a lui L. Steinke, având 5 lucrători care produceau anual 500 puduri de fire. De asemenea, familia Isert poseda ateliere de tors, de postav și de vopsit cu câte 2-6 muncitori cu un volum de producție de la 500 până la 1200 puduri fiecare. În Tatarbunar ei mai dețineau un atelier de postav cu 4 muncitori [198, p. 189]. Conform registrului de verificare a întreprinderilor industriale și de comerț din 1884, în Tarutino exista o fabrică de postav aflată în proprietatea lui K. D. Isert, negustor care făcea parte din a II-a gildă. Fabrica dispunea de un locomobil de 8 cai putere. În întreprindere lucrau un meșter și 6 muncitori. Se prelucrau materiale în valoare de 80000 ruble; anual se realiza producție în valoare de 88000 ruble, iar profitul constituia 2000 ruble. Se lucra la comandă [71, f. 85 verso-86].

W. L. Steinke, urmașul lui L. Steinke, a extins atelierul în ceea ce privește sortimentul și volumul producției. Astfel că în 1913, această întreprindere era înregistrată în îndrumarul oficial ca fabrică de postav, lână, fire toarse și vată, fiind dotată cu un motor cu abur de 8 cai putere. La întreprindere activau 10 muncitori și se realiza un volum anual de producție de 10000 ruble [198, p. 189].

Boiangiul Wilhelm Bannasch, originar din Silezia Superiară, stabilindu-se inițial în Odesa, s-a mutat cu traiul în Tarutino unde a inaugurat, în 1888, o vopsitorie de postav. Ulterior, fiul său, Rudolf, a transformat-o, treptat, într-o fabrică de postav. În 1892, frații Scherrible (posibil urmași ai coloniștilor) deschid o postăvărie cu vopsitorie în Tarutino. Iar în 1895, fabricantul de postav Johann Rudolf Jesse s-a transferat din Dunaevți în Teplitz, aducând cu sine toate mașinile de țesut. El a procurat moara lui Michael Eisele, inițiind o afacere profitabilă în sfera dată.

În 1898, în Arțiz boiangiul și specialistul în imprimarea țesăturilor, Meichsner, a fondat o fabrică de postav. El provenea din Neurode (Silezia) și tranzitând Volânia-Podolia, a venit, în 1880, în Tarutino, unde a fost inițial angajatul lui Isert. De asemenea, în 1898, în Eigenheim originarul din Kulm, Gotthilf Marks, a deschis o întreprindere de textile, pe care, în 1900, din motive economice a transferat-o în târgul Volontirovca, iar în 1917 a deschis în Gnadental o întreprindere afiliată. În 1904, Julius Woldemar Isert a înființat un atelier de pieptănare a lânii cu o torcătorie. Ulterior, dotând atelierul cu mașini de țesut, au fost puse bazele unei postăvării. La fel, în 1906, în Arțiz, Julius F. Kraft din Dunaevți a înființat un atelier de pieptănare a lânii cu o mașină de țesut [162, p. 79].

Inițial, coloniștii își acopereau casele cu paie și stuf, după obiceiul local. Ulterior, etnicii germani au început să producă olane arse. Nu se cunoaște cu precizie când germanii au început să utilizeze olanele arse. Cert e că în prima jumătate a sec. al XIX-lea, în Klöstitz a început să activeze un atelier de ceramică. La prima expoziție din Tarutino (1905) a fost prezentată țigla glazurată, care se producea la întreprinderea din Sărata.

În primul deceniu al sec. XIX, sporește numărul localităților germane în care se produce ceramică de calitate. În 1908, la expoziția din Tarutino și-au prezentat producția antreprenorii J. Keller din Sărata, M. Werner din Leipzig și Pritzkau din Paris. În 1913, la expoziția din Akkerman, F.F. Tobler din Kizil a fost premiat cu medalia de argint pentru țigla din lut ars.

Spre finele sec. al XIX-lea, în afară de țigla arsă în Basarabia a început să fie produsă țigla de ciment. Printre avantajele acesteia erau: costurile mici de investiție, nu era nevoie de cuptor de ars și de material pentru ardere. În 1898, Christian Indt a fondat în Șaba prima țiglărie mare de ciment din sudul Rusiei. Ea era dotată cu 5 prese și avea un volum anual de producție de o jumătate de milion de olane și 10000 țigle de coamă din acest material. În 1903, în Tiraspol, And. Hocker și Jakob Wieland au pus bazele unei țiglării de ciment. De asemenea, astfel de întreprinderi au apărut în Tarutino, Lichtental, Paris și Klöstitz. Țiglăriile menționate au ieșit în evidență prin volumul ridicat de producție: cea din Șaba a livrat începând cu anul 1899 cca 4000000 bucăți, cea din Tiraspol din 1903 – cca 1500000, iar cea din Tarutino din 1904 – cca 1000000.

Arderea calcarului (pietrei de var) își are începuturile în 1862, în Gnadental, la inițiativa lui F. Gebhardt și Chr. Rietmüller. Materia primă se extrăgea din cariera de piatră din Cilighider. Varul gri, obținut în urma acestei operațiuni, era folosit la tencuitul edificiilor [162, p. 83-85].

În sec. XIX – înc. sec. XX, în Basarabia s-a intensificat ritmul de dezvoltare a industriei, de dotare a ei cu tehnică modernă. Industria a evoluat de la stadiul de meșteșugărit și manufactură la cel de fabrică. Perioada era marcată de existența concomitentă a industriei casnice și a celei meșteșugărești, a manufacturii și a fabricii. Industria casnică și meșteșugăritul deserveau necesitățile cotidiene ale populației, îndeosebi ale celei rurale.

Deși în activitatea meșteșugărească și industrială a fost încadrat un număr mic al populației germane din Basarabia, totuși ea a jucat un rol determinant în dezvoltarea economică a localităților germane, iar inventarul agricol mai avansat pe care îl utilizau și îl produceau germanii a fost preluat de către alte etnii din regiune. Cu toate acestea, deși în sec. XIX – începutul sec. XX industria Basarabiei și a spațiului din stânga Nistrului a înregistrat o evoluție semnificativă, economia își păstrează caracterul agrar.

Activitățile comerciale ale etnicilor germani din Basarabia s-au derulat în cadrul schimbului de mărfuri al regiunii. Deja în luna august 1812, comandantul armatei ruse de la Dunăre, P. Ciceagov a emis un ordin, potrivit căruia se permitea exportul în Rusia și peste hotare a produselor din regiunea anexată: cereale, piei neprelucrate, sare, grăsime de vită, lână și piei de oaie etc., percepându-se taxa vamală. În schimb, mărfurile produse în guberniile centrale ale Rusiei, conform deciziei Comitetului de Miniștri al Imperiului Rus din 11 iulie 1813, se aduceau în Basarabia fără ca negustorii să plătească taxa vamală respectivă. Această politică comercial-vamală stimula realizarea mărfurilor agricole basarabene în Rusia și a celor industriale din guberniile centrale ale țării în regiunea pruto-nisteană [212, p. 318].

După Congresul de la Viena (1815), o scurtă perioadă de timp, guvernul rus a promovat o politică comercial-vamală liberală, permițând negustorilor străini să-și desfacă mărfurile pe piața rusă, în aceleași condiții ca și cei autohtoni. În 1816 și 1819, guvernul rus a adoptat tarife liberale în spiritul deciziilor Congresului de la Viena. Însă din cauza nivelului scăzut al productivității muncii din țară, mărfurile ruse nu puteau concura pe picior de egalitate cu cele de import. Din această cauză, din 1822, guvernul revine la politica sa prohibitivă pe care o promovase până la Congresul de la Viena. La 17 februarie 1825 a fost adoptat „Regulamentul cu privire la comerțul din Basarabia” [143, p. 113]. Conform prevederilor acestui document, produsele basarabene erau achiziționate de la localnici și comercializate în guberniile interne ale țării doar de negustorii ruși care obținuseră acest drept. Mărfurile exportate din Basarabia erau divizate în două grupe. În prima intrau cerealele, animalele domestice, lâna, carnea, untul, fructele, legumele, cânepa etc.

Aceste mărfuri erau exportate în guberniile centrale ale Rusiei, fără ca negustorii să plătească vamă. În al doilea grup intrau vinul, tutunul, pieile neprelucrate, ceara etc. Aceste mărfuri erau exportate în guberniile centrale ale Rusiei, fără ca negustorii să plătească vama, dacă ei prezentau un certificat că produsele erau de origine autohtonă. Pentru alte mărfuri negustorii achitau o taxă vamală [212, p. 320].

Un rol important în promovarea acestei politici, după 1812, l-a jucat cordonul vamal de pe cursul râului Nistru, pe care autoritățile țariste, o perioadă de timp l-au păstrat. Negustorii aveau dreptul să livreze mărfuri peste Nistru doar prin vămile de la Dubăsari și Moghiliov. De obicei, mărfurile din sudul Basarabiei, inclusiv cele produse de etnicii germani erau trecute prin vama Dubăsari. Fiind înconjurată din toate părțile de cordoane vamale, regiunea s-a pomenit ruptă nu numai de piețele europene, ci și de cea internă (adică piața rusă). Acest plafon aducea mari prejudicii atât producătorului local, cât și negustorilor. În 1830, cordonul vamal de pe Nistru a fost lichidat. În schimb, a fost întărit cordonul vamal de pe Prut [143, p. 120, 214].

După lichidarea autonomiei Basarabiei (1828) și a cordonului vamal de pe Nistru, în regiune a fost introdusă structura de gildă. Conform prevederilor Regulamentului gildelor din guberniile centrale ale Rusiei din 1824, negustorii se împărțeau în trei grupuri. În prima gildă intrau negustorii cu un capital declarat de 50 mii ruble, în ghilda a doua – 20 mii, în ghilda a treia – 8 mii ruble asignații. Regulamentul gildelor din Basarabia se deosebea puțin de cel adoptat în 1824 pentru guberniile centrale ale Rusiei. În el se prevedea scutirea negustorilor, a micii burghezii și a țărănimii comerciale în decursul primilor 5 ani de achitarea taxei pentru certificatele comerciale, pentru veniturile comerciale obținute, pentru utilizarea comunicației maritime și terestre și a taxei speciale pentru vânzători. În ultimii 3 ani, pentru certificatele comerciale se încasa doar a patra parte din taxele de gildă, iar peste încă 2 ani – jumătate [143, p. 240, 312].

În comerțul intern și extern al Basarabiei tot mai mult se încadrau și coloniile germane din regiune. În anii '20 ai sec. XIX, colonia Tarutino a devenit un centru important de comerț din sudul Basarabiei. Aici se comercializau animale domestice, lână, pâine, articole meșteșugărești [196, p. 63]. O parte din mărfurile produse în coloniile germane erau transportate la Odesa, de unde se exportau în alte gubernii ale Imperiului Rus ori peste hotarele lui. La Tarutino și Arțizul Vechi se mai realizau fructe produse de etnicii germani: gutuie, piersici, cireșe, caise. Tutunul era comercializat în Tarutino, Ismail și Tighina unde se aflau mici întreprinderi de prelucrare. O parte din tutunul prelucrat în sudul Basarabiei, inclusiv și de etnicii germani se exporta la Odesa și peste hotarele țării, inclusiv în Galați (România) [196, p. 87, 105, 107].

În sudul Basarabiei exista o rețea de comunicații dezvoltată. Nistru, Dunărea și Marea Neagră creau condiții favorabile pentru dezvoltarea transportului fluvial și maritim. De asemenea, rețeaua terestră de comunicație era la un nivel evoluat. Un drum terestru trecea și prin Tarutino, care favoriza legăturile economice ale etnicilor germani cu centrele de comerț din regiune [196, p. 121].

Un articol important de comerț al etnicilor germani îl constituiau animalele domestice. O parte a vitelor crescute era realizată la Tarutino și în alte centre comerciale. În cele mai multe cazuri, animalele erau crescute de la naștere. Uneori anumite animale domestice, achiziționate de la o vârstă fragedă, erau crescute și ulterior comercializate, obținându-se un profit notabil. De exemplu, primăvara, în gubernia Herson erau achiziționați mânji cu 15 ruble, iar după întreținerea lor, timp de câteva luni, toamna erau vânduți la Tarutino și Arțiz cu 30-50 ruble [196, p. 125].

Un comerț intens se efectua prin intermediul iarmaroacelor. În anii '30-'40 ai sec. al XIX-lea, în Basarabia au fost inaugurate iarmaroace în Chișinău, Cetatea Albă, Ismail, Chilia și Reni. Ele erau vizitate și de negustorii din coloniile germane pentru a procura produse manufacturiere, în vederea realizării lor în rândul populației locale. La iarmaroace erau aduse cu prioritate mărfuri manufacturiere din guberniile centrale ale Rusiei (Vladimir, Kursk), regiunile vecine ale Basarabiei (Podolia, Herson) etc. La aceste iarmaroace, negustorii înstăriți, veniți de peste hotarele Basarabiei procurau vin, lână, piei, nuci, unt, slănină, prune, miere, tutun. Cele mai mari iarmaroace erau la Chișinău și Ismail. O bună parte a mărfurilor produse în Basarabia erau livrate la Odesa, iar de acolo erau realizate în alte orașe ale Imperiului Rus, ori peste hotarele țării. Iarmaroacele erau organizate într-un oraș de una sau două ori pe an și țineau câteva zile sau săptămâni [219, p. 181-184].

Pentru a înviora comerțul din coloniile germane, în anul 1826, președintele Comitetului tutelar, generalul Inzov, a emis un Regulament al pieței pentru colonia Tarutino. În scurt timp, aici s-a dezvoltat și o mare piață, unde în zi de târg (o dată la două săptămâni) veneau de la opt până la zece mii de oameni, inclusiv și din regiunile mai îndepărtate ale Imperiului Rus [180, p. 196]. Către mijlocul sec. al XIX-lea, un rol tot mai esențial în comerțul Basarabiei îl joacă piețele săptămânale. Astfel de piețe funcționau în Tarutino și Arțizul Vechi. În anii '70 ai sec. XIX, în piața din Tarutino se vindeau, în medie, câte 150 mii puduri de cereale. O parte a materiei prime agrare era prelucrată pe loc. La morile, care funcționau în fiecare localitate, se măcinau produsele cerealiere, în atelierele din Tarutino se prelucrau cânepa și lâna [196, p. 63].

În această perioadă începe să se afirme și să se consolideze comerțul permanent. Inițial se comercializau cu prioritate băuturile spirtoase. În 1855, în 25 localități germane funcționau 25

localuri de comercializare a băuturilor și 5 expoziții de băuturi. În 1862 au fost înregistrate 67 prăvălii de comercializare a băuturilor și o crâșmă. Unei prăvălii îi reveneau, în medie, 407 persoane [223, p. 76, 284]. În anii următori, gama de produse realizate prin intermediul unităților de comerț permanent se diversifică.

După implementarea reformei agrare, în fostele colonii germane s-au produs schimbări profunde care au influențat benefic și comerțul intern. Aceste schimbări se fac simțite deja în anii '80 ai sec. XIX, când oficialitățile ruse au efectuat unele înregistrări statistice.

Schimbările pozitive care au avut loc în Basarabia, inclusiv și în localitățile germane, au avut un impact puternic asupra dezvoltării localității Tarutino, care a devenit un centru economic important. În 1883, aici au fost înregistrate 185 întreprinderi, iar în 1884 – 186 (a se vedea *tabelul A.1.40*) [71, f. 41]. O bună parte din unitățile de comerț din această localitate și din satele germane aparțineau unor întreprinzători evrei, germani, ruși etc.

La Tarutino continua să se comercializeze băuturile alcoolice. În 1884, în localitate au fost înregistrate 31 de unități de acest fel, cu o valoare totală de circulație a mărfurilor de 13900 ruble și cu un venit anual de 3110 ruble. Se realiza, în primul rând, vinul din struguri produs în Tarutino, fiind păstrat în beciurile vânzătorilor respectivi. În afară de evrei, printre negustori erau 7 luterani (adică germani locali) și unii cetățeni prusieni.

Dezvoltarea economică a Basarabiei, inclusiv și a localităților cu populație germană a stimulat acumularea de mijloace bănești în rândul unor categorii sociale, care erau dispuse să-și satisfacă necesitățile financiare cât mai rapid. Această tendință firească a stimulat comerțul permanent specializat din Tarutino, unde erau aduse diverse mărfuri din alte centre economice ale Imperiului Rus. Într-un ritm susținut se inaugurau noi unități specializate de comerț, care acopereau necesitățile populației și aduceau profit întreprinzătorilor.

Cea mai mare valoare de comercializare a mărfurilor o aveau 8 prăvălii de manufactură. Ele aparțineau unor proprietari evrei (6) și lipoveni (2). Valoarea de comercializare a mărfurilor din cele 8 prăvălii constituia 336 mii ruble, iar venitul anual 12400 ruble. Marfa era adusă din Chișinău, Herson, Moscova și alte orașe ale Imperiului Rus [71, f. 45 verso-46].

Pe locul doi se situau produsele de băcănie, realizate în 31 unități de comerț. Valoarea mărfurilor ajungea la 193100 ruble, iar venitul anual – la 19930 ruble. Majoritatea proprietarilor, negustorilor și mic-burghezilor erau evrei. Feiga Krițman, care administra o atare unitate comercială, făcea parte din negustorii gildei a doua. Marfa se aducea din Odesa și se realiza, prin intermediul unităților de comerț din Tarutino, locuitorilor de aici și celor din satele apropiate [71, f. 41-85].

La Tarutino mai funcționau 3 prăvălii de galanterie care aparțineau unor întreprinzători evrei. Anual se comercializau mărfuri în valoare de 70000 ruble, care aduceau un venit anual de 5000 ruble. Marfa era achiziționată din Chișinău, Moscova și alte orașe ale Imperiului Rus. Negustorii făceau parte din ghilda a doua [71, f. 45 verso-66].

În localitate mai activa un negustor din ghilda a doua, care deținea o prăvălie cu mărfuri de pielărie în valoare de 15 mii ruble și obținea un venit anual de 1500 ruble. Un mic-burghez din Cetatea Albă comercializa cu amănuntul, la Tarutino, articole de pielărie cu o valoare de circulație de 10000 ruble, având un venit anual de 700 ruble. Marfa era livrată din diferite orașe ale Imperiului Rus [71, f. 53 verso-54].

Rata comercializării cărnii era în creștere. În 15 unități de comerț (magazine, hale specializate) din Tarutino se realiza carne tăiată. Carnea proaspătă provenea din Tarutino, Akkerman, din Podolia și alte regiuni ale Imperiului Rus [71, f. 61 verso-72].

Din *tabelul A.1.40*. se vede că la o unitate de comerț din Tarutino, cele mai mari valori de circulație a mărfurilor reveneau prăvăliilor de manufactură (42000), prăvăliilor de galanterie (23333,3), prăvăliilor de mărfuri de pielărie (15000), halelor de realizare a cărnii cu amănuntul (12000), prăvăliilor de comercializare cu amănuntul a articolelor de pielărie (10000), prăvăliilor de vânzare a produselor din fier (5166) etc.

În Tarutino au fost înregistrate 4 depozite de spirt en gros, cu o valoare de circulație a mărfurilor de 65000 ruble și cu un venit anual de 4200 ruble. Ele aparțineau negustorilor din ghilda a doua. Spirtul era adus din Tighina sau Hâncești [71, f. 45 verso-47].

Locuitorul satului Berezina, Matheas Nitschke, dispunea de 10 cârciume cu un volum de circulație a mărfurilor de 17500 ruble și un venit anual de 2350 ruble. Votca era procurată din Tarutino, iar vinul provenea din propria vie [71, f. 46 verso-83].

În 1884, în volostea Klöstitz au fost înregistrate cu 8 întreprinderi mai puțin decât în anul precedent, deoarece unii negustori și-au retras afacerile din această unitate administrativ-teritorială (a se vedea *tabelul A.1.41*.) [73, f. 7].

Activitatea comercială era mai intensă în centrul de voloste. În Klöstitz funcționau 4 băcării (circulația anuală a mărfurilor – 7400 ruble, venitul – 524 ruble), 3 prăvălioare (rotația anuală – 1300 ruble, venitul – 170 ruble), o prăvălie de mărfuri de băcănie și textile, care aparținea negustorului din ghilda a doua, evreului R. Kleitman (circulația anuală – 5000 ruble, venitul – 500 ruble), care achiziționa mărfuri din Chișinău și Odesa. În acest context, evidențiem pe proprietarul funciar Johann Friedrichov Bodamer, ce deținea o cârciumă, localizată într-o clădire obștească [73, f. 25-32].

Unități comerciale au fost înregistrate și în unele sate ale volostei sus-menționate.

În s. Leipzig activau 4 magazine de coloniale (de mărfuri de băcănie), dintre care 3 aparțineau mic-burghezilor evrei, iar unul – săteanului de confesiune luterană – G. G. Werner. Circulația anuală a mărfurilor era de 4940 ruble, venitul fiind de 494 ruble. Mărfurile erau livrate din s. Tarutino. De asemenea, a fost înregistrată o cârciumă, localizată într-o clădire obștească. Proprietarul unității comerciale era K. F. Krause, originar din s. Tarutino. Aceasta aducea un venit anual de 650 ruble, circulația mărfurilor fiind de 2300 ruble. Vinul și votca erau procurate din s. Tarutino [73, f. 8 verso-12].

În s. Berezina funcționau 3 băcării, două dintre care aparțineau mic-burghezilor evrei din Chișinău, iar una săteanului Karl Schit. Circulația anuală a mărfurilor constituia 4750 ruble, iar venitul – 475 ruble. În plus, localitatea dispunea de o cârciumă, situată într-o clădire obștească, având o circulație anuală de 2945 ruble și un venit de 408 ruble. Mărfurile erau procurate, fără excepție din s. Tarutino [73, f. 12-14].

În s. Borodino au fost înregistrate 4 băcării cu o circulație anuală de 11936 ruble și un venit de 1293 ruble, proprietarii fiind 2 cetățeni prusieni, un evreu și un localnic luteran. De cea mai mare realizare se bucura comercianta prusiană, Maria Iacovlevna Gertel, care făcea parte din gilda a II-a (titlu obținut la 16 ianuarie 1884), și anume – 6000 ruble, cu un venit de 600 ruble. Marfa era achiziționată din Odesa; în cazul celorlalți – din Tarutino. Cârciuma din sat avea o rotație anuală de 3000 ruble și un venit de 510 ruble. Votca se procura din Tarutino și Bender [73, f. 18 verso-22].

Tabloul vizând unitățile comerciale din Hoffnungstal era modest, având în vedere că proprietarii lor nu erau din localitate. Proprietarii a 2 băcării erau mic-burghezi evrei din Chișinău și, respectiv, din Tiraspol. Circulația anuală constituia 4300 ruble, iar venitul – 430 ruble. Și crâșma, care era amplasată într-o clădire obștească, era proprietatea unui sătean din Alexandrovca. Ea avea o circulație anuală de 3000 ruble și un venit de 800 ruble [73, f. 22-24].

În alte voloste (a se vedea *tabelele A.1.42-A.1.45*), ponderea unităților de comerț era moderată și se rezuma la comercializarea mărfurilor de băcănie, manufactură, băuturi alcoolice. De asemenea, nu lipsesc cârciumile. Totodată, în Fere-Champenoise II și Teplitz se practica comerțul ambulant cu mărfuri de băcănie.

Extinderea operațiilor comerciale impunea crearea societăților de creditare reciprocă, a asociațiilor cooperatiste și de consum etc.

Instituțiile financiar-bancare constituie un element esențial în sfera economică. În activitatea economică a etnicilor germani se simțea o necesitate acută de bani pentru achiziționarea inventarului agricol nou și a uneltelor mai performante. Atâta timp cât coloniile germane se subordonau din punct de vedere administrativ Comitetului tutelar al coloniștilor din

sudul Rusiei, acesta a înființat în fiecare regiune câte o asociație pentru stimularea și modernizarea agriculturii. Odată cu desființarea Comitetului tutelar, asociațiile din regiunile coordonate de către acesta și-au sistat activitatea [152, p. 85].

În stânga Nistrului, încercările de a organiza creditul popular încep încă la 1803, când se elaborează legea „Băncilor pentru coloniști”. Odată cu apariția coloniștilor în Basarabia au început a se înființa și aceste tipuri de bănci. Un exemplu elocvent, în acest sens, servește banca din or. Bolgrad, transformată ulterior în „Tovărășie”.

La 7 martie 1840 apare „Regulamentul caselor de ajutor și de economie a țăranilor”, în baza căruia s-au înființat câteva instituții de credit și ajutorare, de exemplu în Divizia (1841), județul Akkerman și, în Căușeni (1845), județul Tighina [116, p. 347].

În coloniile germane s-au format inițial anumite case de ajutor financiar reciproc la nivel comunitar.

Prin dispoziția Comitetului tutelar din 1849, au fost înființate casele de ajutor în caz de incendiu, statutul lor fiind confirmat la 14 iulie 1867. Până atunci, comunitatea sătească acorda acest ajutor fără a depinde de vreo organizație de acest fel.

La inițiativa comunităților, s-au constituit case de ajutor reciproc: case de ajutor reciproc pentru înmormântare și cele de asigurări sociale (în caz de boală). Totuși, acestea au apărut în localități aparte, ele neputând sprijini financiar întreaga comunitate germană din Basarabia. Totodată, ele reprezintă o formă incipientă de organizație de credit, pentru care, în conformitate cu legislația în vigoare, comunitatea purta întreaga responsabilitate. Țăranilor li se oferea posibilitatea de a obține o creditare mai avantajoasă, pe termen lung. Însă acestea își încetau existența, de obicei, din cauza devalorizării banilor, factorilor politici și a celor de natură legislativă. Nici ca număr, nici ca operațiuni acestea nu au jucat un rol esențial în dezvoltarea economiei rurale, însă ele au fost niște organizații premergătoare a cooperativelor de mai târziu.

În a doua jumătate a sec. XIX, apar, mai ales, în centrele de district (ulterior voloste) case de ajutor pentru orfani: Sărata, Arțiz, Alt-Posttal etc. Mai competitive s-au dovedit a fi casele de ajutor pentru orfani. Înființarea lor ține de o dispoziție a Comitetului tutelar din 1869, statutul lor fiind confirmat la 11 iunie 1871. Până la momentul dat, tutorii dădeau cu împrumut, pe garanție, banii pentru orfani. Prima casă de ajutor pentru orfani a fost instituită în 1869 în Klöstitz. Banii împrumutați aduceau o dobândă în favoarea orfanilor și un excedent financiar pentru diverse obiective culturale [172, p. 17].

Multe dintre ele au ființat până la etapa repatrierii (1940): Paris (înființată în 1864), Alt-Posttal (1869), Klöstitz (1869) Sărata (1869), Tarutino (1871), Arțiz (1873), Kulm (1873) și Teplitz (1875). Evoluția unora dintre acestea se încheia cu transformarea lor în societăți pe

acțiuni. De exemplu, casa de ajutor pentru orfani din Mannsburg a fost reorganizată într-o societate pe acțiuni, satele Eigenfeld și Eigenheim au intrat în circuitul băncilor populare de stat [152, p. 84].

Conform legilor „locale”, care erau respectate cu strictețe în perioada țaristă, după moartea capului familiei erau aleși doi administratori pentru gestionarea moștenirii. La finele fiecărui an, ei prezentau un raport în fața adunării comunității despre cheltuielile efectuate și veniturile obținute. Raportul era supus, în mod obligatoriu, expertizei.

După scăderea din suma totală a cheltuielilor, banii rămași se vărsau în casele de ajutor pentru orfani. Toate localitățile districtului (ulterior ale volostei) garantau că banii depuși vor fi returnați orfanilor, împreună cu încasarea dobânzii corespunzătoare.

Aceste case au avut un aport considerabil în sfera creditării pe termen lung, deoarece sumele de bani erau înmânate orfanilor la atingerea majoratului, la încheierea căsătoriei etc. La serviciile lor apelau persoane capabile să ramburseze banii în termenul stabilit [175, p. 83].

Dezvoltarea economică a Imperiului de după reformă necesita extinderea sistemului de creditare din cauza creșterii cererii pe piața financiară. Guvernatorul Basarabiei a sesizat lipsa mijloacelor de care ar putea beneficia proprietarii funciari la modernizarea sectorului agrar. Procentul de credit era foarte înalt (10% anual). De aceea, guvernatorul a solicitat implementarea dreptului de a face împrumuturi de la instituțiile de creditare de care se foloseau guberniile din Imperiu [3, f. 1-9].

Un rol esențial în procesul achiziționării pământului de către etnicii germani i-a revenit suportului financiar acordat de Banca funciară din Herson, cu reședința în Odesa, instituită în 1864. Din 1867, banca și-a extins activitatea și în Basarabia [4, f. 8]. Aceasta acorda credite comunităților, societăților și persoanelor private: comunităților pentru mărirea proprietății funciare prin procurarea unui teren, societăților (tovărășiilor) pentru procurarea pământului pentru înființarea unei localități, iar persoanelor înstărite pentru achiziționarea pământului pentru întemeierea unei moșii. Creditele erau acordate pentru o perioadă de până la 30 ani, cu o dobândă mică [175, p. 82].

În perioada țaristă de o largă răspândire s-au bucurat societățile de credit reciproc. În Basarabia, instituțiile de creditare apar abia după 1880. Prima societate de credit reciproc a fost înființată în 1883, la Cetatea Albă. Celelalte au fost instituite în prima decadă a sec. XX. Din 1906 până în 1912 au fost înființate în următoarele localități din jud. Akkerman societăți de credit reciproc: Mannsburg, Paris, Arțiz, Volontirovca, Tarutino și Tatarbubar [116, p. 434].

Cooperația propriu-zisă datează în Basarabia din 1874, când s-a înființat prima tovărășie de credit și păstrare în Mașcăuți (județul Orhei). În 1885, guvernul reglementează înființarea

creditului popular, extinzând, prin aceasta, autoritatea administrației comunale în conducerea și controlul băncilor rurale și limitând drepturile obștești. Scopul înființării acestora era de a satisface cerințele de credit în industrie, comerț și agricultură. Un suflu nou în activitatea cooperatistă se resimte, însă, după 1904, când în viața socială pătrund ideii democratice, iar statul a organizat Institutul de control și îndrumare (Inspectoratul Creditului Mărunt pe lângă Banca de Emisiune) [116, p. 347-348].

După apariția în Imperiu a băncilor cooperatiste, încep să fie înființate în județul Akkerman bănci care erau incluse în uniunea cooperativelor din județul respectiv. Băncile cooperatiste trebuiau să adopte statutul de bancă cooperatistă, impus de guvern. Ele obțineau, prin intermediul uniunii din județ sau uniunii cooperatiste, împrumuturi substanțiale și erau supuse unui control riguros din partea uniunii județului dat, dar, uneori, și din partea guvernului. Atare bănci au ființat în: Neu-Posttal, Eigenheim, Mannsburg, Sărata, Eigenfeld, Klöstitz, Tarutino [175, p. 84].

Legislația mult mai liberală, adoptată în 1904 și legea privind bancile din 1907 [152, p. 83] au favorizat constituirea a 5 bănci [138, p. 236] în următoarele localități cu populație germană din Basarabia: Șaba (1909), Sărata (1911), Eigenfeld (1913), Krasna (1913), Neu-Posttal (1917) [152, p. 85].

Conform raportului Consiliului primei adunări generale a Societății de credit reciproc din Sărata pentru anul 1913, reiese că ideea constituirii unei astfel de instituții datează din 1911, deși existau rezerve în această privință, deoarece în localitate existau deja forme ale micului credit, care ar fi constituit o piedică în dezvoltarea și afirmarea unei instituții de așa anvergură. Prima adunare generală a întrunit 402 membri, ceea ce a demonstrat lipsa de temei a neîncrederii vis-à-vis de funcționarea Societății de credit reciproc. Banca și-a început activitatea la 1 martie 1913. În pofida crizei financiare, ea s-a bucurat de încrederea altor bănci, grație eforturilor președintelui băncii, Karl Karlovici Layher. Inițial, instituția s-a confruntat cu o lipsă acută de finanțe, însă datorită perseverenței președintelui băncii, au fost găsiți bani pentru a satisface cerințele membrilor ei. La finele anului dat, Societatea avea în componența sa 529 membri cu un capital circular de 70570 ruble, iar această cifră ar fi putut fi majorată în cazul dacă nu ar fi fost stopată primirea noilor membri. Venitul curat a constituit 4371 ruble 16 cop. De asemenea, mai existau procente care au fost transferate pentru anul următor – 7239 ruble 20 cop. Deși banca s-a confruntat cu probleme privind obținerea capitalurilor, iar rata de creditare era mare, totuși în anul vizat au fost obținute succese substanțiale.

Consiliul a propus distribuirea sumei veniturii curat de 4371 ruble 16 cop., după cum urmează:

1. În capitalul de rezervă erau defalcate 437 ruble 12 cop.
2. Includerea în dividendul de rezervă a membrilor societății a 3271 (corectat 3371) ruble 85 cop., ce constituie 10 % lunar din capitalul fix de 26665 ruble (pentru 10 luni, adică de la 1 martie 1913, din 26665 ruble capital fix – 2222 ruble 10 cop.).
3. 10 % pentru 6 luni, adică de la 10 iulie 1913, din 22995 capital fix – 1149 ruble 75 cop.
4. Amortizarea averii mobile 10 % pe an, iar pentru jumătate de an 5 % din 1920 ruble 34 cop. – 96 ruble.
5. Consiliului și Comitetului de luare în primire îi erau alocate 219 ruble.
6. Școlii obștești evreiești din Bairamcea – 25 ruble.
7. Pentru instruirea copiilor ruși nevoiași din școala parohială din Sărata – 25 ruble.
8. Școlii pentru surdo-muți din Worms – 25 ruble.
9. Azilului Alexander din Sărata – 25 ruble.
10. Pentru instituirea unui fond special – 147 ruble 19 cop. [74, f. 24]

Din raportul conducerii Băncii, având în componența sa: președintele – K. K. Layher, membrii conducerii – Chr. J. Rib, G. J. Layher și A. F. Hobbacher, reiese că circulația generală a capitalului în anul 1913 a constituit 6109571 ruble 26 cop. În urma verificării cambiilor, în portofoliul Societății au rămas, la 1 ianuarie 1914, cambii în sumă de 272736 ruble 26 cop. [74, f. 28].

Adunarea generală a decis, de asemenea, unanim să ofere Școlii Centrale Werner din Sărata un credit de 500 ruble, fără dobândă, pentru 5 ani. Școala urma să ramburseze anual câte 100 ruble. Conducerea Băncii a fost împuternicită să ia un credit în valoare de 100000 ruble de la Banca de Stat. La fel, a fost aprobat devizul de cheltuieli propus de Consiliu în sumă de 8625 ruble [74, f. 24].

Banca sus-menționată efectua transferuri bănești în toate orașele Rusiei, dar și peste hotare și realiza operații de toate tipurile [74, f. 1 verso-2].

Unitățile de comerț și instituțiile financiar-bancare stimulau activitatea economică și acopereau necesitățile financiare ale etnicilor germani și ale altor locuitori din regiune.

3.4. Concluzii la capitolul 3

1. Veniți din centrul Europei, coloniștii germani din Basarabia au transpus în practică nu modelul prusac, ci pe cel american de modernizare a agriculturii. Aceasta se explică prin faptul că pe calea prusacă marile proprietăți feudale erau transformate în gospodării capitaliste. Însă etnicii germani din Basarabia, deținând proprietăți funciare de cca 60 desetine de pământ și achiziționând noi loturi de pământ le prelucrau, utilizând noi metode de factură burgheză.

2. În ultima treime a sec. al XIX-lea în Imperiul Rus este promovată o politică de modernizare a economiei, influențând și situația socială a etnicilor germani. În 1871, statutul de colonist a fost lichidat, o parte din coloniști au început să se îmbogățească, utilizând mai eficient resursele funciare și conjunctura economică. Într-un timp scurt, pe teritoriul Basarabiei a apărut un număr mare de localități cu populație germană.

3. În primii ani după sosirea etnicilor germani în Basarabia, în economia lor meșteșugurile jucau un rol secundar. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în unele localități germane, în primul rând, în Tarutino se atestă meșteșugari care lucrau la comandă, uneori cu materia primă a clientului. Treptat, după volumul de producție anuală înregistrat, conchidem că marfa începe să fie produsă pentru a fi comercializată. Spre finele sec. al XIX-lea au apărut întreprinderi industriale care utilizau mașini cu abur și muncitori salariați. Crește productivitatea muncii, unui lucrător revenindu-i mai multă producție și venituri mai mari, fapt ce contribuia la dezvoltarea economică a regiunii pe cale capitalistă. Astfel, s-au creat condiții pentru apariția unor elemente respective de suprastructură: bănci țărănești, institute de credit, societăți pe acțiuni, asociații agricole. Toate acestea s-au dezvoltat în strânsă conexiune cu ramurile industriei: construcția de care, de unelte agricole, fabrici textile, morăritul, industria de prelucrare a producției agricole.

4. Deși observată mai puțin, activitatea comercială va fi prezentă în cadrul comunității germanilor, aceștia aducându-și aportul lor la dezvoltarea relațiilor marfă-bani. Cu toate acestea, deși germanii au fost atrași în comerțul intern, el era controlat de către evrei sau alți cetățeni străini care, de obicei, făceau parte din ghilda a II-a. Surplusurile de produse agrare erau realizate în cadrul târgurilor din Tarutino și Arțiz. Elucidarea participării germanilor în comerțul extern este dificilă, deoarece aceștia erau doar furnizori, segmentul în cauză fiind dominat, de asemenea, de către negustorii evrei.

4. EVOLUȚIA CULTURAL-SPIRITUALĂ

4.1. Învățământul primar

Școala germană din Basarabia s-a constituit și afirmat în condițiile favorabile ale unei autonomii administrative și culturale. Germanii originari din Prusia și Württemberg cunoșteau școala elementară încă din regiunile de origine, căci în Württemberg învățământul obligatoriu a fost introdus în 1649, iar în Prusia – în 1717, școala constituind o parte importantă a vieții social-culturale a acestor etnici [180, p. 146].

Primele școli au fost deschise în perioada de constituire a localităților germane din Basarabia, ele aflându-se sub supravegherea pastorilor și a comunității. Astfel, printre primele școli parohiale, inaugurate în Basarabia după 1812, sunt menționate cele ale coloniștilor germani. Ele erau mai bine organizate și asigurate din punct de vedere economic din veniturile considerabile ale obștii sătetești [129, p. 174]. Până în 1825 au fost deschise 12 școli [151, p. 33], iar în 1828 conform datelor de arhivă, în 18 localități au fost înregistrate 13 școli [85, f. 27-28]. În coloniile germane, spre deosebire de cele ale coloniștilor din Balcani, construirea școlilor anticipa edificarea bisericilor. În 1838, școlile coloniștilor germani au fost subordonate Ministerului Domeniilor Statului [129, p. 178]. Despre activitatea acestor școli, de altfel ca și despre toate școlile din sistemul Ministerului Domeniilor Statului, s-au păstrat foarte puține informații [129, p. 192].

Incipient, sarcina de a învăța tânăra generație a fost încredințată agricultorilor și meșteșugarilor care puteau scrie, citi și intona melodii corale. După cum am constatat din cronicile unor sate, unii învățători aveau pregătire militară (ca pe vremea lui Friedrich cel Mare în Prusia), însă nu și una specială. De exemplu, primul învățător și grefier parohial din Sărata a fost colonistul local Jakob Friedrich Seble din Bächingen (Bavaria). Provenind din tagma mic-burgheză, el și-a făcut serviciul militar 6 ani în armata regală bavareză, după care a fost avansat la gradul de sergent și subofițer. În primul an învățătorul a ținut lecții în casa sa. Însă în ianuarie 1831, la vârsta de 35 ani, el a decedat de holeră. În Gnadental, documentele ne relatează despre învățătorul local Wilhelm Hermann, care a deținut funcția de pedagog timp de 6 ani. Înainte de a deține funcția de pedagog, acesta a făcut parte din categoria mic-burgheză, fiind croitor de profesie, apoi 6 ani și-a făcut serviciul militar în armata regală din Württemberg [169, p. 101-111].

După cum am menționat, școala germanilor basarabeni se afla sub supravegherea bisericii. Învățătorul și provizorul (pedagogul începător) erau angajați și salariați de parohie. Dispunând,

de cele mai multe ori, de proprietate funciară, aceștia puteau să-și exercite funcția, în pofida lefii mizere. Pastorul avea obligația să efectueze inspecții școlare și chiar examene. De asemenea, inspecțiile erau efectuate și de persoanele din ierarhia superioară a bisericii.

Deoarece în colonii învățătorii erau reprezentanții pastorului, aceștia au fost denumiți până la repatrierea lor în Reich-ul german paraclisieri (Küsterlehrer). Acest tip de pedagog, religios și laic totodată, era creația Reformei. Salariile paraclisierilor erau diferite de la o colonie la alta. Către anii '50 ai sec. al XIX-lea, un învățător dintr-o localitate primea anual 100 ruble, 136 puduri de cereale, locuință cu încălzire, 50 cop. pentru fiecare înmormântare și 6 des. de fâneață. Altul, în aceeași perioadă de timp, era remunerat cu 250 ruble, pășune pentru vite, 10 cop. pentru fiecare botez, 20 cop. pentru fiecare înmormântare, locuință și încălzire. Stabilirea salariului necesita acordul prikazului de district și al parohului [172, p. 34]. Pe lângă atribuțiile pedagogice, paraclisierul citea predicile, se ocupa de "Kinderlehre", de înmormântări, botezuri, vizita bolnavii, cânta la orgă, îndeplinea lucrări de secretariat în colonie. În școlile germane din Basarabia, funcția de paraclisier-învățător nu a încetat nici după angajarea învățătorilor calificați. Noțiunea de Küsterlehrer s-a instituit ca particularitate a germanilor basarabene. În 1848, Sinodul Odesa a decretat pentru aceștia un examen special [121, p. 44].

Inițial, sarcina principală a școlilor germane consta în exclusivitate în pregătirea pentru confirmare a copiilor de ambele sexe, un ritual de încadrare a copiilor absolvenți ai școlilor primare în obștea bisericească. Conform statutului bisericii evanghelic-luterane, adoptat la 28 decembrie 1832, ceremoniile de confirmare încadrau toți copiii de ambele sexe de 15-18 ani. Candidații trebuiau să poată, cel puțin, să citească și să cunoască principalele dogme religioase și decizii ale bisericii. După confirmare, care avea loc la vârsta de 15 ani, urmau alți 3 ani de "Kinderlehre" (ore de clasă organizate la sfârșitul săptămânii, chiar și duminica, în afara serviciului religios) [132, p. 48, 55]. În aceste condiții, copilul acumula nu doar cunoștințe noi, ci își forma și o deprindere a continuității în toate îndeletnicirile sale, o disciplină severă, specifică tradițiilor sociale germane. La confirmare nu erau admiși cei ce nu și-au făcut studiile în școală. Copiii de la "Kinderlehre" trebuiau să poată citi bine timp de o săptămână un capitol din Testament, de regulă, epistola din duminica respectivă și să-l scrie, inițial, pe tabla de ardezie, iar, ulterior, pe o pagină din caiet [188, p. 137].

Învățământul dura din octombrie până în martie, instruirea primară constituind 7 ani. Deși în școlile cu o clasă erau încadrați în jur de 100 elevi, frecvența era slabă [179, p. 57]. De cea mai bună frecvență se bucurau școlile coloniștilor veniți din Württemberg, iar cea mai slabă se înregistra în a celor care proveneau din Polonia prusiană, caci cei din urmă, în majoritatea cazurilor, nu erau supervizați de către biserică [180, p. 147]. Pe parcursul anului, pastorul

parohiei vizita școlile și examina elevii. La sfârșitul anului școlar avea loc un examen general, la care erau invitați învățători din satele învecinate, din aceeași parohie. Lipsele de la școală precum și de la “Kinderlehre” erau sancționate. Pentru nefrecventarea unei lecții era prevăzută achitarea unei amenzi de 3 cop., pentru o lipsă de la “Kinderlehre” – de 5 cop. Însă aceste măsuri, conform datelor lui A. Ziebart, spre exemplu în Arțiz n-au condus la o ameliorare a frecvenței școlare [188, p. 137].

Inițial, programa școlară consta din obiectele de religie, scrisul și cititul, precum și aritmetica (cele 4 operații de bază). Se puna accentul pe instruirea confesională, iar celelate discipline erau privite ca pe un mijloc pentru formarea aptitudinilor de asimilare a cunoștințelor religioase. Cele mai răspândite metode de predare erau: silabisirea și citirea abecedarului, Noului Testament și a Bibliei, dictarea, socotitul de bază și cu numere întregi. Se învăța mult pe de rost, ca de exemplu: „Micul Catehism” al lui Luther, cărticica pentru confirmație (73 întrebări și răspunsuri), capitole întregi din Biblie, precum și proverbe și psalmi. Se cântau cântece religioase [180, p. 147].

Aceste informații ne relevă starea de lucruri din școlile populare germane la etapa stabilirii coloniștilor germani în Basarabia. Lipsa cadrelor didactice specializate, a spațiului adecvat pentru efectuarea lecțiilor, a mijloacelor și metodelor de predare s-au răsfrânt direct asupra procesului de predare-învățare.

Tendința spre școlarizare la coloniștii germani era mai mare decât la celelalte etnii, fapt explicat de inițiativa care venea din sânul comunității și nu din partea autorităților. În 1858, în 24 colonii germane învățau 4677 elevi, iar în 24 școli bulgare – 533 [224, p. 403]. Comparând numărul tinerilor care încă nu au atins vârsta de 21 de ani, remarcăm că la germani învăța 1 din 6 persoane vizate, la bulgari 1 din 91, cea mai dezastruoasă situație înregistrându-se la țărani de pe domeniile statului: 1 din 145. În 1861, în coloniile germane funcționau 25 școli în care învățau 4914 elevi de ambele sexe, iar în 1862 deja 5163. La germani numărul de copii care frecventau școala, raportat la numărul populației (în 1861 – 26667, iar în 1862 – 27535), constituia în ambii ani 18 % [224, p. 403].

Începând cu deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea ia amploare dezvoltarea economică a Basarabiei și, ca rezultat, extinderea legăturilor comerciale. Noile fenomene deși contraveneau caracterului izolat al vieții coloniștilor germani, le oferea totuși un spațiu de comunicare mai vast. Viața dicta necesitatea de a introduce în școlile parohiale a unor noi elemente, ce presupuneau modificări ale programului de învățământ. Dar tentativele oricăror transformări se loveau mereu de poziția conservatoare a comunității germane, care continua să insiste asupra ideii de a studia Biblia, în scopul pregătirii copiilor pentru confirmație. În realizarea procesului

instructiv-educativ în școlile germanilor basarabeni, rolul de bază continuau să îl joace preoții care au stăruit mult pentru dezvoltarea și progresul învățământului tradițional german. Activitatea lor era însă mereu supravegheată de către parohie care îi salariza, reușind astfel să oprească orice inițiativă din partea lor. Aceasta se manifesta, mai ales, atunci când pastorii încercau să introducă în învățământ manuale și cărți de citire moderne pentru acea perioadă, care ar fi influențat pozitiv dezvoltarea intelectuală a copiilor. Astfel, la propunerea pastorilor de a introduce, în anul 1875, la școlile germane o nouă carte de citire “Jugendfreund”, aprobată de către Comitetul tutelar și Consistoriul din Sankt-Petersburg, o parte din comunitățile germane nu numai că au refuzat să procure această carte, dar le-au interzis copiilor s-o citească. Pe lângă textele cu caracter religios, acest manual conținea fabule interesante, povești și istorii considerate de către reprezentanții unor comunități (Klöstitz, Berezina) drept dăunătoare pentru copii. Ei se opuneau utilizării acestei cărți și optau doar pentru abecedar, Biblie, carte de muzică și catehism [132, p. 51].

Încercări în vederea facilitării învățării cititului au fost întreprinse din anii '60 ai sec. al XIX-lea. La 1 octombrie 1864, în cadrul unei conferințe a învățătorilor, pentru prima dată, a fost discutată introducerea metodei silabisirii fonetice. Însă abia în anii '80 ai sec. XIX a fost implementată această metodă progresistă, care s-a ciocnit de la bun început de protestele părinților. În anii '80 a fost introdusă metoda silabisirii fonetice și în Lichtental. În acest sat, ea nu a fost întâmpinată cu aceeași aversiune de către părinți ca în alte părți. În urma modernizării metodelor de predare au fost puse în aplicare noi manuale [170, p. 110-114].

Un aport considerabil în modernizarea procesului didactic l-au avut conferințele învățătorilor care erau desfășurate anual în Arțiz începând cu anii '80 ai sec. al XIX-lea, ale căror activitate a fost ulterior întreruptă și reluată abia prin anii '90 ai secolului vizat, cu acordul guvernatorului. Ele erau prezidate de către pastorul local. La aceste conferințe participau cadrele didactice din județul Akkerman, dar și un număr mic de pedagogi din județul Ismail. Din scrisoarea inspectorului școlilor populare din județul Akkerman, M. Samoțvetov, adresată directorului școlilor populare din gubernia Basarabia, din 24.04.1911, aflăm că învățătorul Școlii Centrale Werner din Sarata, Friedrich Fiechtner intenționa să prezinte în cadrul conferinței din anul sus-menționat o comunicare despre culegerea sa de probleme și exerciții matematice, iar directorul acestei instituții, Albert Mauch, cartea de germană pe care a elaborat-o [80, f. 114-114 verso].

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, o bună parte din școlile germane aveau deja localuri proprii, celelalte fiind cazate în casele de rugăciuni, dar, în ansamblu, toate dispuneau de încăperi comode. Au avut loc cazuri de închidere a școlilor aflate pe pământul arendat [132, p. 50]. De

exemplu, conform raportului anual privind condițiile și activitatea școlilor populare din județul Akkerman pentru anul 1892, închiderea școlii parohiale din Danielsfeld a fost condiționată de renunțarea locuitorilor la pământul arendat din cauza roadelor proaste din ultimii doi ani [89, d. 15, f. 4 verso].

Insuficiența fondurilor financiare destinate întreținerii școlilor și a cadrelor didactice au condiționat apariția în unele localități germane, de regulă, cătune sau sate aflate pe pământ arendat, a școlilor de alfabetizare pentru copiii luterani, ce reprezentau o primă treaptă în pregătirea elevilor pentru școlile parohiale. În 1910, în județul Akkerman erau 42 școli parohiale și 10 școli de alfabetizare [96, f. 1 verso]. Pentru întreținerea școlilor de alfabetizare obștea aloca anual sume mici de bani. Spre exemplu, în Denisovca au fost alocate 60 ruble, în Neufall – 125 ruble, pe când în satele mari ca Tarutino – 2035, Sărata – 1280 și Teplitz – 1150 ruble. Pentru activitatea Școlii Centrale Werner se cheltuiau anual 3936 ruble, dintre care 3100 ruble proveneau din procentele din capitalul ei indivizibil, iar 836 din plata pentru instruire (informație datată cu 1899) [90, f. 79-125].

În sudul Basarabiei, școli parohiale au fost deschise și în alte județe cu populație germană. Astfel, în 1906 în județul Bender existau 10 școli parohiale [276, p. 14], iar în Ismail – 4 școli parohiale [277, p. 4].

Conform opiniei L. Fassel, necesitatea predării limbii ruse în școală ca limbă a statului, a fost conștientizată de la bun început de către coloniști, însă introducerea acesteia ca limbă de predare a fost o măsură a statului, împotriva voinței germanilor [121, p. 42].

În primele decenii ale sec. al XIX-lea nu s-a înregistrat o atenție legislativă deosebită în ceea ce privește școala coloniștilor. Deoarece intervenția Comitetului tutelar al coloniștilor din Sudul Rusiei din 1851 de a introduce limba rusă în școală n-a dat roade, acesta revine cu o instrucțiune în 1866, în care se cerea 1-2 ore de limbă rusă zilnică în programa școlară. În realitate acest deziderat a depins de posibilitatea practică a găsirii unor cadre de predare a limbii ruse [121, p. 45]. În 1870, școlile germane au fost subordonate Consiliului școlar județean, în același an fiind introdusă limba rusă ca disciplină obligatorie. Totuși, la început orele de rusă au fost introduse doar pentru clasele mari [180, p. 149].

Evoluția sistemului de învățământ german până în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea a fost determinată de poziția comunității germane și a preoșimii fără implicarea directă a administrației țariste [152, p. 142]. Activitatea școlilor parohiale germane a fost restructurată odată cu transferarea lor din subordinea Ministerului Domeniilor Statului în cea a Ministerul

Învățământului în anul 1881⁶, care a obligat comunitatea germană să invite pedagogi de limbă rusă, urmărindu-se încadrarea școlilor germane în sistemul de învățământ rus. Din 1891, 2/3 din obiecte se predau în limba rusă [139, p. 51]. Influența clericilor a fost limitată la educația religioasă a elevilor. Însă comunitățile și-au păstrat dreptul de a fonda școli proprii și de a angaja și remunera învățătorii. Cu toate acestea, învățătorii germani aveau nevoie o confirmare din partea autorităților școlare ruse și să susțină un examen obligatoriu.

Predarea obligatorie a obiectelor în limba rusă, în școala populară germană, a fost introdusă treptat. Drept exemplu ne servesc datele legate de școala parohială din Lichtental, fondată în 1843, în care limba rusă ca obiect se preda din 1881. Iar din 1891, majoritatea materiilor (cu excepția limbii germane și a religiei) se studiau în limba rusă [93, f. 13]. Însă în unele cazuri, efectuarea lecțiilor în limba rusă s-a târăgănat. De exemplu, în școala parohială din Nadejda, înființată în 1880, până în anul de studii 1895/96, procesul de instruire s-a desfășurat doar în limba germană, fiind realizat de un singur învățător. Din 1895/96 obiectele de studiu se predau de către un învățător în limbile germană și rusă. Primul învățător pentru materiile predate în limba rusă a fost angajat abia în 1898 [91, f. 19].

Introducerea limbii ruse ca limbă de predare în satele germane era prematură, deoarece învățătorii de etnie germană posedau insuficient limba rusă. În cele mai multe cazuri, se atestă o lipsă a cadrelor didactice de etnie rusă. Inspectorii din partea autorităților școlare ajungeau rar în localitățile germane, astfel că teoretic școala germană se afla sub supravegherea statului, însă în realitate ele depindeau în continuare de comunitatea religioasă [152, p. 144]. În atare condiții, însușirea limbii ruse era anevoioasă.

Cu toate acestea, tendința germanilor spre instruire a determinat numărul mare de știutori de carte, fapt confirmat de primul recensământ din Imperiul Rus de la 1897. Conform rezultatelor acestuia, germanii din Basarabia s-au situat pe primul loc în gubernie în această privință (63,5 % bărbați și 62,9 % femei puteau citi și scrie) [105, p. 193].

În scopul subordonării școlilor germane structurilor de stat din Basarabia au fost deschise școli de zemstvă și în fostele colonii germane. Conform deciziei Ministerului Învățământului, în octombrie 1914 zemstva locală a deschis trei școli primare în localitățile Krasna, Teplitz și Mannsburg.

În scrisoarea inspectorului școlilor populare din a doua circumscripție a județului Akkerman (din 5 noiembrie 1914), adresată Directorului școlilor populare al guberniei

⁶A se vedea lista (datată cu 1 martie 1885) instituțiilor de învățământ și școlilor parohiale din fostele colonii germane, transferate din subordinea Ministerului Domeniilor Statului în cea a Ministerului Învățământului, în *tabelul A.3.1.*

Basarabia, se menționează că, la finele lunii octombrie a anului curent, în satele Teplitz, Mannsburg și Krasna zemstva locală a deschis 3 școli de zemstvă cu o singură clasă. În baza planului aprobat de minister privind introducerea în ținut a învățământului general: în Mannsburg și-a început activitatea o școală cu o clasă, în Teplitz – cu 2 clase paralele și în Krasna – cu 3 clase paralele. Aceste școli au fost ajustate tipului de școli primare, conform Regulamentului din 25 mai 1874, care reglementa activitatea tuturor școlilor de zemstvă, inaugurate în satele rusești, bulgare, moldovenești ș.a.

În conformitate cu cele expuse mai sus, școlile date urmau să funcționeze după programa din 1897 și nu aveau dreptul să introducă în cursul școlar alte obiecte, în afară de cele prevăzute în curriculum, adică: religia, limba rusă, aritmetica și muzica vocală. Cât privește limba maternă, la ea se putea de apelat, după necesitate, doar în cadrul lecțiilor de religie.

În școlile de zemstvă urmau să fie admiși elevii, care au învățat, o perioadă de timp, în școlile parohiale, în care ei ar fi trebuit să se familiarizeze preliminar cu limba rusă vorbită, încât să corespundă cerințelor programei școlii de zemstvă. De asemenea, elevii trebuiau să asimileze gramatica germană în școlile parohiale, pentru a nu întâmpina greutăți la lecțiile de religie din școala de zemstvă.

Ținând cont de faptul că dispozițiile inspectorului școlilor populare din a doua circumscripție a județului Akkerman au provocat nemulțumirea comunităților locale, acesta întreba Directorul școlilor populare dacă a procedat corect ajustând școlile date la Regulamentul din 1874 și nu la cel din 14 iunie 1913 privind școlile neruse și dacă ele au fost organizate adecvat, reieșind din dispozițiile lui.

În caz dacă Directorul școlilor populare era de acord să aprobe acțiunile inspectorului școlilor populare din a doua circumscripție a județului Akkerman, acesta urma să solicite micșorarea numărului lecțiilor de religie, în loc de 6 să fie 4, pentru a spori numărul lecțiilor de limbă rusă (de la 11 la 13). Se argumenta că copiii luteranilor și catolicilor (s. Krasna) veneau cu cunoștințe de religie din școlile parohiale. Plus la aceasta, noile modificări în programa școlară erau în concordanță cu Regulamentul din 14 iunie 1913, potrivit căruia, religiei în reveneau doar 4 lecții pe săptămână .

Din scrisoarea Directorul școlilor populare al guberniei Basarabiei, din 5 ianuarie 1915, adresată inspectorului școlilor populare din a doua circumscripție a județului Akkerman, reiese că acesta insista asupra modificărilor sus-numite din orar, menționând că predarea altor limbi, în afară de rusă și slavona bisericească, în toate școlile populare incluse în rețea, era inadmisibilă, deoarece subvențiile de zemstvă și cele de stat erau preconizate pentru întreținerea școlii ruse din Imperiu. Toate instituțiile, incluse în rețeaua școlilor populare, care aparțin tipurilor, conform

Regulamentelor din 1828, 1874, 1875, nu admiteau predarea altor limbi, în afară de cea rusă și slavonă bisericească [78, f. 3-3 verso].

Către sfârșitul anului 1914⁷, în localitățile germane din sudul Basarabiei funcționau 85 de școli populare germane, iar din octombrie 1915 aceste școli au fost închise. Toți pedagogii de origine germană, în număr de 99 persoane, dintre care 7 de la Școala Centrală Werner, au fost concediați. Mulți dintre ei au fost înrolați în rândurile armatei țariste [123, p. 270-271].

Mai multă lumină asupra cauzelor acestor măsuri varsă rapoartele inspectorilor. Conform raportului inspectorului școlilor populare din I-a circumscripție Akkerman (M. Samoțvetov), datată cu 3 octombrie 1915 și adresată Curatorului circumscripției de învățământ din Odesa, la 1 ianuarie 1915, în circumscripția dată, erau înregistrate 26 școli parohiale germane și 5 de alfabetizare. Școala parohială din Seimeni a fost închisă, în conformitate cu dispoziția din 13 aprilie 1915 (nr. 215) a Direcției școlilor populare ale guberniei Basarabia, deoarece comunitatea a refuzat să aloce bani (400 ruble anual) pentru salarizarea învățătorului numit de către Direcția sus-menționată, iar celelalte 30 școli și-au sistat activitatea, la dispoziția Direcției, din 25 iulie. La baza acestei acțiuni se afla circulara din 4 mai (nr. 20854), potrivit căreia (punctul 2 și 5 al circularei), învățătorii germani n-au putut fi înlocuiți cu alte persoane, din lipsa candidaturilor de proveniență rusă sau cu cele de origine germană care posedau satisfăcător limba rusă. Toate aceste școli au fost închise de la 1 iulie 1915. În decembrie 1914, în circumscripția vizată au fost atestați 54 învățători (7 de origine rusă și 47 de proveniență germană). Toți învățătorii de origine germană au fost concediați: unul dintre ei fiindcă școala în care activa a fost închisă din cauza refuzului comunității de a asigura salariul anual de 400 ruble, 2 au fost acceptați provizoriu în funcția de învățător, cu condiția că peste un an vor prezenta certificatul de învățător, astfel neîndeplinind această condiție; restul – 44 au fost concediați în baza punctelor 2 și 5 ai circularei din 4 mai 1915. Cei 7 învățători ruși au fost concediați din motiv că școlile au fost închise. Dintre ei doar doi au fost reangajați: unul ca învățător, iar altul ca înlocuitor al învățătorului mobilizat pe front. De menționat, că inspectorul a vizitat doar 20 școli. În ultima jumătate de an n-au funcționat 3 școli germane: cele din Annovca, Șaba și Jakobstal. Din motive familiale, M. Samoțvetov n-a putut să descindă la finele lunii aprilie în Gnadental, Andreevca, Eigenheim, Cemcel, și în școlile de alfabetizare din Balaceli, Gnadental și cătunul Schimke [81, f. 3-3 verso].

După M. Samoțvetov, toți învățătorii concediați nu puteau fi lăsați să activeze în continuare, deoarece nu posedau cunoștințe suficiente de limbă rusă, dar și nu insuflau încredere.

⁷A se vedea listele cu școlile din județele Bender, Ismail și Akkerman în *tabelele* A.3.2. – A.3.8.

Inspectorul nu considera acceptabil ca învățătorii germani să dirijeze procesul de instruire și educare în școală, în timp ce „feciorii Rusiei vărsau sânge în lupta cu germanii pentru existența Rusiei”. De asemenea, acesta îi cataloghează pe învățătorii de etnie rusă drept incompetenți și insuficient pregătiți, din punct de vedere metodic, de a preda limba rusă [81, f. 18 verso-19].

În raportul Directorului școlilor populare ale guberniei Basarabiei din 1 octombrie 1915, se menționează că învățătorii ruși și învățătoarele ruse, în număr de 13, primeau un salariu în jur de 360 ruble. Cele mai mari salarii erau prevăzute pentru învățătorii de origine germană. Aceștia, de obicei, îndeplineau și alte funcții: de paracliser, organist, grefier sătesc pentru care, de asemenea, erau remunerați.

În raportul inspectorului circumscripției 2 Akkerman, se atestă prezența a 24 de școli: 20 parohiale și 4 de alfabetizare. În conformitate cu circulara din 4 mai, emisă de Directorul școlilor populare ale guberniei Basarabia, 20 școli parohiale și 3 de alfabetizare au fost închise de la 1 iulie 1915 (o școală de alfabetizare și-a sistat activitatea la solicitarea comunității sătești, conform propunerii Direcției din 26 iunie) [81, f. 29-31].

Deși a fost interzisă și efectuarea lecțiilor particulare, totuși ele erau ținute ilegal în case private până în 1917 [152, p. 145].

Inaugurate în primii ani de constituire a coloniilor germane, școlile au contribuit la răspândirea științei de carte în rândul etnicilor germani. Cu toate neajunsurile sale, școala era cea care conserva tradițiile bisericești și naționale, fără de care etnia germană ar fi fost asimilată.

4.2. Învățământului secundar

La etapa statornicirii germanilor în Basarabia primii învățători veneau din popor, fiind fără instruire pedagogică corespunzătoare. Printre primii imigranți nu erau intelectuali, fiindcă guvernul țarist a recrutat agricultori și meșteșugari pentru colonizarea Bugeacului, urmărind scopuri economice. Deși cu alte valuri de emigranți au venit învățători cu studii superioare din patria de origine, preoții evanghelici din școlile parohiale germane aveau studii făcute la Facultatea de Teologie din Dorpat (Tartu), iar pedagogii la seminarul de învățători și școala normală din Odesa, totuși numărul lor era insuficient pentru a completa cu specialiști calificați locurile vacante din școlile parohiale [123, p. 236].

Această stare de lucruri a determinat înființarea în 1844 a Școlii Werner (Wernerschule) din Sărata, unica școală normală germană din Basarabia și una dintre primele școli centrale din sudul Rusiei, care pregătea învățători pentru școlile parohiale din colonii.

Premisă pentru constituirea acestei instituții supraregionale a servit capitalul negustorului din Württemberg, Christian Friedrich Werner, care, înaintea decesului său în septembrie 1823, a donat coloniei Sărata 25000 ruble argint. Bani erau preconizați pentru inaugurarea unei instituții cu caracter misionar, care ar fi contribuit la propagarea credinței creștine. Țarul Nicolai I a propus de a utiliza donația dată în vederea instituirii unui seminar pentru învățători. Dispozițiile privind constituirea instituției au fost lăsate pe seama Ministerelor de Interne și cel al Învățământului. Ministrul Învățământului, prin intermediul președintelui Comitetului tutelar, generalul Inzov, a sugerat prikazului de district din Sărata că de o mai mare necesitate era deschiderea unei școli parohiale cu o clasă pentru formarea cadrelor didactice. Învățătorii cu studiile făcute în Sărata urmau să activeze și în alte colonii din sudul Rusiei [180, p. 153].

De moștenirea lui Werner s-a putut dispune doar după confirmarea legalității testamentului de către stat și după scoaterea ei, în 1842, de sub sechestru. Până în 1835, fondurile au crescut până la 38000 ruble argint.

Executorul testamentului a fost desemnat Gottlieb Veygel. La insistența lui Veygel, guvernul a permis ca o parte din dobânda capitalului lăsat de Werner să fie utilizată pentru finanțarea construcției bisericii din Sărata (1840), pentru amenajarea interiorului, pentru procurarea clopotelor și a orgii, precum și pentru întreținerea bisericii și a școlii din Sărata [180, p. 155-156].

După ridicarea bisericii în 1841 din mijloacele financiare ale testamentului, a demarat construcția școlii. În 1843, la marginea satului, pe un teren de 1,5 ha a fost zidită Școala Werner. Cheltuielile s-au ridicat la 3171 ruble și 75,5 cop. Școala dispunea de o sală de ore, un dormitor pentru 10 elevi, 2 locuințe pentru învățătorii de limbă rusă și germană și o carceră pentru pedepsirea elevilor nedisciplinați [172, p. 40].

Cea mai mare parte a donației rămânea în calitate de capital indivizibil, însă dobânda urma să servească pentru întreținerea elevilor, achitarea salariilor învățătorilor și pentru activitatea școlii. La studii erau admiși doar băieții. Conform dispozițiilor guvernului, seminarul trebuia să admită la studii până la 30 de elevi. Guvernul a insistat ca inițial să fie admiși la studii în instituție 10 elevi. Deoarece din capitalul lui Werner puteau fi întreținuți doar 6 elevi, autoritățile coloniale au propus ca bugetul școlii să fie suplimentat din dobânzile fundației consilierului de stat Contenius. Școala Werner admitea preponderent băieți orfani, care beneficiau de mâncare, cazare și îmbrăcăminte gratuită. De fapt, prioritar în instituție învățau băieții coloniștilor din Sărata. Cu toate acestea, ponderea lor nu trebuia să depășească 50 %, deoarece seminarul era prevăzut și pentru alți copii din coloniile Rusiei de Sud. În timpul perioadei de instruire de 4 ani, toți elevii Școlii Werner din internat se aflau sub supravegherea a doi pedagogi. Ambii

învățători, inclusiv cel de limbă rusă, trebuiau să fie de confesiune luterană și să posede limba rusă. Elevii, care și-au făcut studiile din subsidiile Școlii Werner, erau obligați să activeze timp de 10 ani în calitate de învățător sau conțopist în colonii cu un salariu derizoriu [180, p. 156-157].

Inițial, Școala Werner a avut o singură clasă, cu o perioadă de instruire de 4 ani, fiind împărțită într-un curs pregătitor și unul complet. Cel pregătitor dura un an. Toți elevii de diferite vârste învățau împreună. Chiar de la bun început, programa școlară prevedea discipline în limbile rusă și germană [123, p. 265-268].

Școala Werner a început să joace un rol esențial în pregătirea cadrelor didactice din localitățile germane. Astfel, după absolvirea în 1848 a primei promoții de învățători, calitatea instruirii s-a îmbunătățit, marea majoritate a învățătorilor din școlile parohiale din județul Akkerman, conform datelor de arhivă, având din a doua jumătate a sec. al XIX-lea diplomă de absolvent al Școlii Centrale Werner [94, f. 24-58].

Primul învățător angajat la Școala Werner a fost Karl Ludwig Baisch, originar din Württemberg. Numirea lui în funcția dată scoate în evidență legătura spirituală a germanilor din Basarabia cu pietismul din Württemberg. Acesta, fiind orfan, era absolventul Școlii normale pentru săraci, fondată în 1839, din Lichtenstern (Württemberg). El a fost desemnat, ca și alți tineri specialiști, învățător pentru o școală din coloniile din regiunea Mării Negre. La Odesa, el a susținut examenul de limbă germană pentru învățătorii de familie și a fost angajat la Școala St. Pauli a comunității evanghelice din partea locului. Din 1844, el a activat aproximativ 40 ani la Școala Werner din Sărata [180, p. 157].

Instituirea Școlii Werner în 1844 a fost susținută de autorități, fiindcă ministerul în cauză a pornit de la premisa, că școala oferea posibilitatea de a aprofunda cunoștințele de limbă rusă a coloniștilor. Chiar de la bun început, limba rusă figura în programa școlară ca disciplină de studiu, de asemenea, istoria și geografia Imperiului Rus erau predate în limba rusă. Până în 1864 au finisat studiile 64 absolvenți, viitori învățători și conțopiști. Din 1844 până în 1850, limba rusă a fost predată de către germanul din guberniile baltice, K. Schulz, iar în 1850 a fost angajat rusul nativ, S. Astafiev. În 1851, Comitetul tutelar a recomandat autorităților locale să introducă în programa școlară predarea în limba rusă. În calitate de material de studiu a fost propus manualul lui Krekovin. Reacția populației a fost rezervată, ținând cont de faptul că comunitatea germană era conservativă, iar prin habitatul compact coloniile constituiau o enclavă lingvistică și culturală, ceea ce le-a permis să târăgăneze procesul de rusificare a școlilor germane.

În perioada 1844–1907, în Școala Werner disciplinele în limba rusă au fost predate de către 6 învățători, dintre care 2 germani din guberniile baltice și patru ruși (a se vedea *tabelul A.3.9.*).

În 1869, din sânul comunității germane a venit inițiativa de a transforma Școala Werner într-o școală centrală. Acest demers înținea recunoașterea de către stat a instituției, care ar fi putut permite extinderea și modernizarea programei de studii. Școala urma să fie racordată la cerințele și curricula școlilor centrale ruse din Imperiu. Cu toate acestea, schimbarea denumirii școlii n-a condus la transformarea ei într-o școală rusă, căci, de facto, limba rusă a devenit limbă de predare abia în 1880 [155, p. 65-68].

Din 45 elevi înscriși la studii în 1869 doar 5 erau subsidiați de către școala dată. Administrația școlară nu putea face uz de capitalul lui Werner, care se afla în posesia Băncii de Stat și care în 1880 crescuse până la 77000 ruble de aur. Deoarece dobânzile din donația vizată nu mai puteau acoperi cheltuielile școlii, în 1878, consiliul acesteia a decis să se treacă la învățământul cu plată. Nu se mai acordau burse. Totuși, elevii săraci erau scutiți de această taxă [180, p. 159].

În 1879, instituția vizată a fost transformată în Școală Centrală cu 2 clase.

Deși din 1879 în Școala Centrală Werner a fost introdus învățământul cu plată, numărul elevilor doritori de a studia în ea nu s-a micșorat, ci a crescut. Dacă anterior, numărul candidaților oscila între 10 și 20, acum candidau de 3 ori mai mult (53 elevi din guberniile Basarabia, Herson și Taurida, admiși fiind 45). Acest interes sporit pentru pregătirea cadrelor didactice demonstra dorința etnicilor germani de a corespunde cerințelor timpului [123, p. 268].

Abia în 1879, în Școala Werner a fost angajat un învățător de limbă rusă cu specializare adecvată – Emilian Ivanovici Bodnikevici, absolvent al gimnaziului din Kamenet-Podolsk, având experiență de predare în Hotin și Akkerman. În Sarata, el a predat 28 de ani limba rusă, geografia și istoria Rusiei, istoria naturii, fizica și desenul [155, p. 76-77].

În prima jumătate a anilor '70 ai sec. XIX au fost operate unele schimbări în învățământul public din Basarabia. În 1872, școlile județene au fost transformate în școli orășenești, în 1874 a fost adoptat "Regulamentul școlilor elementare populare" [129, p. 300]. Aceste schimbări au avut o influență contradictorie asupra învățământului din Școala Werner.

În prima jumătate ai anilor '70 ai sec. XIX, o parte din elevi, din diverse motive, își întrerupeau studiile la Școala Werner. Între 1871-1889, la studii în această instituție s-a înscris un număr record pentru sec. XIX: în 1873 – 55 de candidați, în 1877 absolvind 32 de persoane. Pentru comparație: în 1877 s-au înscris doar 17 candidați, în 1881 fiind 14 absolvenți; în 1879 – 24 candidați, în 1883 absolvind 13 persoane, după care s-a înregistrat o sporire ușoară a numărului de elevi [155, p. 79].

În 1881, un moment de cotitură în evoluția instituției l-a constituit trecerea de sub egida Ministerului Domeniilor de Stat în subordinea Ministerului Învățământului. Fondul școlar și

inventarul trebuiau să fie preluate de către Direcția școlilor populare din Basarabia. Diplomele nu mai erau eliberate de colegiul de învățători în acord cu Consiliul școlii, ci de Consiliul județean. La examenele de admitere participa inspectorul școlilor populare. Cine dorea să primească certificat de învățător pentru școlile populare, trebuia să susțină un examen în limba rusă la o instituție rusă de stat din Odesa [180, p. 159].

În anul de studii 1884/85 au fost instruiți în clasa I – 20 de elevi, iar în a II-a – 10, dintre care 17 au părăsit instituția din diverse motive (din voia părinților, grație obținerii unei burse etc.), absolvind doar 7. În 1884 au mai fost admiși încă 24 de elevi. În clasa I învățau 23 de elevi, iar în a doua – 14 [77, f. 10 verso].

În 1885, în Școala Centrală Werner își făceau studiile elevi doar de confesiune luterană, germani din localități rurale. Aceștia erau originari din Basarabia și alte regiuni ale Imperiului Rus. Din Sărata își făceau studiile la această instituție 6 elevi, din alte sate ale Basarabiei – 24, din gubernia Herson – 4, din gubernia Taurida – 2, din regiunea Kubani – 1. Toți elevii din alte localități trăiau în locuințe private, achitând 75 de ruble. Apartamentele elevilor erau supravegheate de învățători [77, f. 15].

La 1 ianuarie 1886, conform datelor de arhivă, în Școala Centrală Sărata Werner învățau 37 de elevi (în clasa I – 25, iar în a II-a – 12), iar la 1 ianuarie 1887 au fost înregistrați 39 de elevi, toți fiind de confesiune luterană și proveneau din mediul rural [95, f. 20 verso]. În anul 1886, pentru studii au fost achitate 295 ruble [95, f. 46]. Procentele din capitalul indivizibil au constituit 3125 ruble. Învățătorul de religie a fost salarizat cu 200 de ruble, ceilalți 2 (de limbă rusă și germană) – cu câte 900 ruble, în total, pentru remunerarea învățătorilor fiind prevăzute 2000 de ruble din capitalul școlii [95, f. 30 verso-31].

În cadrul școlii funcționa o bibliotecă cu 2 secții: una de bază și alta pentru elevi. Biblioteca din Școala Centrală Werner, la 1885, dispunea de: 1. în secția de bază: 155 de titluri în rusă (332 de volume) și 86 de titluri în limba germană (110 volume); 2. în secția pentru elevi: 96 de titluri în rusă (182 de volume) și 111 de titluri în limba germană (115 volume) [77, f. 15 verso].

Veniturile și cheltuielile Școlii Centrale Werner erau administrate de Consiliul local al instituției, fiind prezidat de către directorul școlii, pastorul Meyer. În componența acestui organ intrau 7 membri, aleși de către comunitățile care au participat la constituirea capitalului de bază al școlii. Aceștia erau locuitori ai volostelor: Klöstitz, Sărata, Arțiz, Teplitz și Tarutino.

Mijloacele financiare erau gestionate de administrația locală de voloste, care efectua cheltuielile respective, conform dispozițiilor Consiliului școlii [77, f. 15 verso].

În 1889, Ministerul Învățământului a dispus ca limba de predare a majorității obiectelor să fie cea rusă (30 de ore pe săptămână), excepție făcând religia, limba germană și cântul (8-10 ore săptămânal). Cu toate acestea, diplomele școlii secundare erau recunoscute doar în cazul în care absolventul susținea un examen de confirmare a lui în calitate de învățător școlar de limbă rusă [155, p. 81].

În scrisoarea Curatorului circumscripției de învățământ Odesa din 17 aprilie 1889, adresată Directorului școlilor populare ale guberniei Basarabia, se solicită deschiderea începând cu anul următor de învățământ a unei clase pedagogice. Acest deziderat avea la bază interesul Ministerului Învățământului de a pregăti cadre didactice ce ar poseda excelent limba rusă și ar asigura predarea obiectelor în limba rusă. În clasa dată puteau fi înscriși elevi de la 16 ani, care au obținut succese la obiectul de limbă rusă și care doreau să îmbrățișeze pe viitor cariera de învățător la școlile primare. Se admiteau doar elevii de religie creștină. Doritorii de a participa la cursul vizat, care nu și-au făcut studiile în alte instituții, susțineau examene de admitere. Absolvenții urmau să susțină un examen în fața unui comitet în Odesa, în prezența inspectorului sau Directorului școlilor populare. Lecțiile trebuiau să fie ținute după-amiază. Pentru aceasta erau prevăzute 2-3 ore. În plus, ei trebuiau să asiste zilnic la o lecție în școala primară locală. În clasa pedagogică se predau: religia (2 ore), pedagogia (4 ore), limba rusă (6 ore), limba germană (2 ore) și aritmetica (2 ore). În total, săptămânal erau preconizate 16 ore de studii, care puteau fi schimbate doar cu acordul Curatorului circumscripției respective. Lecțiile erau în gestiunea Directorului instituției. Elevii erau obligați să țină lecții, conform planului sau la indicația învățătorului, astfel încât fiecare elev să aibă la activ nu mai puțin de 2 lecții la fiecare treaptă a învățământului primar [77, f. 1-4 verso].

În urma reconstrucției școlii a apărut posibilitatea măririi numărului elevilor admiși, precum și repartizarea lor în 3 clase, conform vârstei. Astfel, din 1890 funcționau deja 3 clase, cu patru ani de studii. Clasa întâi pregătitoare cuprindea doi ani de învățământ [123, p. 268].

În anii '90 ai sec. XIX, în Școala Centrală Werner continua să fie instruit un număr redus de elevi. La 1 ianuarie 1892 au fost înregistrați 57 elevi, iar la 1 ianuarie 1893 – 51 [89, f. 12 verso-15]. În Sărata erau instruiți preponderent elevi din Basarabia, dar și din alte regiuni ale Rusiei de Sud, din Basarabia până în Caucaz. O statistică din 1894 relevă că, în anul vizat, numărul candidaților de peste hotarele Basarabiei se ridica la 20 % [180, p. 152-153].

La hotarul secolelor XIX–XX se produce o nouă creștere a numărului elevilor din Școala Centrală Werner. În 1901, la Școala din Sărata își făceau studiile 129 elevi [92, f. 2]. A sporit și numărul învățătorilor. În 1909 au fost înregistrați 5 învățători care predau în 3 clase unui număr de 113 elevi [98, f. 2].

Din 1844 până în 1917 s-a schimbat structura internă a școlii. Inițial exista o clasă cu patru ani de instruire, în care predă un învățător de limbă rusă și unul de germană, iar religia ținea de competența preotului local. Ulterior au fost instituite 2 clase cu câte 2 ani de studii, iar în ultimă instanță au fost puse la dispoziție 4 clase pentru toți anii de studii. În 1910 au fost adăugate 2 clase pedagogice. Ele făceau parte din treapta superioară pedagogică [172, p. 41]. Astfel, spre finele perioadei vizate, în școală activau 4 clase de cultură generală și 2 pedagogice [112, p. 192].

Conform programei din 1909, se predă medicina populară și igiena de către medici. Drept motiv al inițiativei date au servit epidemiei de difterie și scarlatină din anul vizat [96, f. 20-21].

Programa cursurilor pedagogice ale Școlii Centrale Werner (datată cu anul 1911) prevedea următoarele obiecte de studii:

1. Religia.

În primul an: istoria Vechiului Testament (conținutul principal al Vechiului Testament, cele mai importante evenimente din viața autorilor Vechiului Testament și din canonul Vechiului Testament). Istoria Bisericească (repetarea istoriei Vechiului Testament și geografia biblică). Catehismul.

În anul II de studii: istoria Noului Testament (conținutul principal al Noului Testament, cele mai importante evenimente din viața autorilor Noului Testament). Istoria bisericească (repetarea istoriei Noului Testament). Istoria Bisericii (de la extinderea Împărăției lui D-zeu prin intermediul apostolilor până la esența confesiunii de la Augsburg).

2. Pedagogia .

În primul an: Pedagogia generală. Didactica.

În anul II de studii: Organizarea internă a școlii (Amenajarea exterioară și organizarea interioară a școlii. Planul și programele de studii. Orarul lecțiilor. Orânduirea și regulile vieții școlare. Obligațiile și drepturile învățătorilor). Informații din istoria pedagogiei.

3. Limba rusă.

În primul an: Gramatica. Filologia. Istoria literaturii. Metodica.

În anul II de studii: Filologia. Istoria literaturii. Metodica.

4. Limba germană.

În primul an: Gramatica. Istoria literaturii. Metodica predării limbii germane.

În anul II de studii: Istoria literaturii. Metodica.

5. Aritmetica și algebra.

În primul an: Aritmetica. Algebra. Metodica aritmeticii.

În anul II de studii: Algebra. Metodica aritmeticii.

6. Geometria.

În primul an: Întreg cursul de geometrie în volumul predat în școlile orășenești.

7. Istoria.

În primul an: Istoria Imperiului Rus (până la împăratul Petru I).

În anul II de studii: Istoria Imperiului Rus (de la împăratul Petru I până în anul respectiv).

8. Geografia.

În primul an: Geografia Rusiei. Curs scurt al geografiei generale.

În anul II de studii: Geografia economică. Noțiuni despre geografia Imperiului Rus.

9. Igiena.

În primul an: Igiena generală.

În anul II de studii: Igiena școlară.

10. Științele naturii.

În primul an: Anatomia și fiziologia omului. Noțiuni generale privind mineralogia, botanica și zoologia.

11. Caligrafia.

În anul II de studii: Metodica caligrafiei.

12. Muzica vocală (canto).

În primul an: Teoria elementară a muzicii vocale. Interpretarea coralelor (imnurilor bisericesti)

În anul II de studii: Noțiuni privind metodica muzicii vocale.

13. Muzica.

În anul I și II de studii: Interpretarea la orgă a coralelor și preludiilor.

14. Gimnastica.

În primul an: Exerciții de gimnastică. Alinierea. Jocuri de copii.

Din cele 12 lecții la limba rusă, în primul an de studii erau preconizate: 2 ore pentru gramatică, 2 ore pentru citirea explicativă și filologie, o oră pentru istoria literaturii și 2 ore pentru metodică; în anul II: o oră pentru citirea explicativă și filologie, 2 ore pentru istoria literaturii și 2 ore pentru metodică (a se vedea *tabelul A.3.10.*).

Cele 8 lecții prevăzute pentru matematică, în primul an erau distribuite în felul următor: 2 ore pentru aritmetică, o oră pentru geometrie, o oră pentru algebră și 2 pentru metodica aritmeticii; în anul II: o oră pentru metodica aritmeticii și o oră pentru algebră.

Muzica era predată în afara orelor de studii obligatorii. Gimnasticii i se acorda o oră pe săptămână, în afara orarului.

Din 7 ore, distribuite săptămânal pentru lecțiile de probă, 2 erau destinate pentru limba rusă, 2 pentru limba germană, 2 pentru aritmetică și una pentru muzica vocală.

Adunări pedagogice pentru analiza lecțiilor de probă erau convocate nu doar în cadrul orelor din planul de studii, dar și în afara lecțiilor, după necesitate.

Lecțiile practice erau organizate în felul următor:

a) Cursul I frecventa pe rând (câte 2 persoane) școala populară locală, unde asistând câte o zi la toate lecțiile, se familiariza cu mersul tuturor lecțiilor din instituție, cu organizarea internă, completând, astfel, cunoștințele dobândite la lecțiile de metodică și didactică. Se indica efectuarea notițelor vizând lecțiile frecventate.

b) Cursul II, odată cu începerea anului de studii, ținea lecții de probă la școala populară din localitate sau în clasa I a Școlii Centrale Werner. Dacă era posibil și necesar, puteau fi realizate ore de probă și în a doua jumătate a cursului I.

c) Lecțiile practice și frecventarea școlii populare se făceau sub supravegherea pedagogilor care predau cursurile sus-menționate [80, f. 14-17 verso].

Pe fundalul mișcărilor sociale din 1905-1907 din Rusia, guvernul țarist a mers la unele cedări provizorii în sfera culturală a etniilor din Basarabia. Învățătorii și elevii Școlii Werner, în colaborare cu „Asociația germană de instruire din sudul Rusiei”, au contribuit la formarea asociațiilor culturale, grupurilor teatrale și muzicale, corurilor, bibliotecilor ambulante și sălilor de lectură. Totuși, asociația sus-menționată și-a sistat activitatea în 1910 [180, p. 161].

Corespondența dintre inspectorul școlilor populare a primei circumscripții din județul Akkerman și Directorul școlilor populare a guberniei Basarabiei, din 15 octombrie 1914, varsă lumină asupra cauzei principale de ce pedagogii seminarelor de învățători nu aveau acces la predare în școlile primare germane. Aceștia nu cunoșteau limba germană și nu puteau preda religia luterană, care erau în programa școlilor germane. Acest lucru era imposibil, în special în școlile cu o clasă unde învățătorul preda toate obiectele. În școlile cu 2 sau mai multe clase paralele, unde activa un învățător specializat în predarea religiei luterane și limbii germane era posibilă angajarea unui pedagog de la seminarele de învățători.

Inspectorul școlilor populare a primei circumscripții din județul Akkerman a remarcat numărul mic de participanți la cursurile pedagogice ale Școlii Centrale Werner, care durau 2 ani, ceea ce se explica prin faptul că absolvenții acestora nu primeau un certificat de învățător. Din acest considerent, persoanele care doreau să se dedice profesiei de învățător preferau să susțină examenul pentru acordarea titlului de pedagog al școlilor primare imediat după încheierea studiilor la Școala Centrală Werner, ceea ce îi scutea de cheltuieli suplimentare, totodată economisindu-se și timp. În 1914, la instituția dată își făceau studiile doar copiii germanilor,

originari, în primul rând, din Basarabia. Din alte regiuni ale Imperiului au participat la cursuri: în 1910 – 2 din gubernia Herson, în 1911 – 2 din gubernia Herson, 3 din gubernia Taurida, 1 din gubernia Cernomorsc, iar în 1912 – 4 din Herson și unul din gubernia Orenburg. Reprezentanții altor etnii nu frecventau aceste cursuri. În anul instituirii lor (1910) au fost 6 doritori din satele bulgare ale județului Ismail, însă ei și-au retras documentele, fiindcă au sesizat că nu vor obține la absolvire certificatul sus-menționat [89, f. 12-15].

Din informația inspectorului școlilor populare al primei circumscripții (județul Akkerman), din 1 mai 1915 (Nr. 2104), prezentată Directorului școlilor populare ale guberniei Basarabia, reiese că instituția avea în posesia sa o suprafață de aproximativ 2550 stânjeni pătrați, transferați în 1843 în proprietatea ei de către comunitatea sătească a Sărarei. Pe teritoriul vizat se aflau următoarele construcții: a) clădirea școlii cu 6 săli de clasă, cabinetul de fizică, cancelaria, sala de recreare, vestiarul și un coridor. Clădirea școlii avea: în lungime – 19 stânjeni, în lățime – 8 stânjeni, 1 arșin.

Cei doi învățători erau cazați într-o clădire ce dispunea de 2 apartamente. Fiecare apartament avea 4 camere, un coridor, o bucătărie, o cămară și un beci. Lungimea clădirii era de 12 stânjeni, lățimea – 6 stânjeni. Clădirea cu apartamentul servitorului avea o lungime de 6 stânjeni, lățimea era de 3 stânjeni. Acesta avea la dispoziție 2 camere, o bucătărie, un beci și o magazie. Școala mai avea în posesie clădirea depozitului pentru combustibil (lungimea – 10 st., lățimea – 3 st.) [80, f. 53-53 verso].

În 1915, Școala Centrală Werner avea un capital de 90100 ruble ce consta din diverse hârtii de valoare, care se păstrau în mijloacele speciale ale Direcției [78, f. 49-49 verso].

În 1914 în Școala Centrală Werner învățau 165 elevi și activau 7 pedagogi [123, p. 271].

Începând cu octombrie 1915, Școala Centrală Werner a fost închisă, iar cei 7 învățători au fost concediați [123, 270-271]. Totuși, din raportul privind instituțiile de învățământ ale primei circumscripții Akkerman, datat cu anul 1916, se atestă funcționarea a 3 clase din 4. La secția pedagogică nu s-a înscris niciun elev. Predau doar 2 învățători, fiindcă 4 au fost înrolați în armată, iar din cauza problemelor financiare nu au fost angajați pedagogi provizorii și nu au avut loc admiteri în clasa I. Muzica vocală și interpretarea la orgă au fost predate de către directorul A. Mauch, care a fost remunerat pentru aceasta suplimentar cu 200 ruble. Lecțiile de gimnastică erau efectuate de W. Fritz, învățătorul obiectelor de cultură generală. La 1 ianuarie 1916, în instituție învățau 95 de băieți, iar la 1 ianuarie 1917 își făceau studiile doar 67 (3 ortodocși și 64 creștini de altă confesiune). În anul precedent au absolvit 14, iar 14 nu și-au încheiat studiile. Școala era subsidiată de zemstvă (800 de ruble), de comunitatea sătească (2900 de ruble), dar și din perceperea taxei pentru studii de la elevi – 3750 de ruble [97, f. 2-9].

Înființarea Școlii Werner a reprezentat un succes considerabil și o dovadă de talent organizatoric în plan socio-cultural, căci inaugurarea acestei instituții s-a produs doar după 30 de ani de la stabilirea coloniștilor germani cu traiul în Basarabia. În acest context, rectorul Albert Mauch (1909-1937) a menționat că “coloniștii germani, la capitolul instruire școlară, pot fi numiți pionierii culturali ai Imperiului Rus ” [155, p. 64-65].

Școala Werner, prin caracterul și impactul său supraregional, a contribuit la crearea unei elite în localitățile germane din Basarabia și sudul Rusiei. În aproximativ 100 de ani (până în 1940) de existență a ei aici au fost instruiți în total 2215 elevi, dintre care din 1910 – 229 fete [180, p. 161].

Pedagogii Școlii Centrale Werner din Sărata au contribuit și la pregătirea unor tineri de origine germană care doreau să-și continue studiile în universități. Luând în considerație faptul că în universitate puteau accede doar cei care aveau studii secundare (în Rusia– gimnaziale) se cereau crearea unor instituții de instruire, absolvenții cărora să-și poată continua studiile în universitățile din țară.

În afară de Școala Centrală Werner, pentru tinerii de origine germană au fost inaugurate și alte școli secundare. Eforturi în vederea încurajării învățământului secundar au cunoscut un avânt prin întemeierea în Tarutino a unei clase postșcolare (1872–1892) prin intermediul învățătorului Christian Mauch și a primarului Ferdinand Krause. Ea a avut un mare impact nu doar în Tarutino, dar a depășit hotarele acestei localități. Sub îndrumarea profesorilor Dietrichs (1872–1875), Wilhelm Mutschal (1876–1883), Heine (1883–1886) și Albert Mauch, directorul de mai târziu al Școlii Centrale Werner, au fost pregătiți în această școală de perfecționare elevi care doreau să-și continue studiile. Aceste cursuri de perfecționare au pregătit terenul pentru viitoarele școli secundare: Gimnaziul evanghelic de băieți din Tarutino și Școala evanghelică de fete din Tarutino.

Fiecare din școlile secundare enumerate își avea specificul ei. În timp ce Școala Centrală Werner accepta la studii doar băieți și îi pregătea pentru cariera de învățător, gimnaziul de băieți din Tarutino și-a propus facilitarea accesului absolvenților la instituțiile superioare, iar efectuarea studiilor la școala de fete era orientată spre exercitarea ulterior a funcției de învățătoare [172, p. 43-44]. În anul 1908, profesorul Uno van Beuningen din Curlanda și consilierul de stat Woldemar Renz au pus bazele unui progimnaziu cu 3 clase în calitate de școală privată de băieți de categoria I [182, p. 16]. Limba de predare trebuia să fie după cerințele vremii cea rusă, iar programa de studii să fie ca în gimnaziile de stat. Limba germană era tratată ca limbă străină și studierii ei i se acordau 2 ore pe săptămână. În afară de aceasta, în germană se preda religia. La 11 decembrie 1907, această instituție de învățământ primește acordul statului în vederea

funcționării legale, iar la 2 februarie 1908 a avut loc deschiderea oficială a școlii, care avea un contingent de 80 elevi. La sfârșitul anului de studii 1908 numărul elevilor s-a ridicat la 117 [172, p. 44-45].

În 1910-1911 cu largul concurs al obștii din Tarutino a fost construită o clădire pentru școala vizată care corespundea cerințelor unui gimnaziu cu 8 clase [182, p. 16]. Construcția amplasată într-o grădină sub formă de parc a fost costisitoare, cheltuielile ridicându-se împreună cu dotarea interioară la 80000 ruble. Dar investiția nu a fost zadarnică, căci odată cu sporirea numărului de elevi, instituția și-a dobândit o faimă bine meritată peste hotarele Basarabiei.

Printr-o dispoziție oficială din 10 iulie 1912 școala primește recunoașterea oficială și denumirea “Gimnaziul privat de băieți”. Directorul anterior, Uno van Beuningen, a demisionat și a fost despăgubit pentru inventarul școlar. Conducerea școlii a fost preluată de către obștea localității Tarutino. Un consiliu urma să se ocupe de angajarea învățătorilor în numele ei și gestiona problemele economice. În fruntea gimnaziului a fost numit directorul gimnaziului de stat din Akkerman, Chiril Dragoș (1912-15). Numărul elevilor se ridică în anul de studii 1912-1913 la 205 elevi: clasa pregătitoare dispunea de 35 elevi, clasa I – 37, cl. II – 34, cl. III – 39, cl. IV – 19, cl. V – 15, cl. VI – 26.

În gimnaziu învățau copiii etnicilor germani și ai reprezentanților altor etnii. Bineînțeles, ponderea germanilor în școală era considerabilă. În anul de studii 1911-1912 ei constituiau 78 %, iar restul 22 % din numărul total de elevi aparțineau reprezentanților altor etnii [172, p. 45].

Până în anul de studii 1917/1918, gimnaziul a mai avut 2 directori: V. Sokolov (1915-1917) și G. Georghevici (1917-1918). După 1912 instituția a fost transformată treptat în școala rusă [182, p. 16].

Etnicii germani au sesizat necesitatea unei instruiți superioare îmbinată cu dezvoltarea deprinderilor practice a viitoarelor gospodine și a mamelor viitoarei generații. În consecință, a fost deschisă, în 1878, în Tarutino o școală privată de fete, care a activat până în 1890. Lecțiile erau predate de către surorile Rosa și Natalie Sarring din guberniile Baltice unei grupe de fete din Tarutino și localitățile învecinate, conform programului unei școli secundare.

Impulsul formării unei școli de fete a venit în 1906 din partea profesorului Immanuel Fiechtner, discipolul lui Albert Mauch la cursurile de perfecționare (1892–1908). Această școală, care n-a dispus niciodată de o clădire proprie și-a început activitatea în 1906, având 2 clase unde predau profesoarele Straßding și Kehrer. Din 1907 până în 1909 s-au alăturat corpului didactic: d-ra Weinberg, Michael Neumann și Wilhelm Mutschal. Programul de studii a fost extins. Instituția a primit denumirea de Școală evanghelic-luterană de fete de categoria a doua. Până în 1914 au mai fost angajate încă 4 învățătoare, precum și un doctor pentru predarea asistenței

medicale. Numărul elevelor s-a ridicat la 113, în școală existând 4 clase normale și una pregătitoare. După încheierea studiilor, fostele eleve ale acestei instituții erau admise în clasa a V-a a gimnaziilor de stat de fete.

În 1915, în toiul Primului Război Mondial, școala a fost închisă, iar profesorii germani au fost concediați [172, p. 47-48].

Școala Werner și învățământul gimnazial din Tarutino au reprezentat verigi importante ale învățământului secundar în coloniile germane din Basarabia și alte regiuni ale Imperiului Rus.

4.3. Viața cultural-spirituală

Reieșind din particularitățile specifice ale acestei etnii, cultura germanilor basarabeni a ocupat un loc aparte în regiune.

Un rol considerabil în ridicarea nivelului de cultură li se atribuie mijloacelor de informare în masă. Presa de limbă germană din Odesa a avut o contribuție esențială în informarea populației germane din Basarabia. Însă periodicul „Unterhaltungsblatt für die deutschen Ansiedler Russlands (1840–1863)” (Foaie de divertisment pentru coloniștii germani din Rusia) nu furnizează informații concludente privind Basarabia. „Unterhaltungsblatt für die deutschen Ansiedler Russlands” nu satisfacea pe deplin interesele cititorului german din Basarabia, de aceea un timp îndelungat se citea ziarul religios „Der Christenbote” (Mesagerul creștin), publicat în Stuttgart (Württemberg). Acest moment demonstrează legătura indispensabilă a imigranților șvabi cu patria de origine [122, p. 21].

Ulterior deficiența în cauză a fost lichidată. Din 1863 demarează editarea ziarului „Odessaer Zeitung” (Ziarul din Odesa) în care erau reflectate problemele basarabene. Un aport semnificativ în apariția și publicarea acestui ziar l-a avut Karl Wilhelm, originar din colonia Lichtental (Basarabia), având studii făcute în Württemberg, care după 1874 a devenit cel mai important jurnalist german din Odesa [120, p. 77].

„Odessaer Zeitung” a găsit un ecou favorabil în toate cercurile și a fost extins. Imediat după apariția ziarului dat au mai fost adăugate suplimentele: „Landwirtschaftliche Beilage” (Supliment agricol), „Unterhaltungsbeilage” (Supliment de divertisment), „Illustrierte Beilage” (Supliment ilustrat) și „Ratgeber für Haus und Feld” (Ghid pentru casă și câmp). Fiindcă redactorul era german basarabean, el era mai aproape de aspirațiile și necesitățile de informare a populației. S-a constatat în curând că ziarul vizat era cel mai solicitat de către germanii din Basarabia. Clerul s-a străduit, de asemenea, să vină în întâmpinarea dorințelor enoriașilor. A fost creată revista săptămânală „Christlicher Volksbote für die evangelisch-lutherischen Gemeinden

in Südrussland” (Mesagerul creștin popular al comunelor evanghelic-luterane din Rusia de Sud). Ea avea un tiraj foarte mare. De o apreciere deosebită s-au bucurat tratatele și studiile societăților misionare, în special ale celor din Bazel. Ziarele ruse erau citite doar în cancelaria sătească de către grefieri sau învățători [152, p. 151].

Perioada studiată nu a fost fertilă în exemple de producție literară. Numărul mic al membrilor comunității, structura ei socială (ocupația de căpetenie a germanilor basarabeni fiind cea de agricultor) au fost elemente care au influențat caracterul manifestărilor artistice. Modelele culturale au depins de centrul administrativ Odesa.

Despre încercările literare ale germanilor basarabeni aflăm din prefața lui Friedrich Fiechtner la singura antologie a literaturii germane basarabene – „Patria în stepă”. Conform opiniei sale, scrisul propriu-zis al etnicilor germani din Basarabia debutează abia după 1919, chiar dacă primele începuturi literare datează din 1864, când vede lumina tiparului romanul lui Gottfried Höger „Șapte istorii ale colonistului multvisător” („Sieben Geschichten des vielträumenden Kolonisten”). Această operă nu reconstituie panorama vieții etniei germane basarabene și nu oglindește problemele specifice regiunii date.

Povestirile și încercările dramatice scrise înainte de 1918, rupte de realitățile coloniilor germane, au rămas în marea lor majoritate în manuscris și există mărturii puține în acest sens, ceea ce reprezintă un impediment în elucidarea literaturii germanilor basarabeni din perioada vizată [120, p. 76-77].

Librăriile au jucat un rol semnificativ în păstrarea specificului național. Prima librărie germană din Basarabia (Bühler) a fost înființată în 1893. Ea a avut sediul incipient în Klöstitz, iar ulterior în Tarutino [152, p. 144].

În localitățile rurale, de obicei, lipsesc condițiile pentru dezvoltarea științei. Însă în fiecare colonie primară au existat grefieri, oameni de o ținută intelectuală deosebită, care au scris rapoarte despre înființarea și dezvoltarea coloniilor germane în prima jumătate a sec. al XIX-lea, pe care le-a inclus în circuitul științific Georg Leibbrandt în monografia sa, editată în 1926, „Die deutschen Kolonien in Cherson und Bessarabien” [111, p. 97].

În așezările germane se observă și evoluția unor genuri de artă. Un rol esențial în educarea generației în creștere i se atribuia interpretării cântecelor. În școlile primare parohiale se predă muzica vocală religioasă și laică [35, f. 13 verso]. În Școala Centrală Werner din Sărata interpretarea cântărilor bisericesti la orgă intra în programa educativă extrașcolară [80, f. 14 verso].

Coralele, cântece religioase pe mai multe voci în biserica protestantă, erau o componentă indispensabilă a serviciului religios. În acest context, menționăm activitatea prodigioasă a

pastorul Bieneman (1859-1868) care și-a făcut un nume prin conducerea capelei din Artiz [152, p. 153].

În anii '70 ai sec. XIX reînvie interesul față de cântecul popular german [152, p. 155]. După introducerea serviciului militar obligatoriu (1874), băieții se întruneau în asociații ale tineretului german (Burschenschaften, Kameradschaften) cu vârsta cuprinsă între 16 și 21 ani [188, p. 154]. În cadrul lor se cânta la acordeon, instrumente de alamă și cu coarde. Se organizau dansuri, printre care se distingea, mai cu seamă, valsul, dar și dansurile individuale rusești [152, p. 156]. Orchestra cu instrumente de alamă era prezentă în comunitate în ritualul de confirmare – copiii erau petrecuți de la școală până la biserică cu fanfara [188, p. 137]. Notoriului profesor și director al Școlii Centrale Werner din Sărata, Albert Mauch, i se datorează inițiativa organizării săptămânii cântecului german în cadrul Asociației învățătorilor [152, p. 153].

O altă modalitate de păstrare a tradițiilor era realizată prin diferite asociații culturale. Printr-o activitate prodigioasă se distinge, în special, asociația culturală din Chișinău, fondată în 1907, iar alta ia ființă după numirea în 1908 în calitate de pastor în Tarutino a lui Daniel Haase. Aria de activitate a acestei asociații se răsfrângea asupra întregului Bugeac [168, p. 37].

Arta a fost reprezentată, mai cu seamă, în arhitectura bisericească. În construcția bisericilor, germanii și-au dezvoltat un stil propriu, care a fost edificator și pentru Basarabia. Bisericile germane din Basarabia erau, cu excepția celei din Chișinău, de tip rural. Una dintre cele mai vechi biserici germane din Basarabia, cea din Sărata, ridicată în 1840, poartă amprenta clasicismului (pronaos cu coloane ca în templurile grecești, masivitatea construcției, forme clare și simple, încăperi luminoase), stil răspândit în acea perioadă la germanii din sudul Rusiei și din regiunea Volgăi. Din a doua jumătate a sec. al XIX-lea se impune în Europa eclectismul, care prelua elemente arhitectonice din diferite epoci. În sudul Rusiei și implicit în Basarabia s-a păstrat conceptul de spațiu, construcțiile fiind înzestrate, în special, cu elemente neogotice și neoromanice, ca spre exemplu, bisericile din Berezina, Paris, Malojaroslawetz I, Friedenstal. Biserica din Chișinău prezintă cu configurația sa aparte o stilizare eclectică. Casele de rugăciuni erau asemănătoare cu cele de locuit cu frontoane și erau adesea asociate cu școala. Doar prezența clopotniței atrăgea atenția asupra caracterului religios al clădirii [178, p. 122-124].

Cele mai importante clădiri private și de cult erau ridicate după anumite planuri elaborate de către specialiști. Redutabililor arhitecți Chr. Beutelsmacher și G. Deeg le revine meritul construirii multor edificii laice și ecleziastice din perioada vizată.

Pictura avea un caracter popular și, în majoritatea cazurilor, se limita la imagini religioase, pictarea altarelor și bisericilor [152, p. 153].

Aspectul etnografic iese din aria noastră de interes, fiindcă în literatura de specialitate nu am găsit informații detaliate în acest sens.

După ce am prezentat, în mare parte, reperatele culturale ale comunității germane, ne propunem să reliefăm evoluția confesională în localitățile etnicilor germani din Basarabia în perioada stăpânirii țariste.

Până la venirea germanilor în Basarabia, în Imperiul Rus existau creștini evanghelici. Dacă în secolele XVI–XVII numărul de luterani în Rusia era cu mult mai mare decât cel a catolicilor, atunci de la începutul secolului al XX-lea, pe teritoriul Rusiei locuia cu circa 40% mai mulți catolici decât luterani [240, p. 40].

Ca în toate statele protestante, reprezentanții confesiunii luterane erau conduși din punct de vedere administrativ de consistorii, compuse din membri laici și religioși. În timpul domniei lui Alexandru I, în Rusia erau 9 consistorii. În vederea instaurării unui sistem unic de conducere administrativ-bisericesc, țarul a dispus prin decretul din 20 iulie 1819 numirea unui episcop pentru Biserica evanghelic-luterană din Rusia și instituirea în Sankt Petersburg a unui Consistoriu general [164, p. 86]. El urma să aibă în componența sa un președinte și un vicepreședinte, 2 adjuncți (toți patru fiind laici), un episcop și 2 adjuncți religioși [179, p. 22-23]. Prin subordonarea Bisericii Evanghelic-Luterane din punct de vedere administrativ puterii centrale imperiale se urmărea uniformizarea și implementarea sistemului de administrare imperial. Între timp au fost întemeiate încă două Consistorii: la 25 octombrie unul cu sediul la Saratov pentru germanii din regiunea Volgăi și altul cu sediul la Odesa, la 18 octombrie 1820, pentru coloniștii din sudul Rusiei, din Caucaz și Basarabia. Primul superintendent (episcop) al celui din urmă a fost numit pastorul Carl August Böttiger. Țarul a aprobat bugetul consistorial la 18 martie 1823. După decesul lui Alexandru I, clericii i-au solicitat lui Nicolai I să soluționeze problema organizării bisericii. Pentru elaborarea unui regulament al Bisericii evanghelice din Rusia a fost creată o comisie specială. Comitetul și-a desfășurat activitatea de la 25 septembrie 1829 până în decembrie 1831. Țarul a primit la 2 ianuarie 1832 proiectul, care conținea legea Bisericii Evanghelic-Luterane din Rusia, instrucții pentru fețele bisericești și autoritățile fiecărei biserici și o agendă bisericească. După examinarea lui de către Consiliul Imperial, la 28 decembrie, a fost emis decretul țarului, prin care se consfințea organizarea unică a Bisericii Evanghelice-Luterane din Rusia. În conformitate cu aceasta, în fruntea confesiunii se situa organul administrativ bisericesc – Consistoriul suprem al Bisericii Evanghelice-Luterane, cu sediul la Sankt Petersburg. Acesta era condus de un președinte laic și un vicepreședinte bisericesc, subordonându-se Ministerului Afacerilor Interne. Toți reprezentanții acestei confesiuni au fost împărțiți în 8 districte, conduse de câte un superintendent. Cele mai mari

districte consistoriale aveau în frunte un superintendent general. Districtele din Livlanda, Estlanda, Kurlanda, Sankt Petersburg și Moscova au primit un superintendent general, iar cele din Oesel, Riga și Reval – câte un superintendent. Consistoriul din Odesa a fost desființat, iar cel din Saratov a fost transferat la Moscova. Consistoriilor li se subordonau protopopiatele, parohiile și coloniile. Parohiile din sudul Rusiei și Basarabia au fost împărțite în două protopopiate, aparținând Consistoriului din Sankt Petersburg [164, p. 87].

Guvernul țarist a stimulat venirea coloniștilor germani în Basarabia prin acordarea unui șir de privilegii, inclusiv și în domeniul spiritual. În punctul 2 al manifestului din 29 noiembrie 1813, împăratul Alexandru I le-a garantat viitorilor coloniști germani libera practicare a cultului creștin în limba germană [152, p. 160]. Punctul 6 al legii adoptate în 1817 cu privire la coloniștii din Basarabia se referea la dreptul germanilor de a construi biserici, de a avea preoți proprii. Mai mult, în perioada incipientă de constituire a coloniilor, clerul german era susținut financiar din bugetul statului rus, pastorii având un salariu de 500-600 ruble pe an. Parohiile dispuneau de câte un lot de pământ și erau scutite de impozite [132, p. 49].

După fondarea primelor colonii (Borodino și Tarutino), la începutul anului 1815, a fost numit în calitate de pastor predicatorul Fr. Schnabel, care și-a ocupat postul la 15 februarie. El a decedat în 1820. Numărul imigranților creștea constant și unui slujitor al cultului îi venea tot mai greu să-și îndeplinească îndatoririle clericale. De aceea a apărut necesitatea de a fonda a doua parohie evanghelică luterana în Arțiz, în 1819 (prima fiind în Tarutino). În 1822 a fost înființată parohia Sarata. Prin divizarea primelor două parohii, Tarutino și Arțiz, au luat ființă parohiile: Fere-Champenoise I (1842) și Klöstitz (1845) [152, p. 161].

Pentru oficierea serviciului divin se cerea construirea unor lăcașe sfinte în principalele colonii, locuite de germani.

Tabelul 1. Edificarea caselor de rugăciuni și bisericilor în coloniile primare germane din Basarabia și în or. Chișinău

Localitatea	Anul fondării localității	Casa de rugăciuni	Biserica
Parohia Fere-Champenoise			
1. Fere-Champenoise I	1816	1822–23, 1840	1894–96
2. Paris	1816	1824–26	1838–39, 1904–

			05
3. Katzbach	1821	?–1825,1835	1893–94
4. Fere- Champenoise II	1825	1825, 1832	1852/53–54
5. Dennewitz	1834	1836–38	1878–79
6. Plotzk	1839	1840–42/44	1886
Parohia Arțiz			
1. Arțizul Vechi	1816	1816 1835/37–38	1879–80
2. Brienne	1816	?	1837/39–52
3. Teplitz	1817	cca. 1820 1841	1861–63
4. Arțizul Nou	1824	1827	1859–61
5. Friedenstal	1834	1836/42 1861	1910–11
Parohia Chișinău	1825		1834–38
Parohia Klöstitz			
1. Borodino	1814	1816	1849–50
2. Klöstitz	1815	1819	1867–68
3. Berezina	1816	1822/35	1889–91
4. Hoffnngstal	1842	? –1858	1904–1905
Parohia Sărata			
1. Sărata	1822	1822	1839–40
2. Gnadental	1830	1833	1880–81
3. Lichtental	1834	1842	1902–03
Parohia Tarutino			
1. Tarutino	1814	1820	1862–65
2. Kulm	1815	1820, 1831	1865–68
3. Leipzig	1815	1826–37	1907–08
4. Malojaroslawetz	1815	1832–33	1867–69

I			
5. Malojaroslawetz	1823	1824	1838
II			
6. Șaba	1822		1846–47
7. Krasna	1814/1815	1818	1865–66

*Datele indică, în majoritatea cazurilor, anul începerii construcției lăcașului sfânt, precum și al sfîntirii lui; “/” se referă la datele care oscilează.

(Sursa: Schlarb C. Tradition im Wandel. Köln, 2007, p. 117)

În acest scop erau construite case de rugăciuni. Conform informației din *tabelul 1*, printre primele case de rugăciuni au fost cele din coloniile Borodino și Arțiz, apărute în 1816. De notat că casa de rugăciuni din Borodino a apărut peste doi ani după întemeierea coloniei, iar cea din Arțiz – chiar în anul fondării localității. În anul înființării coloniei a mai fost ridicată o casă de rugăciuni în Sărata (1822), peste un an după întemeierea localității – în Malojaroslawetz II (1824). În alte colonii, inaugurarea caselor de rugăciuni a mai durat: trei ani – Gnadental (1833), patru ani – Krasna (1818), cinci ani – Kulm (1820), șase ani – Tarutino (1820).

După o oarecare perioadă de timp, unele case de rugăciuni erau reconstruite. De exemplu, casa de rugăciuni din Fere-Champenoise II a fost reconstruită după șapte ani (1832), cea din Katzbach – după zece ani (1835), cea din Fere-Champenoise I – după 17 ani (1840) etc.

După câteva decenii de viețuire în sudul Basarabiei, etnicii germani încep să-și construiască biserici. Printre primii enoriași care au edificat biserici au fost cei din Malojaroslawetz II (1838), Paris (1838–1839) și Sărata (1839–1840). Ulterior, cei din Paris au reconstituit biserica din localitate la începutul sec. XX (1904–1905) [179, p. 575-576]. Lăcașele sfinte jucau un rol esențial în consolidarea comunităților etno-religioase din Basarabia.

În 1828, în districtele Malojaroslawetz și Klöstitz au fost înregistrați 8610 luterani [85, f. 27-28]. În 1850, în coloniile germane locuiau deja 17969 persoane de confesiune luterană [224, p. 515], iar în 1862 numărul lor se cifra la 26308 [223, p. 74].

Odată cu apariția coloniilor secundare au mai fost întemeiate următoarele parohii: Posttal (1864), Neu-Sarata (1889) și Albota (1911). Unica colonie cu preot propriu era Gnadental.

Unica parohie germană localizată în oraș (Chișinău) a fost aprobată în 1837 [152, p. 161]. Coloniile evanghelice din nordul Basarabiei erau monitorizate de această parohie [164, p. 88].

În 1829, comunitatea germană din Chișinău, care întrunea 134 persoane, a făcut un demers prin care ruga să fie autorizată construirea unei biserici luterane. Pentru construirea bisericii au

fost colectate donații benevole de cca 1500 ruble. Guvernul a alocat 10000 ruble fără rambursare și 10000 ruble sub formă de împrumut. Piatra de temelie a bisericii a fost pusă la 26 septembrie 1834. În anul 1837 s-au încheiat lucrările de construcție, iar la 28 august 1838 a avut loc sfințirea bisericii Sfântului Nicolai în cinstea țarului Nicolai I [102, p. 142-144].

De obicei, pastorii care activau în coloniile germane erau recrutați din rândurile misionarilor din Bazel. Relația dintre misionari și comunitate era mai apropiată, deoarece ei cunoșteau originea și trecutul coloniștilor. Mai complicate erau relațiile cu pastorii din guberniile baltice. Însă treptat, fiii germanilor basarabeni au început să-și facă studiile în domeniul teologiei la universitatea din Dorpat și să se implice activ în viața spirituală a coregionalilor.

Biserica evanghelic-luterană din Basarabia confesa doctrina bazată pe Scripturile Prorocilor și Apostolilor din Vechiul și Noul Testament, iar în cărțile explicative recunoștea Simbolurile de credință: apostolic, de Niceea și a Sfântului Atanasie, precum și Confesiunea neschimbată de Augsburg și altele, introduse în colecția cunoscută sub denumirea de “Liber concordiae” [116, p. 313].

Viața religioasă în satele germane era foarte intensă. Membrii comunității participau activ la sărbătorile misionare, hramurile bisericii și alte manifestări religioase. Mulți artizani ai bisericii își căutau satisfacerea necesităților bisericesti nu doar în mesele ținute duminică, în zilele de sărbătoare, în postul Paștelui și în cele 4 duminici premergătoare Crăciunului, ci și în cadrul întrunirilor numite “Stunden” (Ceasuri). Prin aceasta ei urmau exemplul vechilor pietiști șvabi. Întrunirile menționate se desfășurau în fiecare duminică și în după-amiezile de sărbătoare, precum și în serile de miercuri și sâmbătă în case private. “Frații” și “surorile” cântau melodii religioase, diferiți “frați” citeau, discutau și interpretau textele religioase, de asemenea, rosteau împreună rugăciuni. “Frații” și “surorile” erau denumiți, de asemenea, “converțiți”. Toți ștundiștii erau adepți fideli, zeloși și de încredere ai bisericii și cei mai eficienți enoriași [152, p. 160-161]. Întemeietorul acestei secte a fost pastorul K. Bonekämpfer din colonia Rohrbach din județul Odesa, de unde s-a mutat cu traiul în Basarabia. Ștundiștii nu recunoșteau icoanele, nici posturile, nici sărbătorile, în afară de Nașterea Domnului și prima zi de Paști. Adepții acestui curent religios ignorau ritualul bisericesc; ei erau împotriva viciilor și se țineau de cuvântul dat. Odată cu venirea bapțiștilor Bonekämpfer a plecat în America, iar ștundiștii au căzut sub influența acestora [116, p. 304].

În 1831, în județul Akkerman, în Sărata, apare curentul religios al “separatiștilor”, care datează de la începutul sec. al XVIII-lea, bazată pe pietismul german. Acest cult avea o dogmatică simplificată. Ea se axa pe: credința în învățătura Mântuitorului, în revelația neîntreruptă și în legătura de inimă (innig) cu biserica cerească, de care credincioșii sunt legați în

mod misterios pentru vecie. Ei recunoșteau 3 taine: botezul, cuminecătura și Sf. Ungere (Ölung), precum și sărbătorile. Din punct de vedere moral, ei erau de cel mai înalt idealism, urmând întru totul prevederile Sf. Evanghelii. Baza și scopul vieții îl puneau în unirea cu Dumnezeu și în iubirea aproapelui, de unde rezultă umanismul profund și tendința de a pune în aplicare virtuțile creștinești chiar față de vrăjmași. Se recomanda supunere autorităților, corectitudine față de celelalte confesiuni; erau contra revoluției, ca fiind ieșită din împărăția întunericului, contra viciilor, a lenei și a oricărui defect care ar aduce vreun prejudiciu omenirii. Educau copiii în spiritul fricii față de Dumnezeu. Conform opiniei lui Ș. Ciobanu, separatismul a avut succes grație faptului că clerul luteran nu dispunea pe atunci de oameni, care să fi putut stopa această mișcare religioasă. Din Sărata acest curent religios s-a răspândit în colonia Leipzig sub conducerea lui Martin Kranich, iar în Borodino – sub a lui Karl Ehni. Însă autoritatea și încrederea în învățătura separatiștilor cu încetul scade, unii dintre ei se reîntorc în sânul bisericii luterane și rar când se mai manifestă. Pe la 1860, când în Basarabia apar baptiștii, separatiștii se contopiră cu aceștia [116, p. 303-304].

Curente antireligioase, precum și atești s-au înregistrat într-un număr nesemnificativ. Excepție făceau copiii nebotezați și perechile necununate.

Bisericile germanilor basarabeni erau absolut autonome. Odată cu sporirea nivelului de trai, în colonii erau ridicate școli și biserici din subvențiile enoriașilor. Consiliul bisericesc al parohiei alegea și salariza pastorul și învățătorii. Ultimii erau în același timp și paraclisieri. Ei erau reprezentanții pastorului și-l înlocuiau în absența lui. Paraclisierul oficia serviciul divin și îndeplinea toate sarcinile clericale cu excepția cununiei și împărtășaniei. Până în 1891, școala se afla sub tutela pastorului. Din anul respectiv, în prerogativele sale intra doar predarea religiei și limbii germane. Până în 1924 școala se termina la vârsta de 15 ani, după care urma confirmarea.

Inițial, era sarcina primăriei de a finanța școala și biserica, de a colecta impozitele și amenzile de la aceste 2 instituții. Primăria și pastorul colaborau strâns întru păstrarea ordinii în colonie și supravegherea frecventării bisericii și școlii [152, p. 161-162].

Conform recensământului populației din 1897, în gubernia Basarabia locuiau 53534 germani adepți ai luteranismului, constituind majoritatea covârșitoare a credincioșilor etniei vizate [261, p. 75].

În sudul Basarabiei s-au așezat cu traiul și germani catolici. În 1828, ei erau în număr de 573 persoane [85, f. 27-28].

Până în 1820, Biserica catolică din Rusia a fost condusă de către iezuiți, care în anul respectiv au fost expulzați din țară. Întrucât o bună parte a Poloniei era înglobată în Imperiul

țarist, coloniile au primit preoți catolici polonezi. Treptat, aceștia au fost înlocuiți de către teologii veniți din Germania sau cei din rândurile tinerilor coloniști [164, p. 94].

Biserica catolică din Basarabia era reprezentată de localitățile Krasna, Emmental, Balmas și Larga [122, p. 21]. Până în 1848, ea s-a subordonat diocezei de Cameneț (Podolia). În perioada activității clericilor polonezi, un rol deosebit în menținerea specificului german în biserică le revenea paraclisierilor din colonii. Poziția și rolul acestora în comunitatea catolică era diferită de aceea a paraclisierilor luterani. În 1848, prin bula papei Pius al IX-lea este înființată eparhia Hersonului, în care au intrat parohiile catolice din Basarabia. Centrul ei a fost transferat în 1852 la Tiraspol, iar din 1856 la Saratov [6, f. 1], unde în 1876 a fost deschis un seminar pastoral. Seminarul pastoral și administrația diocezei erau întreținute din contul averii confiscate a iezuiților. Diocezei îi aparțineau coloniile din regiunea Volgăi, din Caucaz, sudul Rusiei și Basarabia [164, p. 94].

Primul preot din Krasna, Luca Pașkovski, care s-a stabilit aici împreună cu primii coloniști, a decedat la 16 februarie 1821. Toți clericii, până la subordonarea eparhiei romano-catolice din Tiraspol, numiți de episcopul de Camenița erau etnici polonezi, care nu întotdeauna posedau suficient limba germană, fapt ce stârnea nemulțumirea enoriașilor germani. Slujitorii cultului se schimbau des, slujind în colonie de la două luni până la doi ani. În perioada 1814–1848, au activat 13 preoți catolici. Rămânând fără preot, până la numirea următorului pater, în Krasna erau trimiși slujitori ai cultului din Chișinău. De exemplu, în 1840, timp de 2 luni oficiul divin a fost realizat de preotul din Chișinău Ignatie Silvestrovici. Cel mai mult în Krasna a activat Adam Kiumovici (22 de ani), din 1848 până în 1870. Sub auspiciile lui, a fost înălțată în 1865-1867 biserica cu trei altare cu hramul “Sf. Iosif”.

După decesul lui Kiumovici, practic, toți preoții numiți de Consistoriul romano-catolic din Tiraspol erau de origine germană (cu excepția lui Nicolai Szczurek). Majoritatea lor erau fiii coloniștilor din Krasna sau din alte localități germane din zona Mării Negre, care și-au făcut studiile la Seminarul Teologic din Saratov⁸ [238, p. 304-305].

⁸Luca Pașkovskii (21.11.1814 – 16.02.1821); Tușinskii Joseph (20.08.1821 – 29.06.1822); Duminskii Luca (29.06.1822 – 30.09.1823); Kozel'skii Dominic (30.09.1823 – 12.06.1831); Kul'cițkii Ignat (12.06.1831 – martie 1835); Gamer Johann (martie 1835 – 12.01.1836); Angermayer Ludwig (12.01.1836 – 23.01.1836); Klopovskii Florian (23.01.1836 – 05.01.1840); Sil'vestrovici Ignat (05.01.1840 - 05.03.1840); Savorskii Ghiățint (05.03.1840 – 02.07.1841); Byarkovskii Bonaventura (05.07.1841 – 30.08.1842); Pruskii Ignat (30.08.1842 – 01.01.1848); Kiumovici Adam (01.01.1848 – 05.09.1870); Mazer Georg (05.09.1870 – 28.07.1873); Schnell Johann (28.07.1873 – 04.02.1884); Ungemach Johann (04.02.1884 – 10.03.1884); Ubach Nicolai (18.03.1884 – 04.10.1885); Bayer Georg (29.01.1888 – 29.08.1890); Materi Joseph (21.10.1887 – 20.01.1888); Bayer Georg (29.01.1888 – 29.08.1890); Lewenbruck Franz (29.08.1890 – 16.11.1890); Nold Joseph (16.11.1890 – 16.08.1894); Ochs Aloise (16.08.1894 – 25.04.1901); Riessling Ludwig (25.04.1901 – 14.08.1904); Szczurek Nicolai (14.08.1904 – 5.04.1905); Beilmann Joseph (05.04.1905 – 21.09.1908); Riessling Ludwig (28.09.1908 – 22.03.1911); Schonfeld Jakob – 1909; Leibham Bernhardt (22.03.1911 – septembrie 1934).

Analizând relația dintre Biserica Romano-Catolică cu statul rus, constatăm că de nicio egalitate reală a organizațiilor religioase din Rusia secolului XIX nu poate fi vorba. Luând în considerare mai multe cauze ale atitudinii negative a monarhilor ruși, a autorităților publice și a societății față de Biserica Catolică și a unei atitudini loiale față de luterani, ajungem la concluzia că acestea au avut rădăcini istorice adânci, și s-au clădit din următoarele componente: influența ierarhiei bisericii bizantine; relațiile tensionante cu Roma, și dorința deschisă a Sf. Scaun de a răspândi catolicismului pe pământurile Rusiei; semnarea în anul 1596 a tratatului de uniune la Brest; evenimentele „Timpurilor tulburi”; formarea timp de decenii a unei atitudini ostile față de Polonia și dorința guvernului de a păstra regatul Poloniei în componența Imperiului țarist; atitudinea ostilă față de puternicul Ordin al Societății lui Isus (Iezuiților); respingerea catolicismului de mulți monarhi ruși ca fiind o ideologie periculoasă, care poate rezista puterii autocratice teocratic-patriarhale, spre deosebire de quietismul luteran, care nu încerca să iasă de sub influența statului; juxtapunerea mentalității velicoruse la tot ce e de sorginte vestică, inclusiv și religiei; numărul mare de luterani din familia regală etc. Toate acestea au contribuit la sporirea poziției privilegiate a Bisericii Evanghelic-Luterane în Imperiul Rus în comparație cu cea Catolică. Timp de mai multe secole în stat a dominat ideologia politică anticatolică. Politica rusă îndreptată împotriva catolicismului, având mai degrabă un caracter politic, decât unul religios a devenit sinonim cu patriotismul rus, identitatea națională și loialitatea față de sistemul statal. Timp de mai multe secole, anticatolicismul a fost considerat ideologia oficială, societatea rusă percepând-o ca pe o religie a străinilor și a dușmanilor Rusiei, dar luteranismul (în comparație cu atitudinea față de catolici), a fost sprijinit de guvernul rus [240, p. 38-39].

În Rusia (fără Regatul Poloniei, Statele Baltice, Finlanda, dar incluzând teritoriile Belarusului și Ucrainei, inclusiv Volânia), în anul 1917 activau trei eparhii romano-catolice – Moghiliov, Tiraspol, Luțko-Jitomir și două districte consistoriale evanghelic-luterane – Moscova și Sankt Petersburg (care includeau parahiile din Ucraina, Volânia și Basarabia). Numărul de enoriași din acestea se ridica la: 1 milion 953 de mii de catolici (în anul 1902) și 1 milion 100 de mii luterani (în anul 1904) [240, p. 40]. În 1918, în Basarabia au fost atestați 4275 germani catolici [104, p. 52]. Ponderea lor în mediul comunității germane basarabene continua să fie nesemnificativ, deoarece majoritatea coloniștilor, veniți în prima jumătate a sec. XIX, erau de confesiune luterană.

Sarcina de bază a bisericii germane din Basarabia consta nu doar în perpetuarea și aprofundarea credinței, ci și în păstrarea limbii în biserică și școală. Limba în care se oficia serviciul divin le-a fost garantată în manifestul împăratului Alexandru I din 29 noiembrie 1813 în punctul 2: “Libera practicare a cultului în limba maternă”. Această situație a durat până la

începutul Primului Război Mondial. Odată cu promulgarea legilor despre lichidarea proprietății germane din 2 februarie și 13 decembrie 1915 a fost emisă și legea vizând prohibiția utilizării limbii germane și a organizării adunărilor. Conform acestei legi se interzicea ținerea predicilor în limba germană. Pentru germanii basarabeni aceasta însemna închiderea bisericilor din 1915 pâna la izbucnirea revoluției din februarie 1917 în Rusia. În primul rand, se găsea greu un predicator care să cunoască limba de stat și în rândul doi, doar un număr foarte mic al germanilor înțelegea corect predica ținută în limba rusă [152, p. 160].

Datorită faptului că germanii aveau o religie distinctă de cea de cea oficială (ortodoxă), autoritățile țariste nu dispuneau de mijloace adecvate pentru a se implica direct în viața lor spirituală. Biserica Evanghelic-Luterană a jucat un rol considerabil în susținerea valorilor naționale, consolidând comunitatea germană basarabeană.

4. 4. Concluzii la capitolul 4

Analiza subiectelor capitolului 4 ne-au condus la formularea următoarelor concluzii:

1. În Basarabia etnicii germani au venit cu tradiții în domeniul învățământului și al vieții spiritual-culturale. Grație faptului că în statele germane exista învățământul primar obligatoriu din sec. al XVIII-lea, iar în unele cazuri și din sec. al XVII-lea, reprezentanții acestei etnii central-europene acordau o atenție prioritară instruirii generației în creștere. Primele școli germane au apărut începând cu perioada de constituire a coloniilor lor, uneori chiar înaintea edificării clădirilor de cult. Ei au profitat de privilegiile de a-și deschide școli naționale, cu predare în limba germană, în pofida faptului că în Imperiul Rus instruirea se efectua, cu unele excepții, în limba rusă. Școlile germane erau tutelate de comunitate și biserică, înscriindu-se perfect în sistemul de instruire de tip parohial din Basarabia.

2. Aflându-se într-o insuficiență acută de cadre pedagogice și fiind dirijate de parohiile, care le subvenționau, în școlile primare ale germanilor predominau metodele de predare rudimentare. O perioadă îndelungată de timp, comunitatea rurală și biserica au sabotat introducerea în școli a unor manuale noi și a metodelor avansate de predare. Cu toate acestea, nivelul învățământului în școlile germane, care existau în fiecare localitate germană, era superior celui din școlile parohiale, care sporadic apăreau în diferite ținuturi ale Basarabiei și alte regiuni ale Imperiului Rus.

3. În perioada post-reformă, autoritățile imperiale ruse tindeau să introducă în școlile germane limba rusă ca obiect de studiu, urmărindu-se scopul de încadrare a lor în sistemul de învățământ rus. Autoritățile ruse se amestecau mai lesne în sistemul de învățământ secundar, care

printre altele, avea menirea de a pregăti cadre didactice pentru școlile primare. Astfel, în Școala Centrală Werner din Sărata și în alte instituții secundare de învățământ germane din Basarabia, autoritățile de stat au reușit să introducă mai multe obiecte cu predare în limba rusă de rând cu cele ținute în limba germană. Din 1891, 2/3 din obiectele de studii din școlile germane urmau să fie predate în limba rusă. De fapt, în multe sate intenția autorităților nu se realiza din cauza insuficienței de învățători. În scopul subordonării școlilor germane structurilor de stat din Basarabia au fost inaugurate și școli de zemstvă în fostele colonii germane. În timpul Primului Război Mondial, din cauza rezistenței comunităților germane în fața politicii de rusificare, a insuficienței de învățători capabili să predea în limba rusă, școlile din localitățile populate de germani au fost închise.

4. Grație faptului că comunitatea germană acorda o atenție prioritară științei de carte și în pofida tentativelor de rusificare a școlilor germane, conform recensământului din 1897, printre reprezentanții acestei etnii au fost înregistrați cei mai puțini analfabeți.

5. Într-o perioadă de aproximativ 100 de ani, germanii basarabeni cu pondere în agricultură nu puteau dispune de o prezență culturală de talia celei a germanilor din guberniile baltice. Însă beneficiind de privilegiile acordate de către guvernul țarist, ei și-au păstrat specificul etnic, identitatea națională și și-au perpetuat tradițiile, grație instituțiilor de învățământ, libertății confesionale și utilizării limbii germane în efectuarea serviciului divin, presei de limbă germană din Imperiu, asociațiilor culturale.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Analiza complexă a materialului documentar de arhivă și a altor surse vizând istoria etnicilor germani din Basarabia în perioada anilor 1814–1917 generează o serie de concluzii la acest subiect.

1. În politica de repopulare a câmpiei Bugeacului cu imigrați, guvernul rus urmărea nu doar revalorificarea unui teritoriu rămas fără locuitori. El tindea să reducă capacitatea de rezistență a românilor moldoveni în fața politicii intense de rusificare a teritoriului anexat, dar și să pregătească o vitrină promoțională pentru populația din Balcani în perspectiva înaintării Imperiului Rus spre ținta mult râvnită a Constantinopolului. În această politică un rol semnificativ fusese rezervat agricultorilor din Europa Centrală, care aveau o capacitate deosebită de a se adapta rapid la noile condiții de viață. În scopul atragerii etnicilor germani să populeze câmpia Bugeacului, autoritățile imperiale ruse au utilizat practica Habsburgilor, a Prusiei, dar s-au ghidat și de experiența lor proprie. Petersburgul a acordat imigranților din Europa Centrală un statut special mai avantajos decât reprezentanților altor etnii, inclusiv celor veniți de la sud de Dunăre [108, p. 119-124].

2. Putem constata faptul că anexarea Basarabiei s-a produs pe fundalul unor evenimente și procese care au avut loc la hotarul secolelor XVIII–XIX în Europa. Mai întâi, o parte a statului polonez care în urma împărțirii lui a revenit Prusiei, a fost colonizat cu etnici germani cu puțin sau fără pământ la locul lor de baștină. Însă după restabilirea parțială a Poloniei, sub denumirea de Ducatul Varșoviei (în 1807) și deplasările pe teritoriul lui, inițial a trupelor napoleoniene, apoi ruse, coloniștii germani din această formațiune statală au ajuns într-o situație economică precară. Sub denumirea de germani „varșovieni” ei vor deveni primii candidați la titlul de coloniști din sudul Basarabiei, fiind urmași de agricultorii din alte state germane [108, p. 124-125].

3. Inițial, efectivul coloniștilor germani era, din punct de vedere social, omogen. Coloniștii veniți din Europa Centrală au primit în sudul Basarabiei câte un lot de pământ cu suprafața de 60 desetine, care era în proprietate veșnică a capului de familie, dar aparținea comunității rurale (mir). Treptat, din cauza sistemului de distribuire a fondului funciar din cadrul obștii pe gospodării indivizibile, se intensifică procesele de diferențiere socială din colonii. Unii membri ai obștii erau coloniști cu statut și pământ, alții, pe fundalul creșterii numărului populației, au fost nevoiți să arendeze terenuri pentru constituirea unor noi așezări [109, p. 39-40]. Obștea monitoriza acest proces, iar tendințele comunitare de creare a tovarășiiilor de arendare și procurare a pământului iau amploare în special după reforma agrară privind coloniștii din 1871, dar mai cu seamă în primul deceniu al sec. al XX-lea, după lichidarea obștii în urma

implementării reformei lui Stolâpin. Astfel, pe lângă cele 24 colonii fondate pe pământul statului, în intervalul studiat au mai fost înființate 125 localități germane. Totodată, din rândul germanilor s-au desprins mari proprietari funciari ca Gerstenberger, Renz, Hopp etc. care aveau, în virtutea censului de avere, acces în organele administrative din regiune [110, p. 165-174].

4. Sub aspect fiscal, deși au fost scutiți de impozite, după expirarea termenului de grație, coloniștii au devenit contribuabili. Guvernul, totuși, le-a amânat achitarea creditului pe care aceștia urmau să-l returneze. Cele mai împovărătoare s-au dovedit a fi prestațiile locale, care asigurau armata rusă de ocupație cu diverse servicii. Deși în urma reformei agrare din 1871, coloniștii au fost egalați, din punct de vedere juridic, cu alte categorii de țărani din Basarabia, aceștia, posedând cele mai mari loturi de pământ și beneficiind de înlesniri la achitarea taxei de răscumpărare, continuau să se bucure de succese notabile în activitatea lor economică.

Totuși, nu toate reformele îi favorizau pe foștii coloniști. Introducerea stagiului militar în 1874 a constituit un imbold pentru demararea procesului de emigrare peste hotare a etnicilor germani [114, p. 81].

5. Autoritățile imperiale ruse au invitat în Basarabia prioritar agricultori cu experiență în vederea sporirii nivelului de creștere a plantelor și animalelor domestice din regiunea recent anexată, pentru a face din ea un pavilion expozițional în drumul Petersburgului spre strâmtori. Însă ajungând într-o regiune cu condiții naturale diferite de cele din patria lor de origine, coloniștii germani au preluat magistral practicile agricole ale românilor moldoveni. Analiza surselor demonstrează că procesele de modernizare la germani au decurs mai dinamic decât la alți etnici. Gospodăriile germane se evidențiau printr-un nivel de bunăstare mai înalt decât cele ale reprezentanților altor etnii, erau înzestrate cu tehnică agricolă, germanii aplicând metode mai avansate de prelucrare a pământului și de selecție la animale [107].

6. La nivel economic, traseul comunității germane n-a fost linear, ci unul în permanență ascendent. Dacă agricultura în localitățile germane, la etapa stabilirii în Basarabia, era orientată spre consum, atunci din a doua jumătate a sec. al XIX-lea apar posibilități de desfacere a surplusurilor de produse pe piață, de acumulare a capitalurilor. Ținând cont de roadele înregistrate în așezările germane și având în vedere că printre etnicii în cauză se evidențiază proprietari ai unor mari terenuri arabile – antreprenori de tip capitalist (Fr. Bodamer, G. Gerstenberger, A. Hoffmann, M. Krieger etc.), se cristalizează două categorii de cultivatori: unii antrenați în ramura cerealieră și alții – în viticultură. Același lucru reiese și din numărul mare de vite și cabaline, ceea ce ne face să concluzionăm că creșterea acestora reprezenta, de asemenea, unul din centrele de greutate ale agriculturii germane [107].

7. În baza analizei surselor de arhivă și a celor publicate, am depistat că, în scurtă vreme după statornicirea germanilor în Basarabia, în localitățile lor apar îndeletnicirile meșteșugărești clasice. Spiritul întreprinzător german s-a manifestat prin deschiderea atelierelor de încălțăminte, de croitorie, dogărie, construcție a carelor, fierăriilor etc. Către finele sec. al XIX-lea apar primele fabrici de tip capitalist cu muncă salarizată. Veriga forte a industriei germane de tip rural ținea de morărit și producerea mașinilor agricole și a carelor, prin urmare se miza pe afaceri de interes mai larg. Un caz deosebit este cel al colonistului J. Höhn, care a pus bazele producției “plugului german basarabean” într-un atelier din Hoffnungstal, inaugurând ulterior o uzină de producere a plugurilor în Odesa. În industria textilă s-au impus germanii veniți de peste hotarele Basarabiei. În linii mari, deși industria n-a jucat un rol primordial în localitățile germane ca agricultura, ea totuși a fost strâns legată de cerințele pieței, ținând pasul cu progresul tehnic în general [113, p. 139-140].

8. Treptat, etnicii germani au fost atrași în relațiile de piață, însă mai mult în calitate de consumatori, ei înșiși având o pondere neînsemnată în comerț. În localitățile germane, la nivel de unități ale comerțului permanent, se manevra cu capitaluri mari, însă proprietarii lor, în mare parte, erau evrei, locul dominant al germanilor fiind în activitățile meșteșugărești. În schimb, ei comercializau cereale și animale de tracțiune în cadrul târgurilor din Tarutino și Arțiz. Pe de altă parte, ei s-au impus pe piața de capital, înființând până la finele perioadei studiate 5 bănci, care efectuau transferuri bănești în toate orașele Imperiului Rus, dar și peste hotare, realizând operații financiare de toate tipurile.

9. Etnicii germani constituiau elementul cel mai instruit al țăranimii basarabene. Școala făcea parte din matricea culturală a reprezentanților acestei etnii. Școala germană a contribuit la adaptarea comunităților la condițiile sociale și politice foarte variate în care trăiau, ajutându-le în același timp să-și păstreze identitatea lingvistică și religioasă. În toate satele germane a ființat o comunitate educațională în cadrul căreia formarea și educarea permanentă a copiilor constituiau axele principale ale atitudinii civice. Se acorda o atenție sporită formării, modelării conștiinței colective și strict individuale a cetățenilor, procese ce se începeau în copilărie. Gradul înalt de consolidare și coeziune etnică la care s-a ajuns în mediul german rezidă în deschiderea școlilor și ridicarea bisericilor din mijloacele proprii, și în apariția, la inițiativa comunităților, a trei instituții de învățământ secundar [111; 112].

10. Între stat și biserica protestantă a existat pe tot parcursul perioadei cercetate o contradicție dialectică în privința instruirii tinerei generații. Factorul religios a determinat specificul evoluției învățământului primar. Casele de rugăciuni și bisericile, fiind locuri atât de

cult, dar și de instruire, au contribuit la creșterea prestigiului învățătorilor, care-l înlocuiau pe pastor și preluau, de multe ori, unele atribuții ale acestuia.

11. Deși, din punct de vedere etnic, germanii nu erau omogeni și vorbeau în câteva dialecte, totuși, grație integrității lingvistice și etnoculturale, aceștia au rezistat în fața politicii de rusificare promovată de guvern. La ei nu s-a devalorizat statutul limbii, culturii și tradițiilor și nu s-a reușit înglobarea rigidă a școlilor germane în sistemul școlar rus, deși în localitățile lor au fost deschise, către sfârșitul perioadei cercetate, câteva școli de zemstvă cu predare obligatorie în limba rusă. Politica guvernului rus față de școlile germane a evoluat de la neamstecul în procesul instructiv-educativ până la limitarea numărului disciplinelor cu predare în limba germană în școli. Contradicția dintre interesele țarismului, pe de o parte, de a unifica sistemul de învățământ din Basarabia cu cel din Imperiu și de rusificare a școlilor germane și interesele comunităților germane, pe de altă parte, a determinat eșecul politicii autorităților ruse [112, p. 192-194].

12. Declanșarea Primului Război Mondial a înrăutățit la maximum condițiile de existență a germanilor basarabeni. Punctul nevralgic în relațiile dintre reprezentanții acestei etnii și autoritățile imperiale ruse a fost adoptarea decretelor-legi din 2 februarie și 13 decembrie 1915 privind sistarea dreptului de proprietate funciară și a dreptului de exploatare a pământului pentru supușii austro-ungari, germani și turci, precum și supușii Rusiei de origine austriacă, ungară și germană în localitățile aflate în apropierea frontierelor Imperiului Rus. Cea mai mare parte a proprietăților etnicilor germani a fost înstrăinată prin intermediul administrației guberniale din Chișinău. De asemenea, băncile, unde pământurile lor erau ipotecate, le-au scos la licitație publică sub pretextul neachitării la timp a datoriilor. Un rol activ, în acest context, l-a jucat Banca Funciară Țărănească, care beneficia de prioritate în cumpărarea pământurilor, mai ales că la licitație cumpărătorii nu prea s-au prezentat, având în vedere situația instabilă a etnicilor germani.

Viața culturală și spirituală a germanilor a fost afectată de închiderea în 1915 a școlilor și interzicerea oficierei serviciului divin în limba germană. De asemenea, utilizarea limbii germane în public a fost prohibită, germanii fiind privați de dreptul la întruniri.

Deportarea în masă a germanilor în regiunile din estul Rusiei, preconizată pentru începutul anului 1917, a fost zădărnicită de colapsul Imperiului Rus [106, p. 54].

În urma rezultatelor obținute în prezentul demers științific înaintăm și unele **recomandări**:

1. Cercetările efectuate de noi la acest subiect demonstrează posibilitatea de a introduce în circuitul științific a unor noi informații importante referitoare la istoria spațiului dintre Prut și

Nistru, din care considerente este recomandabil continuarea tematicii date prin elaborarea tezelor de magistru și a unor studii comparate, evidențiind diferite aspecte ale evoluției populației românești majoritare, dar și a minorităților naționale.

2. Analiza evoluției demografice, social-economice și cultural-spirituale a germanilor din Basarabia (1814–1917) va contribui la inițierea și întregirea unei baze de date pentru efectuarea unor studii comparative cu germanii din alte regiuni ale Imperiului Rus: regiunea Volgăi, sudul Rusiei, Siberia etc., dar și cu cei din regiunile românești: Bucovina, Transilvania și Dobrogea.

3. Materialele tezei pot servi drept suport teoretico-metodologic pentru specialiștii care se ocupă de istoria locală, completând lacuna existentă în istoriografia națională cu privire la istoria satelor fondate de etnicii germani în Basarabia.

4. În baza materialului arhivistic acumulat devine iminentă publicarea unei monografii științifice la tema de cercetare, prin extinderea cadrului cronologic până în 1940.

BIBLIOGRAFIE

Surse arhivistice

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM). F. 1 (*Arhiva Senatorilor care au prezidat în Divanele Principatelor Moldova și Valahia*), inv. 1, d. 3498.
2. ANRM. F. 2 (*Cancelaria guvernatorului Basarabiei (1812-1917)*), inv. 1, d. 4126.
3. ANRM. F. 2, inv. 1, d. 6314.
4. ANRM. F. 2, inv. 1, d. 8733.
5. ANRM. F. 2, inv. 1, d. 9248.
6. ANRM. F. 2, inv. 1, d. 9571.
7. ANRM. F. 6 (*Administrația gubernială a Basarabiei (1869-1918)*), inv. 5, d. 36.
8. ANRM. F. 6, inv. 7, d. 60.
9. ANRM. F. 6, inv. 7, d. 67.
10. ANRM. F. 6, inv. 7, d. 72.
11. ANRM. F. 6, inv. 7, d. 80.
12. ANRM. F. 6, inv. 7, d. 135.
13. ANRM. F. 8 (*Oficiul gubernial pe probleme țărănești din Basarabia (1868-1892)*), inv. 1, d. 244.
14. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 333.
15. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 336.
16. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 338.
17. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 340.
18. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 555.
19. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 558.
20. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 624.
21. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 1195.
22. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 1276.
23. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 1283.
24. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 1325.
25. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 1431.
26. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 1433.
27. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 1630.
28. ANRM. F. 8, inv. 1, d. 1633.

29. ANRM. F. 24 (*Oficiul regional al prestațiilor de zemstvă din Basarabia (1851-1874)*), inv. 1, d. 3.
30. ANRM. F. 65 (*Consiliul zemstvei guberniale din Basarabia (1869-1918)*), inv. 1, d. 50.
31. ANRM. F. 65, inv. 1, d. 409.
32. ANRM. F. 65, inv. 1, d. 521.
33. ANRM. F. 65, inv. 1, d. 954.
34. ANRM. F. 65, inv. 1, d. 1447.
35. ANRM, F. 65, inv. 1, d. 1449.
36. ANRM. F. 134 (*Administrația Financiară a guberniei Basarabiei (1828-1918)*), inv. 2, d. 9.
37. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 183.
38. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 188.
39. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 189.
40. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 343.
41. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 448.
42. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 454.
43. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 455.
44. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 456.
45. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 459.
46. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 460.
47. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 461.
48. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 462.
49. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 465.
50. ANRM. F. 134, inv. 2, 466.
51. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 469.
52. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 470.
53. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 471.
54. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 471 a.
55. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 472.
56. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 603.
57. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 626.
58. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 627.
59. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 629.
60. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 640.
61. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 641.

62. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 643.
63. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 644.
64. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 645.
65. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 763.
66. ANRM. F. 134, inv. 2, d. 770.
67. ANRM. F. 134, inv. 3, d. 308.
68. ANRM. F. 134, inv. 3, d. 429.
69. ANRM. F. 134, inv. 3, d. 430.
70. ANRM. F. 134, inv. 3, d. 432.
71. ANRM. F. 134, inv. 3, d. 449.
72. ANRM. F. 134, inv. 3, d. 456.
73. ANRM. F. 134, inv. 3, d. 460.
74. ANRM. F. 134, inv. 3, d. 889.
75. ANRM. F. 134, inv. 3, d. 1008.
76. ANRM. F. 152 (*Direcția școlilor publice din Basarabia și instituțiile subordonate (1828-1917)*), inv. 1, d. 310.
77. ANRM. F. 152, inv. 1, d. 376.
78. ANRM. F. 152, inv. 1, d. 1386.
79. ANRM. F. 152, inv. 1, d. 1435.
80. ANRM. F. 152, inv. 1, d. 1446.
81. ANRM. F. 152, inv. 1, d. 1478.
82. ANRM. F. 305 (*Biroul coloniștilor străini din Basarabia (1816-1833)*), inv. 1, d. 76.
83. ANRM. F. 305, inv. 1, d. 103.
84. ANRM. F. 305, inv. 1, d. 235.
85. ANRM. F. 305, inv. 1, d. 236.
86. ANRM. F.305, inv. 1, d. 239.
87. ANRM. F. 305, inv. 1, d. 279.
88. ANRM. F. 305, inv. 1, d. 280.
89. ANRM. F. 316 (*Inspectoratele școlilor populare din Basarabia*), inv. 2, d. 15.
90. ANRM, F. 316, inv. 2, d. 31.
91. ANRM. F. 316, inv. 2, d. 32.
92. ANRM. F. 316, inv. 2, d. 35.
93. ANRM. F. 316, inv. 2, d. 42.
94. ANRM, F. 316, inv. 2, d. 46.

95. ANRM. F. 316, inv. 2, d. 47.
96. ANRM, F. 316, inv. 2, d. 51 a.
97. ANRM. F. 316, inv. 2, d. 73.
98. ANRM. F. 316, inv. 2, d. 84.
99. ANRM. F. 329 (*Oficiul gubernial din Basarabia (1892-1917)*), inv. 1, d. 624.
100. ANRM. F. 329, inv. 3, d. 3069.

Literatura în limba română

101. Arbure Z. Basarabia în secolul al XIX-lea. București: Institutul de Arte Grafice “Carol Gobl”, 1898. 790 p.
102. Biliban V. Fondul “Biserica evanghelică-luterană din Chișinău” (ANRM, F.7). Inventar arhivistic. În: Pergament, Chișinău, 2001, p. 141-150.
103. Boldur Al. Istoria Basarabiei, București: Editura Victor Frunză, 1992. 544 p.
104. Böllmann K. Contribuții documentare la istoria comunității germane din Chișinău (sec. al XIX-lea). În: Pergament, Chișinău, 2004, nr. 5-6, p. 52-55.
105. Cazacu P. Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918, Chișinău: Editura „Știința”, 1992. 445 p.
106. Chirtoagă V. Considerații privind situația germanilor basarabeni în timpul Primului Război Mondial. Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor. Ediția a VI-a. Rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2014, p. 54.
107. Chirtoagă V. Evoluția agriculturii în localitățile cu populație germană din Basarabia în secolul al XIX-lea. Buletin științific al tinerilor istorici. Vol. 1 (6). Chișinău, 2012, p. 114-130.
108. Chirtoagă V. Colonizarea Basarabiei de Sud cu germani la înc. sec. XIX: premise, obiective, etape. Destin Românesc, nr. 1. Chișinău, 2010, p. 119-129.
109. Chirtoagă V. Considerații privind evoluția socială în coloniile germane din sudul Basarabiei în perioada 1814-1871. În: Revista de etnologie și culturologie, Chișinău, 2010, vol. 7, p. 38-41.
110. Chirtoagă V. Fondarea localităților germane din Basarabia în a II-a jumătate a sec. XIX – înc. sec. XX. În: Destin Românesc. Chișinău, nr. 2-3, 2008, p. 164-176.
111. Chirtoagă V. Unele considerații privind evoluția culturii în localitățile etnicilor germani din Basarabia în sec. XIX – înc. sec. XX. În: Revista de etnologie și culturologie, Chișinău, 2008, vol. 4, p. 95-98, p. 95-98.

112. Chirtoagă V. Considerații privind învățământul în localitățile etnicilor germani din Basarabia în sec. XIX- înc. sec. XX. Revista de Etnologie și Culturologie, vol. 2. Chișinău, 2007, p. 191-194.
113. Chirtoagă V. Considerații privind activitatea meșteșugărească și industrială în localitățile etnicilor germani din Basarabia în sec. XIX-înc. sec. XX. În: Revista de etnologie și culturologie. Chișinău, 2006, nr. 1, 138-140.
114. Chirtoagă V. Formarea coloniilor germane în Basarabia în perioada 1814-1918. În: Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice, Chișinău, 2004, vol. V, p. 78-82.
115. Chirtoagă I., Chirtoagă V. Evoluția etnodemografică a populației Basarabiei de Sud în primele decenii ale sec. al XIX-lea. În: Tyragetia, Chișinău, 2000, nr. 9, p. 229-236.
116. Ciobanu Șt. Basarabia. Chișinău: Universitas, 1993. 450 p.
117. Ciobanu Șt. Basarabia. Populația. Istoria. Cultura. Chișinău: Știința, 1992. 156 p.
118. Dicționarul statistic al Basarabiei. Chișinău: Tipogr. Soc. anonime „Glasul Țării”, 1923. 687 p.
119. Eșanu A. Școala și învățământul din Moldova în sec. XVIII – încep. sec. XIX. În: Istoria învățământului și a gândirii pedagogice în Moldova, Chișinău, 1991, 85-108.
120. Fassel H. Literatura germană din Basarabia. În: Revistă de lingvistică și știință literară. Chișinău, 1994, nr. 1, p. 75-82.
121. Fassel L. Istoria școlii germane din Basarabia în timpul administrației rusești 1812–1917. O propunere de periodizare. Pe <http://www.alil.ro/wp-content/uploads/2012/08/LUMINI%C5%A2AFASSEL.pdf> (vizitat 05.01.2015).
122. Fassel L. O istorie de 126 ani: germanii din Basarabia. În: Patrimoniul, Chișinău, 1991, № 3, p. 15-26.
123. Furtună A., Furtună P. Din istoria învățământului german în Basarabia. Școala Centrală Sarata Werner (1842-1917). În: Pergament, Chișinău, 2001, vol. II (1999), p. 263-273.
124. Gulica I. Învățământul primar în coloniile germane din Basarabia sub regimul țarist (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). În: Studia Universitatis Moldaviae, 2015, nr. 4 (84), p. 117-123.
125. Gumenâi I. Minoritățile confesionale din Basarabia. Teză de dr. hab în istorie. Chișinău, 2015. 301 p.
126. Gumenâi I. Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea. Chișinău : Institutul de Studii Enciclopedice, 2013. 283 p.
127. Guz S. Situația coloniștilor germani în timpul aplicării reformei agrare din 1918-1920 în Basarabia. În: Revista de istorie a Moldovei, 1 (25), Chișinău, 1996, p. 47-53.

128. Iorga N. Basarabia noastră, Chișinău: Universitas, 1993. 222 p.
129. Istoria învățământului și a gândirii pedagogice în Moldova. Chișinău: Lumina, 1991. 336 p.
130. Marian L. Coloniștii nemți din Basarabia: considerații istorice, politice și etnografice. București: Tipogr. "Providența", 1920. 24 p.
131. Moraru A. Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993). Chișinău: Tip. Ed. Universul, 1995. 559 p.
132. Neamțu A. Considerații asupra învățământului primar din coloniile germane de pe teritoriul Basarabiei (1812-1914). În: Revista de Istorie a Moldovei. Chișinău, 1997, nr. 1-2, p. 48-56.
133. Nistor I. Istoria Basarabiei. Chișinău: Cartea moldovenească, 1991. 295 p.
134. Poștarencu D. Destinul românilor basarabeni sub dominația țaristă. Chișinău: CEP USM, 2012. 546 p.
135. Poștarencu D. Populația urbană a Basarabiei în perioada 1850-1918. Teză de dr. în istorie. Chișinău, 2010. 160 p.
136. Scutelnic V. Evoluții sociale în satul basarabean după reforma agrară (1868-1905). Teză de dr. în istorie. Chișinău, 2007. 142 p.
137. Stratulat I. Coloniile germane din sudul Basarabiei. În: Tyragetia, Chișinău, 1997, nr. 4-5, p. 235-239.
138. Stratulat I. Coloniștii germani din sudul Basarabiei. Obiective și repercusiuni (Prima jumătate a secolului al XIX-lea). În: Cugetul, 1994, nr. 2-3, p. 33-38.
139. Svetlicinai R. Minoritățile naționale din Basarabia la sfârșitul secolului XIX - începutul secolului XX (considerații privind ponderea numerică, situația economică, politică și socială). În: Revista de istorie a Moldovei. Chișinău, 2005, nr. 3, p. 43-59.
140. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Vol 1, Chișinău: CEP USM, 2012. 420 p.
141. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Vol 2, Chișinău: CEP USM, 2012. 292 p.
142. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Vol 3, Chișinău: CEP USM, 2012. 308 p.
143. Tomuleț V. Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868). Chișinău, CE USM, 2002. 460 p.
144. Ungureanu C. Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918). Chișinău: Civitas, 2003. 304 p.
145. Ungureanu C. Evoluția etno-demografică a Bucovinei în anii 1774-1850. Autoref. tezei de dr. în istorie. Chișinău, 1997. 19 p.

146. Văratec V. Politica Rusiei față de germanii Basarabeni în 1914-1915. În: Revista istorică. Tom. IV. Nr. 9-10, septembrie – octombrie 1993, p. 879-886.

Literatura în limba germană

147. Baumann A. Die Deutschen aus Bessarabien. Hannover: Hilfskomitee der Evangelisch-Lutherischen Kirche aus Bessarabien, 2000. 32 p.

148. Baumann A. Unsere Vorfahren: Entwicklungshelfer in alter Zeit. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1980, p. 21-28.

149. Baumgärtner R. 150 Jahre Gnadental. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1980, p. 16-17.

150. Baumgärtner R. Die Mustergemeinde Teplitz – 160 Jahre. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen, 1978, p. 16-18.

151. Baumgärtner R. Deutsche Bauernleistung am Schwarzen Meer. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1973, p. 30-34.

152. Becker J. Bessarabien und sein Deutschtum, Bietigheim/Württemberg: Edward Krug, 1966. 208 p.

153. Brandes D. Von den Zaren adoptiert: Die deutschen Kolonien und die Balkansiedler in Neurussland und Bessarabien 1751-1914. München: R. Oldenbourg, 1993. 549 p.

154. Camman A. Vom Volkstum der Deutschen aus Bessarabien, Würzburg: Holzner Verlag, 1962. 54 p.

155. Fassel L. Das deutsche Schulwesen in Bessarabien (1812-1940). Eine komparativ-historische und sozio-kulturelle Untersuchung. München: Südostdeutsches Kulturwerk, 2000. 245 p.

156. Fiess Chr. Sarata – 160 Jahre. 1822-1982. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1982, p. 17-28.

157. Häfner H. Die menschliche Seite der Kolonisation. În: Heimatkalender. Jahrbuch der Deutschen aus Bessarabien. Hannover, 1989, p. 197-223.

158. Häfner H. Lebensraum Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1987, p. 153-185.

159. Häfner H. Lebensraum Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1985, 56-92.

160. Häfner H. Lebensraum Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1984, p. 60-92.

161. Häfner H. Lebensraum Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1983, p. 30-72.
162. Häfner H. Handwerk, Gewerbe und Industrie in Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1980, p. 66-92.
163. Häfner H. Kolonistenland. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1977, p. 22-42.
164. Häfner H. Die Selbstverwaltung der Bessarabiendeutschen in Russland und Rumänien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen Hannover, 1976, p. 78-99.
165. Häfner H. Verwaltung der Bessarabiendeutschen in Russland und Rumänien von 1814-1940. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1975, 87-102.
166. Häfner H. Weinbau-eine Bilddokumentation. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen, Hannover, 1975, p. 103-121.
167. Häfner H. Päßler. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1971, p. 37-52.
168. Hausleitner M. Deutsche und Juden in Bessarabien 1814-1941. Zur Minderheitspolitik Russlands und Großrumäniens. München: IKGS Verlag, 2005. 255 p.
169. Heer E. Aus der Arbeit der bessarabischen Volksschulen während unserer 125jährigen Siedlungszeit. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen . Hannover, 1984, p. 101-111.
170. Heer E. Über Lehr-und Lernmittel an bessarabischen Volksschulen. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1980, p. 109-124.
171. Kotzian O. Die Umsiedler. München: Langen-Mueller Verlag, 2005. 384 p.
172. Kern A. Heimatbuch der Bessarabiendeutschen. Hannover: Selbstverlag des Hilfskomitees der evang.-luth. Kirche aus Bessarabien e. V., 1976. 645 p.
173. Leibbrandt G. Die deutschen Kolonien in Cherson und Bessarabien. Stuttgart: Ausland und Heimat Verlags-A.-G., 1926. 197 p.
174. Mutschall W. Geschichte der russischen Werner-Zentralschule zu Sarata von 25. Juni 1844 bis 25. Juni 1894. Odessa: L. Schultze, 1894. 83 p.
175. Necker Chr. Geldinstitute und Geldgeber in Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen, 1978, p. 82-85.
176. Ottmar E. Von den Schwaben in Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1986, p. 39-42.
177. Rossmann E. Einhundertsechzig Jahre Katzbach. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. 1981, p. 17-26.
178. Roth K., Baumann A. Die Kirchen der deutschen Siedler in Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1987, p. 122-152.

179. Schlarb C. Tradition im Wandel. Die evangelisch-lutherischen Gemeinden in Bessarabien 1814-1940. Köln: Böhlau-Verlag GmbH, 2007. 669 p.
180. Schmidt U. Bessarabien. Deutsche Kolonisten am Schwarzen Meer. Potsdam: Deutsches Kulturorum östliches Europa, 2008, 420 p.
181. Schmidt U. Die Deutschen aus Bessarabien. Eine Minderheit aus Südosteuropa (1814 bis heute). Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2004, 572 p.
182. Schreiber H. Zum Umschlagbild. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1988, p. 16-19.
183. Seitz E. Auf den Spuren der Wanderwege meiner Vorfahren. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1981, p. 60-73.
184. Seitz E. Die Zwischenstation Polen unserer Auswanderer-Vorfahren. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen, Hannover, 1980, p. 28-43.
185. Stumpp K. Die Auswanderung aus Deutschland nach Rußland in den Jahren 1763 bis 1862, Stuttgart: Amerikanischer historischer Verein de Deutschen aus Rußland, 1978.1018 p.
186. Stumpp K. Die Russlanddeutschen. Stuttgart: Landsmannschaft der Deutschen aus Russland, 1993, 147 p.
187. Wagner I. Zur Geschichte der Deutschen in Bessarabien, Stuttgart: Heimatmuseum der Bessarabiendeutschen, 1958. 35 p.
188. Ziebart A. Arzis Bessarabien. Blick auf 150 Jahre Kolonistenleben und-schicksal 1816-1966. Ludwigsburg: Selbstverlag des Verfassers, 1966. 381 p.

Literatura în limba rusă

189. Айсфельд А. Российскиенемцыисамоуправление: планыидействительность. În: Немцы России: социально-экономическое и духовное развитие (1871-1941). М., 2002, с. 30-53.
190. Аникин В.И. Карл Шмидт: “друг гуманности”. În: Шмидтовские чтения. Кишинев, 2000, с. 8-12.
191. Аникин В.И. К вопросу о вкладе немецкой диаспоры в духовно-нравственное развитие и культуру Бессарабии (XIX в.). În: Немцы Республики Молдова: История, культура, современное положение. Кишинев, 1999, с. 39-40.
192. Анцупов И.А. Миграция французов в Бессарабскую область в XIX веке. În: Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice. Vol. IV. Chişinău, 2003, с. 9-16.
193. Анцупов И.А. Расселение немцев-колонистов в Молдавии. În: Шмидтовские чтения. Кишинев, 2000, с. 17-30.

194. Анцупов И.А. Миграция немцев в Молдавии и их вклад в материальное производство. În: Немцы Республики Молдова: История, культура, современное положение. Кишинев, 1999, с. 19-21.
195. Анцупов И.А. Русское население Бессарабии и Левобережного Поднестровья в конце XVIII - XIX в. Кишинев: НПО "Инесса", 1996. 252 с.
196. Анцупов И.А. Сельско-хозяйственный рынок Бессарабии в XIX в. Кишинев: Штиинца, 1981. 252 с.
197. Анцупов И.А. Аграрные отношения на юге Бессарабии (1812-1870 гг.). Кишинев: Штиинца, 1978. 236 с.
198. Анцупов И.А. Промышленное предпринимательство в частновладельческих хозяйствах Бессарабии (70-90-е годы XIX в). În: Вопросы экономической истории Молдавии эпохи феодализма и капитализма. Кишинев, 1972, с. 181-203.
199. Анцупов И.А. Государственная деревня Бессарабии в XIX веке (1812-1870гг.), Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1966. 263 с.
200. Анцупов И.А. Развитие производительных сил в селениях государственных крестьян Бессарабии (1812-1870 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Кишинев, 1964. 29 с.
201. Бабилунга Н.В. Национальный состав городского населения Бессарабии в эпоху империализма. În: Известия АН МССР Серия общественных наук, 1979, nr. 3, с. 24-33.
202. Бабилунга Н.В. Динамика городского населения Бессарабии в эпоху империализма Известия АН МССР: Серия общественных наук, 1981, nr.2, с. 53-61.
203. Баллас М. Виноделие в России. Часть V, Спб.: Департамент земледелия, 1899. 455 с.
204. Батюшков П. Бессарабия. Историческое описание. Санкт-Петербург: Типогр. "Общественная польза", 1892. 322 с.
205. Берг А. Бессарабия: Страна – Люди – Хозяйство. Кишинев: Universitas, 1993. 196 с.
206. Бобылева С.И. Причины миграции немецкого населения на Украину в XVIII - первой половине XIX в. În: Вопросы германской истории: Украинско-немецкие связи. Днепропетровск, 1998, с. 30-42.
207. Брандес Д. Немецкие колонисты Новороссии и Бессарабии в сравнении с задунайскими переселенцами 1784-1914 годов. În: Вопросы германской истории. Немцы в Украине. Днепропетровск: ДГУ, 1999, с. 15-23.
208. Бутович В.Н. Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии. Киев, 1916. 55 с.

209. Вашкау Н.Э. Немцы в России: история и судьба: Учебное пособие по спецкурсу. Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1994. 76 с.
210. Велицын А.А. Немцы в России. Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колоний на Юге и Востоке России. Санкт-Петербург: Изд. "Русский Вестник", 1893. 282 с.
211. Гросул Я.С., Будак И.Г. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905 гг.). Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1972. 603 с.
212. Гросул Я.С., Будак И.Г. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861 гг.). Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1967. 399 с.
213. Гросул Я.Б. Будак И.Г. Крестьянская реформа 60-70 гг. XIX века в Бессарабии. Кишинев: Госуд. издательство Молдавии, 1956. 271 с.
214. Гросул Я. Крестьяне Бессарабии (1812-1861). Кишинев: Госуд. издательство Молдавии, 1956. 399 с.
215. Дедлов В. Вокруг России. СПб.: Издание М.М.ЛедерлейКо., 1895. 588 с.
216. Дизендорф В.Ф. Немцы России: населенные пункты и места поселения: энциклопедический словарь, Москва: Издательство "ЭРН", 2006. 590 с.
217. Дружинина Е.И. Южная Украина в период кризиса капитализма 1800-1825 гг. Москва: Наука, 1970. 388 с.
218. Егунов А.Н. Бессарабская губерния в 1870-1875 годах. Перечень населенных мест. Кишинев, 1878. 129 с.
219. Жуков В.И. Города Бессарабии 1812-1861 годов (очерки социально-экономического развития). Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1964. 252 с.
220. Жуков В.И. Города Бессарабии (1861-1900). Кишинев: Штиинца, 1975. 291 с.
221. Журнал Министерства государственных имуществ, 1864, ч. 86.
222. Заботкин Н.Д. Мирное завоевание немцами Южной Бессарабии. Аккерман, 1910. 30 с.
223. Записки Бессарабского областного статистического комитета. Т 1. Кишинев: Типогр. Областного Правления, 1864. 631 с.
224. Защук А. Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область. Санкт-Петербург, часть I, 1862. 552 с.
225. Защук А. Материалы для географии и статистики России, часть II. Санкт-Петербург, 1862. 260 с.

226. Зеленчук В. Расселение и численность немецкого населения Бессарабии в XIX–первой половине XX вв. În: Немцы Республики Молдова: История, культура, современное положение. Кишинев, 1999, р. 12-19.
227. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднепровья в XIXв., Кишинев: Штиинца, 1979. 282 с.
228. Каменский П.В. Вопрос или недоразумение? М., 1895. 136 с.
229. Кадол А.Н. “Немецкий вопрос” в России в проекте имперского национализма, 1914 – 1917 гг. În: Политическое насилие в исторической памяти России и Германии: сборник научных статей. Серия: Германские исследования в Сибири. Вып. 5. – Кемерово: Кузбассвуиздан, 2007, с. 122-130.
230. Кадол А.Н. Европейский национализм и международный фактор в антинемецкой кампании царизма времен Первой мировой войны, 1914 – 1917 гг. În: Мир в Новое время: материалы 8 научной конф. студентов, аспирантов и молодых ученых (Санкт-Петербург, 15 апреля 2006 г.). СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2006, с. 86-91.
231. Кабузан В.М. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII- первая половина XIX в). Кишинев: Штиинца, 1974. 158 с.
232. Кеппен П. Об этнографической карте Европейской России. Санкт-Петербург: Изд. Русского Геогр. Общества, 1852. 77 с.
233. Кишиневскія Епархіальныя Ведомости, 1895.
234. Клаус А. Наши колонии. СПб.: Типогр. В.В. Нусвальта, 1869. 516 с.
235. Курило О.В. Лютеране в России (XVI–XX вв.). Москва: Фонд “Лютеранское Наследие” WorldWidePrinting, 2002. 400 с.
236. Линдеман К. Прекращение землевладения и землепользования поселянсобственников. Указы 2 февраля и 13 декабря 1915 г.; 10, 15 июля и 19 августа 1916 г. и их влияние на экономическое состояние Южной России. Москва: Типогр. К. Л. Миньшова, 1917. 384 с.
237. Лиценбергер О. Католические корни бессарабской немецкой лютеранской колонии Сарата и ее основатель патер Игнатий Линдль. În: *Analecta catholica*. Vol. III, Chişinău, 2008, р. 313-327.
238. Лиценбергер О. Красна - первая католическая колония в Бессарабии. În: *Analecta catholica*. Vol. III, Chişinău, 2008, р. 299-313.
239. Лиценбергер О. Немцы-католики Бессарабии и Приднестровья в XIXвеке и создание Тираспольской римско-католической епархии. În: *Analecta catholica*. Vol. III, Chişinău, 2008, р. 39-64.

240. Лиценбергер О. Римско-католическая и евангелическо-лютеранская церкви в России: сравнительный анализ взаимоотношений с государством и обществом (XVIII – начало XX вв.). Autoref. tezei de dr. în științe istorice. Saratov, 2005, 53 p.
241. Лиценбергер О.А. Евангелическо-лютеранская церковь в Российской истории (XVI–XX вв.). М.: Фонд “Лютеранское культурное наследие”, 2004. 544 с.
242. Лиценбергер О.А. Римско-католическая Церковь в России: история и правовое положение. Саратов: Поволжская Академия государственной службы, 2001. 364 с.
243. Малиновский Л.В. Культуртрегерская миссия немецких колонистов в России (1762–1914). În: Два с половиной века с Россией (к 250-летию начала массового переселения немцев в Россию): Материалы 4-й международной научно-практической конференции. Москва, 24–27 августа 2012 г. М.: МСНК-пресс, 2013, с. 70-76.
244. Малиновский Л.В. Обзор историографии сельского немецкого населения в России (1762-1917 гг.). În: Российские немцы. Историография и источниковедение. Материалы международной научной конференции. Анапа, 4–9 сентября 1996 г. М.: “Готика”, 1997, с. 13-20.
245. Малиновский Л.В. Столыпинская реформа и немецкая деревня в России 1900-1917 гг. În: Немцы России: социально-экономическое и духовное развитие (1871-1941). М.: ЗАО “МДЦ Холдинг”, 2002, с. 119-124.
246. Мешков Д. Демографическое развитие и семья в немецких колониях Причерноморья. (1800–1870). În: Два с половиной века с Россией (к 250-летию начала массового переселения немцев в Россию): Материалы 4-й международной научно-практической конференции. Москва, 24–27 августа 2012 г, с. 247-258.
247. Мешков Д. Докладные регистры и мемории Конторы опекунов новороссийских иностранных поселенцев как источник по истории немецкой колонизации Юга России 1800-1810 гг. În: Российские немцы. Историография и источниковедение. Материалы международной научной конференции. Анапа, 4–9 сентября 1996 г, с. 315-327.
248. Могиланский Н.К. Материалы для географии и статистики Бессарабии. Кишинев: Издание стат. отдела Бессарабской Земской Управы, 1913. 142 с.
249. Могиланский Н.К. Очерк истории территории Бессарабии и хронология. Кишинев: Типогр. Бессарабского Губ. Правления, 1913. 14 с.
250. Наулко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине. Киев: Наукова Думка, 1975. 276 с.
251. Немцы России. Энциклопедия. М.: ЭРН, 1999. 832 с.

252. Volk auf dem Weg. Немцы в России и СНГ 1763-1997 гг., Москва-Штуттгарт, 1998. 64 с.
253. Нелипович С.Г. Источники по истории немецких колонистов России в годы Первой мировой войны (обзор документов Российского государственного военно-исторического архива). În: Российские немцы. Историография и источниковедение. Материалы международной научной конференции. Анапа, 4–9 сентября 1996 г. М.: «Готика», 1997, 106-117.
254. Нелипович С.Г. Переселение немцев из Восточной Пруссии в Россию: “вольнопленные”, или злключения восточнопрусских немцев в России (1914-1917 гг.) În: Миграционные процессы среди российских немцев: исторический аспект. Материалы международной научной конференции. Анапа, 26-30 сентября 1997 г. М.: “Готика”, 1997, с. 173-183.
255. Новаков С.З. Контакты и взаимозаимствования в сфере крестьянского материального производства среди колонистов болгарского и немецкого водворения на юге Бессарабии в XIX – начале XX в. În: Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice. Vol. I. Chişinău, 2000, с. 41-46.
256. Новаков С.З. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел Южной Бессарабии (1857-1918). Кишинев: F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2004. 548 с.
257. Одесская контора иностранных поселенцев 1805-1806, 1814-1833. Аннотированная опись фонда. Одесса: Астропринт, 2003. 431 с.
258. Плеская Э.Г. Архивные источники о “беспорядках” и хищениях в опекунских конторах новороссийских поселенцев Южного края России в 1800–1820 гг. În: Рос. немцы: историография и источниковедение, с. 328-334.
259. Плеская Э.Г. Немецкая школа в инонациональном окружении. În: Этнические сообщества Украины: история, современность, будущее: Сб. ст. Донецк, 2006, с. 226-239.
260. Плеская Э.Г. Немцы Причерноморья. Одесса: Астропринт, 2008. 136 с.
261. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Том III. Санкт-Петербург: Издание Центрального Статистического Комитета Министерства Внутренних Дел, 1905. XXIII+254 с.
262. Пригарин А., Ганчев А., Коч С., Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины. Одесса: PostSkiptUm – СМІІ, 2014. 744 с.
263. Рокачук В. Немцы в истории развития Молдовы (XVII – XX века). În: Немцы Республики Молдова: История, культура, современное положение. Кишинев, 1999, с. 22-24.

264. Свиньин П.П. Описание Бессарабской области. ЗООИД. Т. VI, Одесса, 1867, с. 175-320.
265. Сироткин В.Г. Вехи отечественной истории. М.: Международные отношения, 1991. 272 р.
266. Скальковский А. Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области. ЖМВД. Ч. XIII. СПб., 1846.
267. Статистическое описание Бессарабии, собственно так называемой или Буджака. Аккерман: Типогр. И. М. Гринштейна, 1899. 523 с.
268. Физико-географическое районирование Украинской ССР. Киев: изд-во Киевского ун-та, 1968. 684 с.
269. Чеботарёва В.Г. Российские немцы: новые проблемы в России и зарубежье. *În*: Обозреватель – Observer: Инф.-аналит. еженедельник. М., 1994. № 2 (36), с. 61-67.
270. Чеботарёва В.Г. Социально-экономические аспекты жизни немецкой колонии в российской историографии (40-е годы XIX в. – 1917 г.). *În*: Российские немцы. Историография и источниковедение. М., 1997, с. 21-43.
271. Чеботарёва В.Г. Немецкие колонии Российской империи – “государства в государстве”. *În*: Этнографическое обозрение. М., 1997. № 1, с. 129-143.
272. Черказьянова И.В. История школы российских немцев XIX – начала XX в. в терминах и понятиях. *În*: Вестн. Челяб. гос. ун-та, 2008. 18 (119), История. Вып.25, с. 38-46.
273. Черказьянова И.В. Регламентация школьного образования российских немцев в первой половине XIX в. *În*: Вестн. Саратов. гос. соц.-эконом. ун-та. Саратов, 2008. № 3, с. 148-152.
274. Шадт А.А. Правовой статус немецких колонистов в России XVIII–XIX вв. (состояние вопроса и постановка проблемы). *În*: Немцы России: социал.-эконом. и духов. развитие. М., 2002, с. 15-29.
275. Шемяков Д. Очерки экономической истории Бессарабии эпохи империализма, Кишинев: Штиинца, 1980, 254 с.
276. Школьная сеть с кратким обзором состояния начального образования. Бендерский уезд. Кишинев: Типогр. Бессарабского Губ. Правления, 1907. 110 с.
277. Школьная сеть с кратким обзором состояния начального образования. Измаильский уезд. Кишинев: Типогр. Бессарабского Губ. Правления, 1907. 110 с.
278. Штах Я. Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов. М.: Товарищество Типографии А. И. Мамонтова, 1916. 266 с.

279. Щербинина О.В. Критика современной западногерманской буржуазной историографии истории Молдавии, Кишинев: Штиинца, 1984.120 с.

Literatura în limba ucraineană

280. Кадол О.М. Етнічні німці у світлі воєнної політики Російської імперії та СРСР: постановка проблеми. În: II Всеукраїнська наук. конференція „Друга світова війна та доля народів України”: зб. праць. – К.: Ін-т історії НАН України, Ін-т етнонаціональних та політичних досліджень НАН України, 2007, с. 7-18.

281. Савченко І.В. Організація управління іноземними колоністами Південної України (початок – 30-ті рр. XIX ст.). În: Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко. Історія. Бердянськ, 2001, с. 94-98.

282. Шабашов А.В. Орлова М. Л. и др. Нариси з історії села Красносілка (Гільдендорф) на Одещині. Одеса: вид-во КП ОМД, 2007. 260 с.

Acte legislative

283. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собрание первое. Т. XXXIII, 1804, № 2165, Санкт- Петербург, 1830.

284. ПСЗРИ. Собрание первое. Т. XXXII, 1814, № 25522, Санкт- Петербург, 1830.

285. ПСЗРИ. Собрание первое. Т. XXXIV, 1817, № 27029, Санкт- Петербург, 1830.

286. ПСЗРИ. Собрание первое. Т. 36, 1818, № 27312, 1830.

287. ПСЗРИ. Собрание первое. Т. XXXIV, 1819, № 28054, Санкт- Петербург, 1830.

288. ПСЗРИ. Собрание первое. Т. 37, 1820, № 28519, 1830.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Valentina Chirtoagă, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Chirtoagă Valentina

02.07.2018

CURRICULUM VITAE

Date personale:

Numele: Chirtoagă

Prenumele: Valentina

Data nașterii: 3 ianuarie 1979

Locul nașterii: or. Chișinău

Studii:

1985-1990 - Elevă a școlii medii medii Nr. 39 din or. Chișinău;

1990-1996 - Elevă a liceului român-german „M. Kogălniceanu”;

1996-2001 - Studentă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine a USM, specialitatea: Limba și Literatura Germană;

2001-2005 - Doctorandă a Institutului de Istorie al AȘM.

Activitatea profesională

2000-2005 - Lector de limbă germană la Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative a USM;

iulie 2005 - octombrie 2006 Cercetător științific al Institutului de Cercetări Interetnice al AȘM;

din 2006 - Cercetător științific al Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM, Sector: Relații Interetnice.

Din 2014 – cercetător științific la Institutul de Istorie al AȘM, Sector *Istorie Modernă*

Participări la proiecte științifice naționale: Participări în calitate de executor la proiectele: 1) 06.410.020F. „Diversitatea etnică ca factor al armonizării societății civice și consolidării statalității moldovenești în context european”, din planul L.C.Ș., 2006-2010, conducătorul proiectului – dr. O. Galușenco.2) 11.817.07.20F. Dimensiunea europeană a patrimoniului etnografic al Republicii Moldova. 2011-2014, conducătorul proiectului - dr. S. Procop.

Publicații științifice: 30 articole.

Date de contact: or. Chișinău, str. Miorița /1, ap. 105;

Tel. : 022-72-82-31, 079162283; chirtoagaval@hotmail.com.